

GRATIS

DE CLUB VAN #8 ECHTE LEZERS

HET MAGAZINE

Boordevol interviews
met onder anderen
SUJET SHAMS,
MICHEL COX
en **HARO KRAAK**

Met exclusieve
leesfragmenten over:
Hoe overleven we de
moderne wereld? Lees het
in het nieuwe boek van
ALAIN DE BOTTON

Waarom lezen zo
belangrijk is! In:
DE LEZENDE MENS

DETRANSITIE, BABY

'Meeslepende bestseller.'

••••• — NRC

WANT EEN ECHTE LEZER
HEEFT NOOIT GENOEG BOEKEN

DE CLUB VAN
**ECHTE
LEZERS**

EDITORIAAL

Hoe herken je een Echte Lezer?

1. Een Echte Lezer kijkt altijd in andermans boekenkast
2. Een Echte Lezer verdwijnt het liefst in een boek
3. Een Echte Lezer weet meer

Het is bijna Boekenweek en dat betekent dat je weer een excuus hebt om je favoriete boekhandel (online) te bezoeken. Daarom bevat deze Boekenweekspecial weer veel leesfragmenten, boekentips en interviews. Zo beschrijft Nelleke Noordervliet in de roman *Wij kunnen dit* met humor en detail de liefdesperikelen van twee veertigers. Liefde vinden ze gedoe, maar wellicht is het onvermijdelijk. Lees de interviews met Haro Kraak, Sujet Shams en Michiel Cox en ontdek bij wie van de drie inspiratie voelde als het inslaan van kometen. Wist je trouwens dat in de Oudheid beeldhouwwerken 'ontneusd' werden als de afgebeelde in ongenade was gevallen? Meer leuke weetjes staan in *Een kleine cultuurgeschiedenis over de (grote) neus* van Caro Verbeek. En Alain de Botton helpt je te overleven in de moderne tijd in zijn nieuwe boek *Hoe overleef ik de moderne wereld*. Lees eerst het magazine en bezoek dan weer (online) je lokale boekhandel.

Team De Club van Echte Lezers

Tais & Karlijn

WANT EEN ECHE LEZER
HEEFT NOOIT GENOEG
BOEKEN

LEESFRAGMENT

MAAK KANS OP EEN BOEKENPAKKET TER WAARDE VAN €100,-!

*Kun je niet genoeg krijgen van boeken en wil je op
de hoogte blijven van het laatste nieuws, (win)acties
en sneak previews?*

Meld je dan nu aan voor de nieuwsbrief van

De Club van Echte Lezers

en maak zo kans op een boekenpakket t.w.v. € 100,-.

Aanmelden kan via atlascontact.nl/nieuwsbrief

De Club van Echte Lezers MAGAZINE verschijnt driemaal per jaar.

DIT MAGAZINE WORDT JE AANGEBODEN DOOR UITGEVERIJ ATLAS CONTACT

© 2022 alle auteurs en vertalers

Omslagontwerp Loudmouth

Omslagbeeld © Fjodor Buis

Ontwerp binnenwerk Wim ten Brinke

De leesfragmenten in dit magazine zijn veelal ongecorrigeerde voorpublicaties.

INHOUD

**4 TORREY PETERS
DETRANSITIE, BABY**

Leesfragment
Vertaald door Janneke van der Meulen

**14 ALAIN DE BOTTON
HOE OVERLEEF IK DE MODERNE WERELD**

Leesfragment
Vertaald door Jelle Noorman

**24 SUJET SHAMS
LIJFSCHRIF**

Interview + leesfragment

**34 JOHN CARR
ONTSNAPPING UIT HET GETTO**

Leesfragment
Vertaald door Ton Zwaan

**42 MICHEL COX
HERINNERINGEN AAN HET LEVENLOZE**

Interview + leesfragment

**50 CHLOE SHAW
EEN HONDENLEVEN**

Leesfragment
Vertaald door Koen Boelens

**50 NELLEKE NOORDERVLIET
WIJ KUNNEN DIT**

Leesfragment

**66 CARO VERBEEK
EEN KLEINE
CULTUURGESCHIEDENIS
VAN DE (GROTE) NEUS**

Leesfragment

**76 NIÑA WEIJERS
ZELF DOEN**

Leesfragment

**86 RUUD HISGEN
& ADRIAAN VAN DER WEELE
DE LEZENDE MENS**

Leesfragment

**86 EMMA VAN HOOFF
PLACEBOMENS**

Gedicht

**88 IANTHE FRANCES MOSSELMAN
AL DIE LIEFDE EN WOEDE**

Leesfragment

**104 HARO KRAAK
HET WATER BEWAART ONS**

Interview + leesfragment

**114 EVA MENASSE
DUNKELBLUM ZWIJGT**

Leesfragment

**114 EVA MENASSE
DUNKELBLUM ZWIJGT**

Leesfragment
Vertaald door Annemarie Vlaming

TORREY PETERS

Foto: © Natascha Gornik

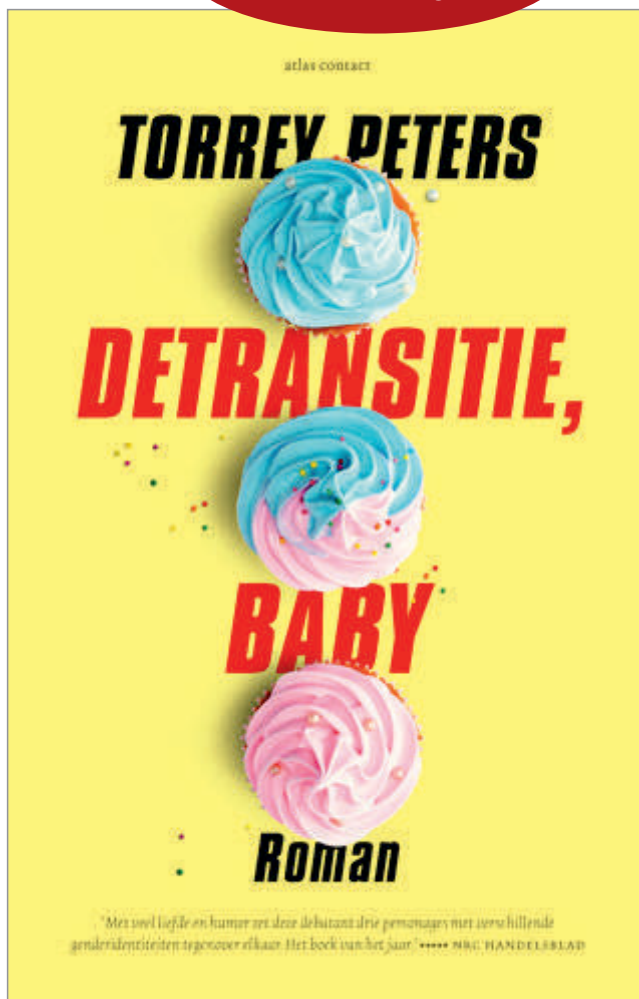
Torrey Peters studeerde Creative Writing in onder andere Iowa en schreef eerder twee novelles. *Detransitie, baby* betekende haar internationale doorbraak; de vertaalrechten zijn aan meer dan tien landen verkocht. De roman stond in 2021 op de longlist van de Women's Prize For Fiction. Peters woont in Brooklyn.

DETRANSITIE, BABY

Detransitie, baby in het kort:

Reese had het goed voor elkaar: een liefdevolle relatie met Amy, een appartement in een van de betere wijken van New York, een niet al te vervelende baan. Zo had ze een leven opgebouwd waarvan de meeste trans vrouwen alleen maar kunnen dromen. En ook de vervulling van haar diepste wens – moeder worden – leek nabij. Maar dan besluit Amy om weer als man te gaan leven, en Reeses leven stort in. Sindsdien doet ze er alles aan om haar eenzaamheid te ontvluchten en verslijt de ene getrouwde man na de ander. Ames is evenmin gelukkig. Toen hij besloot om niet meer als trans vrouw te leven hoopte hij dat zijn bestaan makkelijker zou worden, maar deze beslissing kostte hem zijn relatie en hij verloor het enige echte thuis dat hij ooit had. Hij blijft er naar verlangen het contact met Reese te herstellen. Als Ames' nieuwe geliefde, Katrina, ontdekt dat ze zwanger van hem is, vat hij een gewaagd plan op: stel dat ze de baby met z'n drieën grootbrengen?

'BOEK VAN
HET JAAR.'
••••• NRC

'Dit boek haalt onze traditionele, door gender bepaalde opvattingen van hoe ouderschap eruit kan zien finaal onderuit.'

– The New York Times

DETRANSITIE, BABY

HOOFDSTUK NEGEN

TIEN WEKEN NA DE BEVRUCHTING

Reese is al drie keer bij Katrina thuis geweest. Ze is zelfs een keer blijven slapen, in de extra slaapkamer – de toekomstige babykamer. De volgende ochtend had Katrina gepocheerde eieren gemaakt, en terwijl Reese in een geleende zijden ochtendjas met haar zat te ontbijten, moest ze haar uiterste best doen om de verwarrende intimiteit te negeren van wat deels een onschuldig logeerpartijtje was, en deels ook de vibe had van een ongeconsummeerde seksdate. En hoewel ze inmiddels al uren in de flat heeft doorgebracht, kan Reese vanavond pas het déjà-vu-gevoel thuisbrengen dat haar steeds weer overvalt als ze de raampartij ziet die de hele buitenmuur van de woonkamer beslaat en zicht geeft op een smal bakstenen balkon, dat in een luchtschacht hangt.

‘Friends,’ zegt Reese hardop als ze haar déjà vu ineens kan plaatsen. Ze loopt naar de ramen toe om ze van dichtbij te bekijken en draait zich dan om om Katrina deelgenoot te maken van haar ontdekking. ‘Die ramen hier, ze lijken sprekend op die in Rachel en Monica’s flat in *Friends*.’

‘Ik weet het,’ antwoordt Katrina terwijl ze de plastic bak van de sushizaak om de hoek openmaakt – vis voor Reese, en vegetarische rolls voor Katrina vanwege haar zwan-

gerschap. ‘Dat hebben ze met opzet zo gedaan. Die ramen zijn er pas in gezet toen ze dit hele gebouw renoveerden. Ze vonden het vast een perfecte manier om in te spelen op de nostalgie van Generatie X: geef ze de ervaring van het New York dat ze als tiener op tv hebben gezien.’

‘Maar wie wil er nou in *Friends* wonen? Die serie is een Disneylandversie van New York.’

Katrina scheurt de zakjes met sojasaus open en giet die in kommetjes. ‘Je hoeft echt niet lang in marketing te zitten om te weten dat New Yorkers, hoe snobistisch ze er ook over doen’ – waarbij ze verontschuldigend glimlacht omdat ze Reese hiermee over één kam scheert met die hypocriete snobs – ‘stiekem dol zijn op die fantasieversie van hun stad. Wie wil er nou niet met een serversterssalaris in een kolossale loft wonen?’

‘Oké, ik snap de charme ervan wel,’ geeft Reese toe.

‘Als je een flatgebouw in Fort Greene renoveert en je verbouwt een stuk of wat appartementen die aan de luchtschacht liggen tot replica’s van de flat uit *Friends*, dan kan je droevige dames die midden in een scheiding zitten en een plek zoeken waar ze zich geborgen voelen, het idee geven dat ze eigenlijk een flat in *Friends* huren... de serie die hun vroeger als kind al kon troosten.’

Reese denkt niet al te diep na over Katrina’s verklaring, maar staat wel even stil bij de woorden ‘droevige dames’ en het feit dat als Katrina een of andere net-niet uitsloevrige intellectuele riedel afdraait, haar redeneringen vaak halverwege een soort om-

mezwaai maken en dan als de staart van een schorpioen een giftig angeltje laten zien. Wanneer, vraagt Reese zich af, zou Katrina hebben geleerd haar gevoelens op die manier te maskeren? Was het een verdedigingstactiek of een gave, of misschien allebei?

Reese drukt haar vingers tegen de koude ruit en tuurt over het balkon omlaag naar de betonnen binnenplaats onder in de naargeestige luchtschacht. De planten die Katrina voor het raam heeft gehangen om het daglicht op te vangen dat maar een paar uur tot de luchtschacht doordringt, geven een sterke, pittige geur af. De lucht in de flat is zwaar en duister, maar wel rustgevend, zoals op de bodem van een bos.

‘Dus jij bent een droevige gescheiden dame die gevoelig is voor de jarennegentig-nostalgie van *Friends*. Maar jij was toch bij hém weggegaan?’ zegt Reese.

‘Ja, dat klopt. Maar ik heb het er evengoed nog best moeilijk mee gehad en had dus ook behoefte aan troost, iets vertrouwds. Altijd als hij zei dat ik een grote fout maakte, geloofde ik hem – alleen geloofde ik ook dat het een fout was die ik moest maken.’

Reese snapt precies wat Katrina bedoelt. Ze zegt: ‘Je moet de muren paars schilderen. De flat van Monica en Rachel had toch ook zo’n lelijk kleurenschema uit de jaren negentig? Paars en groen of zo?’

Katrina trekt een vies gezicht. ‘Goor! Dat zou ik nooit doen!’

Katrina’s keuken en woonkamer lopen in elkaar over, met net als in *Friends* een hoog plafond; haar ruimte is alleen kleiner en wordt door een bar afgescheiden van de woonruimte.

Met een metalig klikje laat Katrina het vlammetje van een gasaansteker verschij-

nen. Ze houdt het bij de pitten van een kluitje kaarsen die in glazen potjes op de bar staan. Tevreden over het lichteffect pakt ze het bord waarop ze de sushi heeft gearrangeerd en loopt ermee naar het woongedeelte. Op het chique crèmekleurige kleed naast de salontafel knielt ze neer, ze zet het bord op het kleed, pakt het dan snel weer op, komt overeind, draait zich om en zet het op het tafeltje in de eethoek naast de keuken.

Reese kijkt verwonderd toe. ‘Wat had die charmante omweg nou te betekenen?’

Katrina, die inmiddels aan tafel zit, begint te blozen. ‘Als ik alleen ben, eet ik het liefst op de grond. Een indoorpicknick noem ik dat.’

‘Wat enig! We kunnen nu best een indoorpicknick houden als je dat leuker vindt.’

Katrina schudt haar hoofd. ‘Nee, het was stom van me.’

Reese leunt over de bar heen om de schaal-tjes te pakken, zet ze op het kleed en gaat ernaast zitten. ‘Ik ga hier picknicken,’ kondigt ze aan en, met een blik naar Katrina: ‘Je doet vast wel met me mee.’

Katrina glimlacht verlegen maar blij. Terwijl ze opstaat, schuift ze met de achterkant van haar knieën de stoel naar achteren, pakt het bord met sushi weer op en zet het voor Reese neer; vervolgens laat ze zich zo op het kleed neerzakken dat haar blote voeten, met donkerrood gelakte teennagels, naast haar billen terechtkomen en haar lichaamsge-wicht op één heup rust. ‘Toen ik hier ging wonen,’ legt ze uit, ‘bleven de meeste meubels bij mijn ex. We hadden alles speciaal voor dat huis gekocht. Ik was degene die wegging, en ik vond dat ik niet het recht had om spullen mee te nemen die voor mijn gevoel bij die andere ruimte hoorden – of anders zou dat me een naar gevoel hebben ge-

geven. Ik had dus niets, en de eerste weken dat ik hier woonde at ik op de grond. De eerste avond moest ik er ineens aan denken dat we ooit, toen ik nog klein was, een tijdje uit ons huis weg moesten omdat er een paar ingrijpende reparaties nodig waren. Mijn ouders huurden toen een huis in Burlington dat, anders dan afgesproken, ongemeubileerd bleek te zijn. Het was te duur om voor die twee maanden meubels te huren. Maar in plaats van te laten merken hoe lastig dit voor haar was, vertelde mijn moeder me dat je als gezin bij heel speciale gelegenheden binnen kon picknicken. Ze zette het eten op een dienblad en spreidde een deken uit over het kale linoleum, en ze deed alsof dat net zo feestelijk was als eten in een park. Toen mijn vader een week of twee later thuis kwam met een tafel die hij ergens op de kop had getikt, vond ik dat jammer. En toen me dat die eerste avond weer te binnen schoot, moest ik huilen, misschien vanwege de scheiding, misschien was het ook nostalgie. Sindsdien eet ik als ik in m'n eentje ben het liefst op de grond, en dan denk ik aan mijn moeder.'

Dat is het moment waarop Reese besluit de warme, aanhankelijke gevoelens die ze voor Katrina is gaan ontwikkelen een 'mom-crush' te noemen.

Bestaat er zoiets als een mom-crush? Dat je een crush kunt hebben op een vriendin of vriend, is wel zeker, en een crush op een crush is natuurlijk ook mogelijk, maar wat ze voor Katrina voelt, noemt Reese voortaan een 'mom-crush'. Al meer dan een week wordt ze elke ochtend wakker met als eerste gedachte dat ze co-moeder gaat worden met Katrina en verzint ze met vrolijk stemmende huiselijke taferelen hoe haar leven er over vijf jaar uit zal zien. Zo stelde ze zich

onderweg naar Katrina vandaag bijvoorbeeld voor dat ze samen in de supermarkt waren en overlegden of het niet een goed idee zou zijn om kant-en-klare macaroni met kaas voor hun kind te maken. Haar eigen moeder had altijd zo'n pak van Kraft gebruikt. Je hoefde er alleen maar een klont boter en een flinke scheut melk aan toe te voegen, en in een mum van tijd lagen de vrijwel rechte pijpjes romig te glanzen in hun stralende oranjegele gloed. Haar moeder had ook een keer een ovenschotel gemaakt met echte macaroni en kaas en afgewerkt met witte cheddar en broodkruim. Reese was geschrokken van de bleke kleur van de kaas en moest er niets van hebben. Over vijf jaar, bedacht ze, zal Katrina vast zo'n echte ovenschotel voor hun kind willen maken en dan zal Reese moeten uitleggen dat nee, de mac and cheese van Kraft een voedseltechnisch hoogstandje is en dat je zo'n hoogstandje niet kunt versmaden louter omdat het prefab is.

De fantasie vrolijkte Reese op en hielp het gefluister van een nieuwe angst te smoren: dat Katrina, in haar bijna-veertigersverwachting de hoop koesterde dat een queer leefsituatie haar redding zou zijn. Dat ze, in de maalstroom van echtscheiding, zwangerschap en onverwachte transseksualiteit, was losgeslagen en, rondspartelend in de donkere wateren van een vergane heteroseksualiteit, gestuit was op de mogelijkheid van queer ouderschap en zich daar toen aan had vastgeklampt.

Er zat een utopisch aspect aan de manier waarop Katrina sprak over co-ouderschap, zoals net uit de kast gekomen queers hun romantische liefdes en voorkeuren met de grootste vurigheid verkondigen, omdat ze nog geen weet hebben van de doornen die

inherent zijn aan het bestaan als queer. In haar meer paranoïde, zelfdestructieve buien bereidde Reese zich er al op voor dat Katrina haar binnenkort zou laten vallen, zoals een queer meisje zal proberen haar verlangen naar een heteroseksuele studente te temperen die haar kussen vurig heeft beantwoord omdat ze net is gedumpte door haar hufferige vriendje.

Maar die schattige picknick dan? Het beeld van een gezamenlijke toekomst dat erdoor was opgeroepen? Oké, Reese staat zichzelf toe om haar verzet te staken. Ze heeft per slot nog nooit eerder een mom-crush gehad. En ja, al haar eerdere crushes waren verzuurd en gestremd in wrok of een ziekelijke obsessie, maar dat waren dan ook geen mom-crushes, toch? Misschien was een mom-crush nu net wat ze nodig had, en zo niet, wat maakte het dan uit als ze zichzelf voor de gek hield? Laat dat gretige verlangen – naar een gezin, naar een kind, en dat anderen haar een plek in hun leven gaven – nu eerst maar een tijdje tot rust komen in afwachting van een nabije verzadiging. Soms is de verwondering over het onderwerp van een crush niet te onderscheiden van de simpele opluchting dat je nog steeds tot dat soort gevoelens in staat bent.

Een week later lopen de beide vrouwen een Buy Buy Baby binnen, een twee verdiepingen hoog warenhuis waarin moederschap als lifestyle in de markt wordt gezet. Terwijl de automatische deuren achter hen dichtschuiven hangt Katrina haar jas over haar tasje en neemt dan, tot Reeses verbazing, Reeses hand in de hare, de vingers verstrengeld. Hierdoor ontstaat een voor Reese verwarrend lesbisch gecodeerd moment: twee vrouwen die een zaak in Chelsea bin-

nenlopen om zich voor een baby-uitzet te registreren.

De afgelopen weken heeft het idee dat hun nieuwe partnerschap – het opvoeden van een kind – wel eens in een liefdesrelatie zou kunnen uitmonden, herhaaldelijk de kop op gestoken. Katrina en Reese hadden zelfs al grappend tegen elkaar geopperd dat Ames misschien wel overbodig was geworden, dat hij zijn belangrijkste ‘bijdrage’ al had geleverd en dat zij het nu verder wel zonder hem afkonden.

Zoiets lichamelijk intiems als hand in hand lopen had Katrina echter nog niet eerder geïnitieerd. Reese weet eigenlijk niet wat ze ervan vindt. Misschien dat Katrina de emotionele steun ook fysiek wil voelen, en Reese vraagt zich af of ze, naar goed lesbisch gebruik, nu eerst bij dit moment stil moeten staan om hun gevoelens erover met elkaar door te vlooiën.

Maar Katrina staat niet stil. Ze blijft Reeses hand stevig vasthouden en leidt haar langs een vloot kinderwagens, waarvan een paar heel speciale modellen uitgelicht op sokkels staan, zoals een dealer zijn topklasse Corvette zo presenteert dat de anonieme sedans in de Chevrolet-showroom het nakijken hebben. Als ze na de kinderwagens langs een omheinde ruimte lopen die wel een halve hectare aan babykleding bevat, zien ze het bord REGISTRATIE. Daar zit een jonge vrouw in een gebloemde blouse achter een groot bureau. Zo te zien is zij nog niet oud genoeg om zelf moeder te zijn, wat Reese geruststellend vindt, omdat ze haar gebrek aan moederlijke ervaring dan misschien niet in de gaten heeft. Katrina, die nog steeds Reeses hand vasthoudt, vertelt dat ze zich willen laten registreren voor een baby-uitzet, en dat doet ze op de toon van

een bruidegom die aankondigt dat hij en zijn aanstaande bij het kriecken van de dag in de echt zullen treden. De vrouw achter het bureau bekijkt het tweetal dat voor haar staat met geroutineerde nonchalance, biedt de dames een glas water aan en gaat hun voor naar een lage bank in het zithoekje naast haar bureau. Daar overhandigt ze hun een draagtas met brochures, gratis monsters van babyspullen en een kloeke barcodescanner. Katrina werpt een vertwijfelde blik op de scanner en de vrouw legt uit dat elk artikel dat ze hier in de winkel scannen automatisch aan hun verlanglijst wordt toegevoegd.

De sfeer in de kleine lounge doet Reese denken aan haar bezoeken aan een medische spa voor Botox- en laserbehandelingen. Er hangt de vage belofte dat dit een plek is waar andere vrouwen begrijpen wat je als vrouw nodig hebt en bereid zijn om je dat te geven – maar dan wel met het fatsoen en de tact om nooit rechtstreeks te vragen wat jou aan je lichaam zou kunnen storen.

‘Ik ga eerst even wat gegevens noteren,’ zegt de vrouw. ‘Allereerst: voor welke datum ben je uitgerekend?’ Reese realiseert zich dat de vrouw haar aankijkt. Vanwege Katrina’s zakelijke outfit en Reeses los vallende jurk gaat ze er blijkbaar van uit dat deze twee lesbo’s een soort butch-femme-relatie hebben en dat de femme dan dus zwanger is.

Katrina beseft dit ook, maar in plaats van de vrouw te corrigeren, vraagt ze Reese met een kneepje in haar hand: ‘Wat zei de dokter ook alweer?’

Dat is een cadeautje van Katrina, een subtiële manier om de zwangerschap met haar te delen. Het enige probleem is dat Reese niet meer weet op welke datum Katrina precies is uitgerekend. ‘Ehhhh,’ zegt ze, tijd

rekend in de hoop dat de datum haar te binnen schiet, of dat er iets anders gebeurt.

‘Was het niet de vijfde? 5 december?’ oppert Katrina met een nauw verholen grijns.

‘Ja,’ zegt Reese na een moment van aarzeling, ‘dat is het, 5 december.’

‘Perfect, 5 december,’ zegt de vrouw. De datum is goedgekeurd: ze hebben nog ruimschoots de tijd om een goedgevulde lijst samen te stellen.

Het idee om zich voor een baby-uitzet te registreren kwam van Maya. De week ervoor had Katrina een Skype-gesprek met haar moeder gepland op de dag dat Reese langs zou komen. Schijnbaar spontaan had Katrina toen gevraagd of ze hen aan elkaar voor zou stellen.

Reeses eerste neiging was om te weigeren. Helaas was er geen nette manier om nee te zeggen. Vooral omdat Katrina meende dat de typisch Californische relaxte houding die haar moeder vrij recent begon te vertonen, van groot belang was geweest voor haar eigen ontdekking dat het opvoeden van een kind samen met Reese en Ames in wezen een situatie was waar ze allang naar op zoek was geweest, maar die ze, verblind door haar heteronormativiteit, nooit had kunnen vinden. Dat was een woord dat Katrina tegenwoordig nogal eens in de mond nam: ‘heteronormativiteit’, en volgens Reese was het vast een nieuwe aanwinst in Katrina’s vocabulaire. Katrina had zich dan wel dat woord eigen gemaakt, maar nog niet het queer cynisme dat het onmogelijk maakte om zulke woorden hardop uit te spreken zonder ze eerst in een badje van ironie te hebben gemarineerd. Maar wat maakt het ook uit! Als heteronormativiteit ervoor zorgde dat Reese en Maya het transseksuele

co-ouderschap enthousiast omhelsden, laat iedereen dan maar een enkeltje heteronormativiteit kopen!

‘Natuurlijk wil ik kennis met haar maken,’ zei Reese, terwijl ze haar tegenzin wegdrukte. ‘Dat lijkt me enig! Zij wordt de oma van ons kind. Maar mag ik misschien eerst even mijn make-up bijwerken?’

Katrina schudde opgewonden van nee. ‘Je ziet er prima uit! En het kan haar toch niets schelen.’

‘Nee, maar mij wel,’ repliceerde Reese. ‘Alsjeblieft. Dan voel ik me zekerder.’

Op Katrina's laptop zag Reese een aantrekkelijke, mollige vrouw in een wikkell blouse, die een bril met zwart montuur droeg. Eerst kon ze maar weinig uiterlijke overeenkomsten tussen Katrina en Maya ontdekken, maar na een paar minuten begonnen haar toch identieke gebaren en gezichtsuitdrukkingen op te vallen. In het begin had Maya haar mobiel in haar hand gehouden maar na een tijdje zette ze hem horizontaal ergens tegenaan op een salontafel, zodat er een mooi kader ontstond. Maya zat er ontspannen bij, op een chique witte bank met haar benen en blote voeten onder zich. Door een raam buiten beeld stroomde het zonlicht de kamer binnen en bescheen de ene kant van haar gezicht en haar; op de achtergrond was een lichte open keuken, met zo te zien pannen die aan een houten rek hingen. Het geheel was een toonbeeld van Californische chic, en omdat Maya binnenhuisarchitecte was, kon dat natuurlijk geen toeval zijn. Tijdens het praten haalde ze geregeld een hand door haar dikke, lange haar en liet het van de ene naar de andere kant zwieren, wat de indruk versterkte dat ze zich behaaglijk voelde in haar omgeving.

Haar uitwisseling met Reese ging niet verder dan een kennismakingsgesprekje, waarna ze haar dochter bijpraatte over de jongste ontwikkelingen in een slepende kwestie met een lastige klant in Mendocino, die een van de vervallen oude windmolens op zijn terrein tot meditatiekamer wil ombouwen. Reese voelde een steek van jaloezie over het gemak waarmee Katrina en haar moeder met elkaar praatten, hun vertrouwelijkheid, de summiere toespelingen op gebeurtenissen in het verleden. Reese had nog nooit een luchtig gesprek met haar moeder gevoerd, laat staan dat ze elkaar vaak genoeg hadden gesproken om zomaar te kunnen meekletsen over allerlei gebeurtenissen in het bestaan van de ander. Ze vroeg zich af of haar relatie met Maya ook zo zou worden. Eigenlijk kon ze zich zo'n relatie sowieso nauwelijks voorstellen. Ze had nooit een schoonmoeder gehad, had zelfs nog nooit de ouders van een van haar vriendjes ontmoet. Ook Amy had Reese niet aan haar moeder willen voorstellen, zogenaamd voor Reeses eigen bestwil.

Terwijl ze nog midden in een betoog zat, zei Maya ineens: ‘O ja, ik heb dat boek uit dat je me gestuurd had! Gisteravond. Reese, heb jij het ook gelezen?’

‘Welk boek?’ vroeg Reese. Ze had maar met een half oor geluisterd.

‘Bekentenissen van de andere moeder,’ zei Maya.

‘Het staat op die boekenplank daar onder de bar,’ voegde Katrina er behulpzaam wijzend aan toe. ‘Het zijn verhalen van niet-biologische lesbische moeders. Ze beschrijven hun ervaringen als tweede moeder. Ik weet dat je je daar zorgen over maakt, dus ik wou er extra alert op zijn. Het is een goed boek, en daarom heb ik er ook een voor mama besteld.’ Katrina had de nei-

ging om zachter te gaan praten als ze haar eigen meelevendheid voelde.

Reeses knieën kraakten toen ze in de keuken neerhurkte om het boek te pakken: een pastelgeel omslag met een plaatje van een kegelbeha en een fopspeen. Ze draaide het om en las de flaptekst. *De auteurs onderzoeken wat het betekent om tegelijkertijd wel en niet moeder te zijn... de gevoelens van jaloezie en gemis van onvruchtbare wensmoeders die leren hun zonder problemen zwanger geworden partner te accepteren.*

Had Maya dit gelezen? Had Katrina dit gelezen?

Reese voelde zich betrappt, zelfs ontmaskerd.

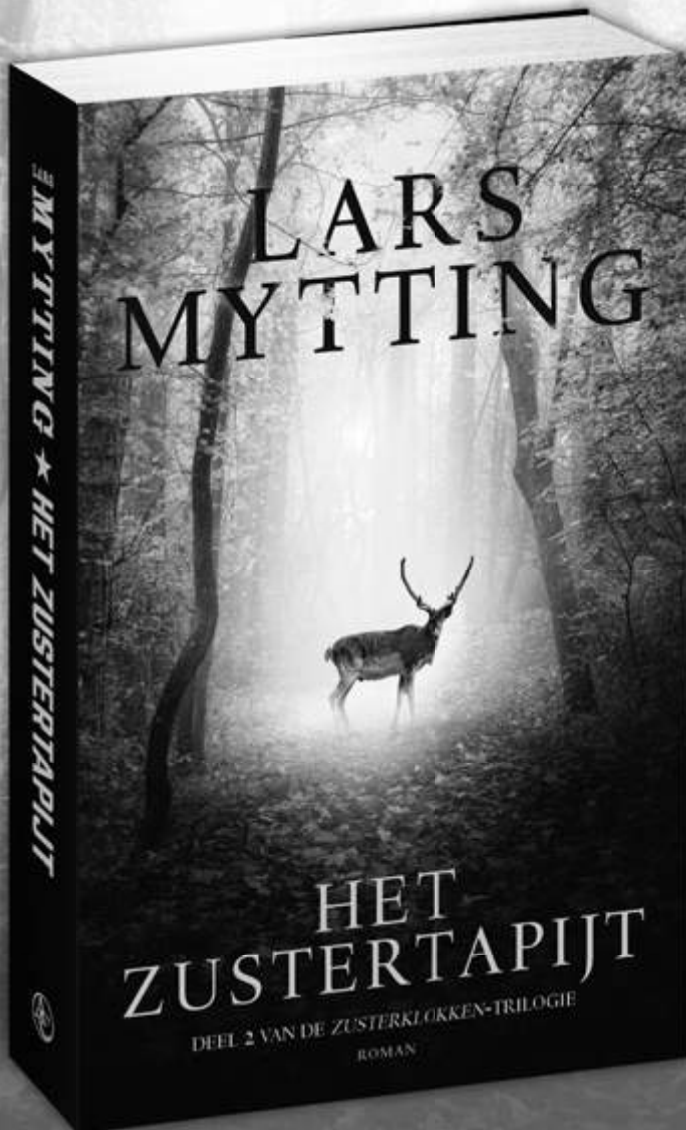
Maar ondanks haar mom-crush vond Reese het label 'lesbische moeder' misplaatst. En vanwege haar ongenoegen over de zoveelste suggestie dat haar eigen reis naar queer ouderschap zou moeten beginnen met de goede raad van dezelfde cis lesbiennes die be-

weerden dat zij het moederschap niet waard was, kost het haar moeite om beleefd te blijven. Waarom vindt iedereen het nodig om haar, zodra ze het verlangen uitspreekt om moeder te worden, te verwijzen naar een politieke beweging die dertigjaar lang overduidelijk heeft laten zien dat ze niet met haar geassocieerd wenst te worden? Bovendien, en dat was misschien nog relevanter, was ze nooit met Katrina naar bed geweest en had ze ook geen plannen of ambities in die richting. Ze waren geen lesbisch koppel. Ze waren een moederpaar, met een mom-crush. Heel wat anders. Het was belangrijk dat Maya dat goed begreep.

'Trouwens,' zei Katrina vanaf de bank met haar virtuele moeder, 'ik heb dat boek niet zelf gevonden, Ames bracht het mee.'

Dit boek verschijnt in mei

Mythische familiesaga voor
de liefhebbers van
Het achtste leven (voor Brilka)

ALAIN DE BOTTON

Foto: © Getty Images, Bohan Cap

Alain de Botton werd in 1969 geboren in Zwitserland en woont en werkt in Londen. Hij schreef onder meer *De troost van de filosofie*, *Religie voor atheïsten*, *Statusangst* en *Het nieuws: een gebruiksaanwijzing*. Zijn werk is in meer dan twintig talen vertaald. The School of Life werd opgericht door De Botton en heeft inmiddels zeven vestigingen over de hele moderne wereld.

HOE OVERLEEF IK DE MODERNE WERELD

Hoe overleef ik de moderne wereld in het kort:

De moderne wereld heeft ons een reeks buitengewone voordelen en geneugten gebracht, waaronder technologie, medicijnen en entertainment. Maar het kan ook voelen alsof de moderne tijd ons steeds dieper in hebzucht, wanhoop en opwinding dompelt. Zelden heeft de wereld zich meer bevoorrecht gevoeld. Maar tegelijk voelt de mens zich ook bezorgd, woedend en angstig. *Hoe overleef ik de moderne wereld* is de ultieme gids voor het navigeren door onze ongewone tijden. Het boek behandelt onze relatie met de nieuwsmedia, onze ideeën over liefde en seks, onze veronderstellingen over geld en onze carrières, onze houding ten opzichte van dieren en de natuur, onze bewondering voor wetenschap en technologie, ons geloof in individualisme en secularisme – en onze verhouding tot rust en eenzaamheid. Als de moderne tijd (gedeeltelijk) als een ziekte gezien kan worden, is een juiste diagnose misschien wel de remedie. Het boek helpt ons om een kalmere, authentiekere, soms luchtigere relatie aan te gaan met de dwaasheden en obsessies van onze tijd.

EEN GIDS DIE DE
UITDAGINGEN VERKENT
VAN HET LEVEN IN DE
21E EEUW

Hoe overleef ik de moderne wereld

Alain de Botton
& The School of Life

atlas contact

Over eerder werk:

‘De Botton neemt ons mee op een vlotte, speelse rondleiding door de levens en ideeën van een half dozijn van de grote namen in de geschiedenis van de filosofie.’ – *de Volkskrant*

HOE OVERLEEF IK DE MODERNE WERELD

INLEIDING

Vanaf halverwege de achttiende eeuw verbreidde zich vanuit Noord-Europa over de hele wereld het besef dat men in een tijdperk leefde dat volkomen anders was dan alle voorgaande. Met een mengeling van ontzag en eerbied, vrees en weemoed, noemde men dit de ‘Moderne Tijd’ of kortweg de ‘moderniteit’. Inmiddels leven we allemaal in de moderniteit; er is geen gehucht of af-

gelegen eiland meer te vinden waar het wereldbeeld en de ideologie van het nieuwe tijdperk niet hebben postgevat.

Hoe we zijn toegetreden tot de moderne wereld zien we terug in onze politiek, religie, technologie, mode, wetenschap en kunst, die allemaal hebben bijgedragen aan een bewustzijnsverandering, een wijziging in onze manier van denken en voelen. Modernisering bracht op tal van gebieden in ons leven veranderingen met zich mee.

1 – SECULARISATIE

De moderniteit wordt misschien wel het meest gekenmerkt door de teloorgang van godsdienstigheid – het verdwijnen van een geloof in de bemoeienis van goddelijke krachten met aardse zaken. In alle tijdperken voor het onze heerste de overtuiging dat ons leven voor minstens de helft werd bepaald door goden of geesten, die door middel van gebeden en offers konden worden beïnvloed en die complexe vormen van aanbidding en onderwerping verlangden. Maar wij hebben steeds meer energie gestoken in het rationeel doorgronden van natuurlijke gebeurtenissen: er zijn geen voortekenen of openbaringen meer, geen vloeken of profetiën; onze toekomst zal niet in godshuizen

Een NASA-technicus meet de elevatiehoek van de booster voor een RM-10 onderzoeksraket, 1951.

maar in laboratoria worden ontsluit. Zelfs mensen die zich religieus noemen, verlaten zich op hoogopgeleide natuurkundigen en kankerspecialisten. God is dood en de moderniteit heeft Hem vermoord.

2 – VOORUITGANG

In premoderne samenlevingen had men een cyclische kijk op de geschiedenis: van vooruitgangsdenken was hoegenaamd geen sprake. Men ging ervan uit dat alles even slecht of goed zou blijven als het altijd was geweest. Menselijke aangelegenheden waren al even onveranderlijk als de seizoenen. Keizerrijken bloeiden op en raakten in verval. Perioden van overvloed werden afgewisseld met hongersnoden, maar in essentie bleef alles hetzelfde. Modern zijn betekent geloven dat we alles uit het verleden steeds weer kunnen overtreffen: nationale welvaart, kennis, technologie, politieke structuren en ons vermogen om ons, in de breedste zin van het woord, te ontplooiën lijken onophoudelijk te kunnen blijven groeien. We hebben de ketenen van terugkerend lijden verbroken. De tijd is geen rad dat doelloos ronddraait, maar een pijl die gericht is op een vervolmaakbare toekomst.

3 – WETENSCHAP

We hebben goden vervangen door wiskundige vergelijkingen. De wetenschap zal ons de macht over onszelf, over de raadselen van de natuur en uiteindelijk over de dood verlenen. Dankzij complexe berekeningen en de elektrische trillingen binnen microscopisch kleine circuits zullen we in staat zijn het universum in kaart te brengen en te doorgronden. Het is slechts een kwestie van

tijd voordat we erachter komen hoe we onsterfelijk kunnen worden.

4 – INDIVIDUALISME

Modern zijn betekent dat we ons ontworstelen aan geschiedenis, gebruiken en gemeenschap. We zullen onze eigen identiteit vormgeven, in plaats van ons te laten bepalen door familie en traditie. We zullen zelf besluiten met wie we trouwen, wat voor werk we willen doen, tot welk gender we willen worden gerekend, waar we willen wonen en wat we willen denken. We kunnen vrij en eindelijk volkomen 'onzelf' zijn.

5 – LIEFDE

We zijn romantici. Dat wil zeggen: we zoeken een zielsverwant, een modelvriend(in) die zowel een doortastende sekspartner, een betrouwbare co-ouder en een gemoeidelijke collega kan zijn. We hebben een af-

Akram Zaatari, uit: *Objects of Study/The Archive of Studio Shehrazade/Hashem el Madani: Studio Practices*, 2006. Foto van Tarho en El Masri, Saida, Libanon, 1958.

keer van kil en afstandelijk gedrag. We weigeren ongelukkige verbintenissen in stand te houden die ons niet meer dat gevoel van verbondenheid uit het prille begin geven. We zullen rotsen verplaatsen om een spirituele tweelingbroer of -zuster te vinden.

6 – STEDEN

We hebben genoeg van het bekrompen dorpsleven. We willen niet naar bed zodra de zon ondergaat of onze kennissenkring beperken tot de mensen met wie we op school hebben gezeten. We willen – zoals vijftientig procent van de inwoners van moderne naties – naar de helverlichte stad verhuizen. Daar kunnen we opgaan in de menigte, gezichten observeren in de metro, onbekend voedsel uitproberen, wisselen van baan, lezen in een park, iets nieuws doen met ons haar, musea bezoeken en naar bed gaan met onbekenden.

7 – WERK

We zijn modern omdat we niet alleen werken om geld te verdienen, maar ook om ons te ontwikkelen als individu, om de talenten te gebruiken waarmee we ons onderscheiden en om ons ware zelf te vinden. We streven naar iets wat onze voorouders paradoxaal zouden hebben gevonden: werk dat we prettig vinden.

8 – NATUUR

Premoderne mensen stonden dicht bij de natuur. Ze waren in staat een herderstasje te herkennen en iets eetbaars te maken van schijfkamille. Ze wisten wanneer de musen kwamen en wat voor geluid velduilen maakten. Ze vereerden de natuur zoals je een godheid kunt vereren. Maar moderne mensen voelen geen angst voor de nacht-

Gustave Caillebotte, *Le Pont de l'Europe*, 1876.

hemel en zien ook niet in waarom ze de opgaande zon zouden moeten danken. We hebben ons bevrijd van ons aloude ontzag voor natuurverschijnselen. Het sublieme ervaren we eerder in technologie dan in een waterval. Als er één plek is die symbool staat voor het moderne bestaan, is het de dag en

nacht geopende supermarkt, met zijn helle verlichting en zijn onmetelijke assortiment aan verse waar uit zeven continenten, waarmee hij trots alle geografische belemmeringen en de beperkingen van de nacht het hoofd biedt. We zullen granaatappels uit Jamaica en dadels uit de Sahel eten.

Andreas Gursky,
May Day V, 2006.

9 – SNELHEID

Gedurende het grootste deel van onze geschiedenis werd onze snelheid bepaald door de beperkingen van onze eigen voeten of in het gunstigste geval door de vaart waarmee een paard of een zeilschip zich voortbewoog. Over een wandeling van Londen naar Edinburgh deed je al gauw drie weken; over een zeiltocht van Southampton naar Sydney vier maanden. In het Spanje van de achttiende eeuw stierven de meeste mensen binnen een straal van vijftientig kilometer van de plek waar ze waren geboren. Tegenwoordig is er geen plaats meer op aarde die je niet binnen zesentwintig uur kunt bereiken, en op 21,2 miljard kilometer van de planeet waar hij werd gelanceerd, raast de ruimtesonde Voyager 1 met zeventien kilometer per seconde voort op zijn missie de interstellaire ruimte te verkennen.

* * *

Veel van de transformaties die bij de moderniteit horen, zijn spannend, om niet te zeggen opwindend. Rond de hele omtrek van de aarde liggen glasvezelkabels, we worden met behulp van satellieten door steden geloodst, onwrikbare veronderstellingen worden verdrongen door nieuwe ideeën, er worden luchthavens uit de grond gestampt en dankzij de prometheïsche krachten van de scheikunde en de fysica kunnen we ontzaglijke hoeveelheden energie ontketenen. Het woord ‘modern’ suggereert nog altijd een toestand waarin glamour, verlangen en ambitie de boventoon voeren. Maar tegelijkertijd is de opkomst van de moderniteit een tragische geschiedenis. We hebben een bijzonder hoge prijs betaald voor onze nieuwverworven vrijheden. We zijn nog

nooit zo dicht in de buurt gekomen van collectieve waanzin en wereldwijde massa-extinctie. De moderniteit heeft ons innerlijke en externe landschap naar de vernieling geholpen. Op zeven gebieden kunnen we symptomen van die ramp aanwijzen.

* * *

1 – FALEN

De laat negentiende-eeuwse Franse socioloog Émile Durkheim deed als eerste de ontvucherende ontdekking dat er een wezenlijk verschil bestaat tussen traditionele en moderne samenlevingen. In een traditionele samenleving, waar mensen in kleine gemeenschappen leefden, waar de opvatting heerste dat je loopbaan in de schoot van de goden lag en waar weinig te verwachten viel op het gebied van zelfontplooiing, was het leed, wanneer de dingen misliepen, nog te overzien. Tegenspoed voelde niet als een oordeel over je waarde als mens. Je verwachtte nooit dat het leven volmaakt zou zijn, dus op tegenslagen reageerde je niet met zelfkastijding. Je viel gewoon op je knieën en richtte een smeekbede tot de hemel. Maar Durkheim beseftte dat moderne samenlevingen een veel grimmiger tol eisten van hen die meenden te hebben gefaald. Die stakkers konden dat niet langer wijten aan pech; ze konden niet langer hopen op verlossing in een hiernamaals. Voortaan leek het alsof er slechts één persoon verantwoordelijk was, en er slechts één gepaste reactie bestond. Zoals Durkheim aantoonde in misschien wel de uitvoerigste aanklacht tegen de moderniteit, is het zelfmoordpercentage in geavanceerde samenlevingen tot wel tien keer zo hoog als in traditionele. Niet alleen zijn moderne mensen

meer in de ban van succes, de kans is ook veel groter dat ze zichzelf van het leven te beroven wanneer ze falen.

2 – NEURASTHENIE

Het woord is halverwege de negentiende eeuw gemunt ter aanduiding van een specifieke geestesziekte die te wijten zou zijn aan het moderne bestaan. Deze aandoening, die ook wel ‘Amerikaanse nervositeit’ werd genoemd, werd in verband gebracht met het leven in steden, overdonderende mensenmassa’s, overprikkeling door krantenberichten, uitputting door een overvloed aan keuzen, het afgesneden zijn van de natuur en agitatie door al te hooggespannen verwachtingen. Er werden diverse remedies aanbevolen: koude baden, kompressen, wandelingen op het platteland, milde elektrocutie, strakke riemen rond het middenrif, een plantaardig dieet en lange stilteperioden. De remedies waren misschien onzinnig, maar de omschrijving van de kwaal was in grote lijnen accuraat: modern zijn betekent inderdaad dat je wordt beroofd van de mogelijkheid langere tijd in rust door te brengen; dat je voortdurend wordt bestookt met berichten over elke ontvoering, bankrun, regeringsblunder, filmpremière, schietpartij, guerrilla-actie, nucleaire storing en seksuele escapade die de afgelopen twintig minuten ergens op aarde heeft plaatsgevonden. We zijn altijd verbonden en altijd alert. Een gemiddelde twaalfjarige heeft toegang tot ontelbare boeken: tweehonderd miljoen meer dan Shakespeare ooit tot zijn beschikking had. De laatste persoon die in theorie alles gelezen kon hebben, is rond 1450 gestorven. We weten zo veel en begrijpen zo weinig.

3 – NOSTALGIE

Met die drang om al wat eraan voorafging weg te vagen heeft de moderniteit een golf van nostalgie ontketend. Nooit eerder waren er zoveel mensen die wensten dat ze in een andere tijd dan de onze hadden geleefd. Ze mogen dan profiteren van moderne tandheelkunde en communicatiemiddelen, toch dromen ze ervan om ertussen uit te knijpen, naar een kasteel tijdens de heerschappij van Karel de Grote of naar een steenen cottage in de tijd van koning Arthur. De moderniteit heeft aangezet tot ongebreidelde fantasieën over ‘eenvoudiger’ levens op eilanden in de Stille Zuidzee, in de tipi’s van de inheemse Amerikanen en in Arabische medina’s. Zelfs al vormen die verlangens geen plannen die werkelijk zullen worden verwezenlijkt, ze verraden wel een diepe ontgoocheling over de verwoestingen die in ons tijdperk zijn aangericht.

4 – AFGUNST

De moderniteit heeft ons wijsgemaakt dat we allemaal gelijk zijn en kunnen bereiken wat we maar willen: voor eenieder van ons liggen ongelimiteerde mogelijkheden in het verschiet. Ook wij kunnen een miljardenbedrijf beginnen, een beroemde acteur worden of een land besturen. Kansen zijn niet meer zo oneerlijk verdeeld dat slechts een enkele gunsteling ervan profiteert. Dat klinkt nobel, maar leidt regelrecht tot vergelijkingswoede en het leed dat daarmee gepaard gaat: afgunst. Een geitenhoeder in het zeventiende-eeuwse Picardië zou het niet in zijn hoofd hebben gehaald om Lodewijk XIV te benijden; de privileges die de koning genoot waren even oneerlijk als on-

Berthe Morisot, *Mijmerende Julie*, 1894.

bereikbaar. Dat soort gemoedsrust is niet meer mogelijk. Als we in een wereld leven waarin iedereen kan bereiken wat hem toekomt, waarom hebben we dan niet meer? Als succes iets is wat je verdient, waarom blijven we dan steken in middelmatigheid? Hoewel de materiële verworvenheden steeds toegankelijker zijn, is de psychologische last van een zogenaamd doorsneelevens voorstelbaar veel zwaarder geworden.

5 – EENZAAMHEID

In praktische zin zijn we dankzij de moderniteit meer dan ooit met anderen verbonden, maar anderzijds ook veroordeeld tot een emotionele leegte, bijvoorbeeld wanneer we 's avonds laat in ons eentje in een hoekje van een wegrestaurant, als een figuur op een schilderij van Edward Hopper,

naar het duister buiten en in onszelf zitten te staren. Door onze overtuiging dat we één bijzonder iemand verdienen, zijn onze relaties nodeloos gespannen en gespeend van geduld of verdraagzaamheid, en vriendschappen beroofd van hun waarde. De eerste vraag die ons bij elke nieuwe informele ontmoeting wordt gesteld is: 'Wat doe je?', en we weten hoe belangrijk een imponerend antwoord is. We vallen in slaap in torenflats met uitzicht op de hoofdkantoren van banken en verzekeringsfirma's in de verte, en vragen ons af of iemand het zou merken als we stierven.

6 – HUTTEN

Het is geen toeval dat veel vooraanstaande figuren uit de intellectuele geschiedenis van de moderniteit zich hebben teruggetrokken in afgezonderde onderkomens waarin ze afstand konden nemen van de chaos, en een poging konden doen deze te duiden: Nietzsche in een hut in de Zwitserse Alpen, Wittgenstein in een hut in een Noors fjord, Heidegger in een hut in het Zwarte Woud. Al waren hun geschriften dan misschien niet alledaags, hun innerlijke ontwrichting was dat wel. En al hebben wij dan misschien geen hut, we koesteren wel het sterke vermoeden dat we er een nodig hebben.

7 – SENTIMENTALITEIT

Alsof alles nog niet moeilijk genoeg is, worden we voortdurend aangespoord te glimlachen, een fijne dag te hebben, lol te maken, vrolijk vakantie te vieren en het fantastisch te vinden dat we leven. De mo-

Digne Meller-Marcovicz, Martin Heidegger bij zijn hut, Zuid-Duitsland, 1968.

moderniteit heeft ons het fundamentele recht ontnomen om ons weemoedig, onproductief, chagrijnig en verward te voelen. De onwrikbare overtuiging dat geluk de norm zou moeten zijn, is wel het grootste onrecht dat ons is aangedaan. De Duitse filosoof Theodor Adorno merkte ooit op dat het moderne Amerika één schurk heeft voortgebracht die zijn gelijke niet kent: Walt Disney, de grootste gangmaker van allemaal.

De moderniteit heeft weliswaar gezorgd voor materiële overvloed, maar ons tegelijkertijd enorme emotionele schade berokkend. Het moderne bestaan heeft vervreemding veroorzaakt, afgunst gekweekt, schaamte vergroot, ons van elkaar geschei-

den, ons in verwarring gebracht, ons gedwongen geforceerd te grijnzen en ons rusteloos en woedend gemaakt.

Gelukkig hoeven we niet in ons eentje te lijden. Hoewel eenieder van ons de indruk heeft dat het om een persoonlijke aandoening gaat, wordt onze toestand niet door onze geest veroorzaakt maar door het tijdperk waarin we leven. Als we de diagnose van de kwaal leren te stellen, kunnen we uiteindelijk inzien dat we niet allemaal op onze eigen manier gestoord zijn, maar in een periode leven van uitzonderlijk intense, door de samenleving voortgebrachte onrust. Dan kunnen we inzien dat de moderniteit een soort ziekte is, die we slechts kunnen genezen door haar te begrijpen.

Dit boek verschijnt in maart

SUJET SHAMS

Foto: © Fjodor Buis

Sujet Shams (Kabul, 1991) is publiciste en heeft onder andere geschreven voor *Elsevier*, *De Telegraaf* en *Joop.nl*. Ze schuift regelmatig aan bij radio en televisie als opiniemaker over maatschappelijke en politieke onderwerpen zoals islam, diversiteit en racisme. *Lijfschrik* is haar debuutroman.

LIJFSCHRIK

Lijfschrik in het kort:

Malika vluchtte als jong meisje met haar vooruitstrevende ouders uit Kabul. Ze heeft weinig herinneringen aan haar geboorteland. Alles wat ze weet komt van haar vijf jaar oudere en veel traditionelere halfbroer, die zich langzamerhand heeft toegewijd aan de islam. Als zij in Amsterdam gaat studeren staat de woke-cultuur op het punt de academische wereld te veranderen, en ook haar kijk op de maatschappij verschuift. Om zich af te zetten tegen deze progressieve omgeving en haar blik te verruimen, zoekt Malika het andere uiterste op door een bijeenkomst van rechts-conservatieve denkers te bezoeken. Daar ontmoet ze Gustave. Hij biedt haar houvast in een tijd van rusteloosheid. Naarmate hun verhouding vordert, ontdekt ze de verontrustende overeenkomsten tussen hem en haar broer.

Lijfschrik is een zoektocht naar identiteit en liefde en naar een plek in de wereld, wetende dat deze wreed is.

‘Sujet is brutaal (“alle mannen zijn weer boos op me”), voortdurend alert (“ik zie alles”), direct (“vrouwen in Nederland moe-

EEN ZOEKTOCHT NAAR
IDENTITEIT EN LIEFDE IN
EEN WREDE WERELD

ten veel vaker hakken dragen!”). En ze is vooral een vrouw die zich durft uit te spreken over maatschappelijk gevoelige thema’s in een tijd waarin er een ongezone deken van denkdwang over onze samenleving ligt.’ – Fidan Ekiz

SUJET SHAMS

In het voorjaar verschijnt *Lijfschrik*, de debuutroman van Sujet Shams.

‘Ik vond het lastig dat ik me moest inleven in het oorlogsleed van mijn ouders. Met name de dialogen waarin ik terugblik op autobiografische situaties vielen me zwaar.’

1. Met welke auteur (dood of levend) zou je graag in gesprek willen gaan?

Ik zou een wijntje willen drinken met Michel Houellebecq. Ik ontdekte hem toen ik mij ging verdiepen in rechts-conservatieve denkers in Nederland, die hem graag lezen (maar niet alleen zij, gelukkig). Een paar maanden geleden sprak ik in Den Haag met de Franse ambassadeur en hij vertelde mij dat hij enigszins verbaasd is dat Houellebecq de meest gelezen Franse schrijver is in Nederland, omdat hij zo’n cynische auteur is. Dat is dus precies wat ik zo leuk aan hem vind. In zijn romans ziet hij de toekomst van Europa somber in en zijn personages hebben een melancholisch en wreed wereldbeeld. Die kijk zie ik terug in *Malika*, het hoofdpersonage van *Lijfschrik*.

2. Waar lees je het liefst?

Met enige regelmaat ga ik op bezoek bij mijn moeder in Baarn en daar vind ik mijn rust. De omgeving, de natuur en de rustgevende koffietentjes, ik kom er graag. Dit zijn de perfecte leesomstandigheden. Ik

ben dan weliswaar omringd door mensen, maar niet door Amsterdam. En dat heb ik kennelijk nodig.

3. Wat was in je jeugd jouw favoriete kinderboek?

In mijn jeugd heb ik niet echt de kans gehad om iets te doen met boeken. Mijn jeugd als vluchteling was erg complex. Ik heb op een latere leeftijd mogen ‘integreren’ in de Nederlandse samenleving, door bijvoorbeeld de taal te leren. Maar toen ik ouder werd, was ik gegrepen door *The Picture of Dorian Gray* van Oscar Wilde en *Lolita* van Vladimir Nabokov.

4. Wat is de beste openingsscène in een roman?

Toch de openingsscène uit *The Picture of Dorian Gray*. In de manier waarop Wilde de omgeving omschrijft zit zoveel schoonheid en hij weet direct een ijzersterk beeld van mijn favoriete personage Lord Henry Wotton te schetsen.

‘The studio was filled with the rich odour of roses, and when the light summer wind

stirred amidst the trees of the garden, there came through the open door the heavy scent of the lilac, or the more delicate perfume of the pink-flowering thorn.

From the corner of the divan of Persian saddle-bags on which he was lying, smoking, as was his custom, innumerable cigarettes, Lord Henry Wotton could just catch the gleam of the honey-sweet and honey-coloured blossoms of a laburnum, whose tremulous branches seemed hardly able to bear the burden of a beauty so flamelike as theirs; and now and then the fantastic shadows of birds in flight flitted across the long tussore-silk curtains that were stretched in front of the huge window, producing a kind of momentary Japanese effect, and making him think of those pallid, jade-faced painters of Tokyo who, through the medium of an art that is necessarily immobile, seek to convey the sense of swiftness and motion. The sullen murmur of the bees shouldering their way through the long unmown grass, or circling with monotonous insistence round the dusty gilt horns of the straggling woodbine, seemed to make the stillness more oppressive. The dim roar of London was like the bourdon note of a distant organ.'

5. Op basis van wat voor criteria koop je een boek?

Meestal wel mond-tot-mondreclame, maar ik loop vaak ook spontaan een boekhandel binnen, lees de flaptekst en dan kies ik een boek uit dat mij aanspreekt.

6. Aan welk boek kom je maar niet toe om te lezen?

Groene leugens van Kathrin Hartmann. Het

heeft te maken met eco-vriendelijk denken en de hypocrisie erachter. Dat wil ik dus graag uitlezen, maar ik heb zo weinig met groene onderwerpen. Het boek is informatief en haast onmisbaar om de hypocrisie van onze tijdgeest te begrijpen.

7. Wat doe je als je helemaal vastloopt tijdens het schrijven?

Een van mijn favoriete bezigheden is dagdromen. Soms voelt dat ongepast, omdat ik van mezelf productief moet zijn. Maar dagdromen maakt veel goed. Het zorgt voor inspiratie. Ik maak ook graag een wandeling langs de grachten van Amsterdam.

8. Welk zelfbedachte personage laat je nooit meer los?

Geen van allen laat me los. Ik ben zo aanwezig in het boek dat alle personages een onderdeel van me zijn geworden en dat lang zullen blijven.

9. Wat was het moeilijkste moment tijdens het schrijven van je roman?

Ik vond het lastig dat ik me moest inleven in het oorlogsleed van mijn ouders. Met name de dialogen waarin ik terugblik op autobiografische situaties vielen me zwaar. Ja, dat vond ik echt confronterend. Tegelijkertijd inspireerde het me en bood het me het inlevingsvermogen dat ik nodig had om een scène tot leven te wekken. Ik kroop in de ziel van mijn vader, herkende zijn leed en probeerde dit te verwerken met de pen.

10. Hoe vind je het dat je roman straks in de winkel ligt?

Ik ben nog steeds ontsteld.

LIJFSCHRIK

1

Verhalen vormen je als kind. Ze geven je toegang tot een wereld die je nog niet kent, waar je over gaat dromen, naar gaat leven en in wil opgaan. Wanneer mijn broer Atal me achter op zijn fiets meenam naar een van de Veluwe bossen hield ik hem stevig vast aan zijn jas. De hobbelende wegen deden me denken aan een achtbaan terwijl ik nog nooit in een achtbaan had gezeten. Tijdens onze wandelingen door de bossen kwamen zijn verhalen tot leven. Ieder bos stond voor een gebeurtenis. Iedere boom voor een personage. En verhalen die verteld worden door iemand die jou liefheeft, beschermt en de wereld aan jou introduceert, die zijn het meeste waar.

De oorlogsverhalen en de verhalen over onze reis naar het Westen hebben veel indruk op me gemaakt. En ook op hem. Hij was even niet meer de oudere broer als hij aan het vertellen was, maar een geraakt jongetje dat moedig genoeg was om terug te denken aan momenten van angst. Aan toen hij nog klein was, kwetsbaar en waarschijnlijk lief. Ik kan sommige verhalen zó goed voor me zien, alsof ik er zelfbij was. Dat was ik ook, maar dan als een hulpeloos klein wezen in een wiegje.

Het verhaal dat de grootste impact op mij had kan ik altijd navertellen. Nog beter nu ik zelf het bos bezoek waarin het mij verteld is en waarin ik dezelfde paden bewandel van die tocht. Ik ga het vertellen, want ik denk er regelmatig aan.

De fluitketel staat op het vuur, moeder maalt kardemom en saffraan fijn in een granieten vijzel. Ik staar naar haar vanuit mijn stoeltje. 'Farhad,' roept ze met haar gezicht naar de deur. Vader reageert niet. 'Farhad, waar heb je de theeopjes in gestopt?'

'In een van de dozen bij de deur, ik heb ze aan mijn zus beloofd.'

'Ja ja, prima, je hebt onze hele inboedel aan je familie cadeau gedaan, maar we moeten nu wel iets hebben om uit te drinken.'

'Er is oorlog, en ik laat ze hier achter, meer kan ik niet doen, kijk in een van die kleine dozen die nog niet is afgeplakt.'

Vader zet het geluid van de tv steeds zachter totdat het helemaal stil is in de kamer. Hij loopt naar het raam en kijkt voorzichtig tussen de gordijnen door. Mannen met lange baarden lopen met een megafoon in de hand door onze wijk. 'Waag het niet om jullie vrouwen zonder hidjab naar buiten te laten. De Sovjets zijn vertrokken, de Democratische Republiek van Afghanistan is haar macht kwijt,' roepen ze.

Vader snauwt: 'Deze honden van Gulbuddin zijn machtig gemaakt door de Amerikanen, tot voorheen waren ze niet eens in staat om met hun lange ongewassen baarden de bergen uit te komen en de weg te vinden naar de grote stad, en nu lopen ze in wijken van de elite met moderne apparatuur.' Dan lijkt hij te schrikken.

'Fariba! Pak Malika en Atal en verstop je in de kelder, ze komen onze straat in.' Terwijl mijn vader haastig de deur op slot doet, rent mijn moeder met mij in haar armen naar een wenteltrap. De trap brengt ons naar een

donkere, krappe ruimte vol lege dozen, pot-ten olijfolie en grote zakken rijst. Moeder loopt naar een hoekje en neemt mij op schoot. Atal zit naast ons. Hij staart zenuwachtig voor zich uit, maar zwijgt verder. Vader stormt de trap af en komt bij ons zitten. Overvallen door het moment trekt hij mij van mijn moeders schoot en zet me op de zijne. Waarschijnlijk zijn beschermingsdrang – alsof ik dan veiliger ben. Het is even stil. Maar dan horen we gerammel aan de deur en even later volgt een schot. De mannen stormen naar binnen terwijl ze roepen: ‘Bekhairat (lafaard)!’

Ik ben vierentwintig jaar en leef in een veilig land. Mijn dank aan God is groot, want Hij is hier – in het bos aan de andere kant van de wereld – een stuk genadevoller. Ik ben op bezoek bij mijn ouders in Barneveld. Daar zijn geen sporen van uitgebrande ruïnes, kapotte gebouwen en bebloede lijken. Eigenlijk heb ik weinig herinneringen aan Afghanistan, alles wat ik weet komt van die wandelingen met Atal. Mijn halfbroer is vijf jaar ouder. We delen dezelfde vader. Zijn moeder is omgekomen bij een bomaanslag in 1985, toen de Russen er waren. Hij was tot voor kort mijn grote voorbeeld. We voelden ons eenzaam in de Biblebelt, er wonen weinig allochtonen in Barneveld, en mijn broer wist alles, dacht ik. Hij vertelde op meeslepende wijze de spannendste verhalen over onze vlucht naar het Westen. Atal was daar erg open over. Over zijn angsten, het leed van mijn ouders. Ik mocht hem alles vragen. Toen we iets ouder werden kwamen er ook verhalen bij over de revoluties die in de door de Sovjet gesubsidieerde universiteiten losbraken. Vader had deze als jonge socialist bijgewoond. Ik begreep het gedeelte over

cultureel maatschappelijke omwentelingen pas sinds ik in Amsterdam ben gaan studeren.

De band met mijn broer is door de jaren heen veranderd. Ik begon te puberen en tegenstrijdiger te denken, en zijn verhalen over Afghanistan werden steeds nostalgischer. Hij heeft de banden met de familie van zijn moeder door de jaren heen versterkt en reisde regelmatig naar Kabul en Kandahar. Hij wilde vrij zijn, anders dan ik vrij wilde zijn. Hij vertelde me dat alles daar beter is, dat de vrouwen gehoorzaam zijn, zich niet misdragen en hun plek kennen, en dat ik waakzaam moest zijn voor de vooruitgang hier in het Westen. Die zou ons ons vermogen als mens om elkaar liefde hebben ontnemen. Ik gedroeg me niet meer als het zusje dat hij moest beschermen, aan wie hij kon vertellen hoe de wereld in elkaar zat. Ik conformeerde me steeds minder aan de opgelegde normen en waarden. Want door wie waren die opgelegd? Niet door mijn ouders. Die zijn vreedzaam, lief, voelen zich gezegend. Ze hebben ervoor gekozen ons niet op te voeden zoals zij dit van thuis hadden meegekregen, zagen in dat we in een nieuwe omgeving verder moesten en dat het dan gebruikelijk is om je aan te passen. Wel waren ze verdrietig dat ze alles hebben moeten achterlaten, maar ze zijn God ook dankbaar dat ze veilig zijn.

Atal en ik spreken elkaar niet meer. We hebben geen ruzie, maar zien elkaar niet en tonen al helemaal geen interesse in elkaars welzijn. En hoewel we elkaar niet kunnen uitstaan, heb ik de belofte om alles wat we bespraken geheim te houden nooit verbroken. Als we elkaar plotseling tegenkomen roept dat vele emoties op, dan word ik herinnerd aan zijn leed van vroeger en voel ik

een diepe compassie voor zijn kwetsbaarheid. Hij is bang geweest, heeft zich door de dood van zijn moeder eenzaam gevoeld, maar zijn religieuze ambities voor de islam lijken hem van alle angsten te hebben ontdaan. Vader zit in een tweestrijd. Hij vindt die ambities maar niets. Maar vader zwijgt. Hij laat hem zijn gang gaan, omdat hij naar eigen zeggen niet anders zou kunnen. De druk vanuit Kabul om een goede gelovige te zijn is altijd aanwezig. Hoe meer je opoffert voor je religie, hoe meer status je krijgt. En dat heeft Atal. Hij schijnt in Kabul en Kandahar verwelkomd te worden als een vrome prins, als een hoogverheven jonge man, die met schone voeten de vuile wegen van het Westen bewandelt door zijn rug recht te houden.

2

De Biblebelt probeer ik snel te vergeten als ik met de trein richting Amsterdam, die vooruitstrevende stad, reis. Die reis is gelukkig goed uit te houden terwijl ik de krant lees. Medereizigers die dat ook doen zijn meestal dubbel zo oud als ik, en ik voel me al zo oud. 'De Verenigde Staten zal haar troepen voor het einde van dit jaar terughalen uit Afghanistan' luidt de kop in de krant, en ik denk aan vader, die het ergste al weken geleden voorspelde. Hij is nooit blij geweest met de komst van de Amerikanen. De revoluties uit zijn jeugd waren antikapitalistisch en die geest heeft hij altijd bewaard. Hij noemde het een bezetting. We moeten vrij zijn. Vrij van de communisten, van de fundamentalisten en vrij van de kapitalisten.

Mijn naam is Malika, trouwens, en hoewel ik een prima studentenleven leid in Am-

sterdam zonder al te veel diepgang, tel ik haast dagelijks mijn zegeningen dat ik samen met mijn ouders, de ellende, de oorlog, armoede en misogynie ben ontvlucht. Ik denk steeds minder aan mijn land van herkomst. Het leven in Amsterdam is te mooi, te terloops, staat te ver van die werkelijkheid af. Het vraagt je zelden om stil te staan bij het leven van een vrouw in Afghanistan, die vanwege haar politieke mening op straat gelynch kan worden. Sinds ik mijn gedachten hierover niet meer door mijn broer laat vormen, ben ik alles een stuk negatiever gaan bekijken. Nu hij ouder is geworden vertelt hij niet meer de waarheid.

De laatste keer dat ik hem sprak was ik negentien. Hij heeft er alles aan gedaan mijn heerlijke leventje in Amsterdam te saboteren, uiteraard zonder enig succes. Wat is de stem van een traditionele man waard, hier in het vrije Westen? Maar ik moet toegeven dat mijn worstelingen met hem me niet onberoerd hebben gelaten. Ze hebben me aan het denken gezet, mijn levenslust ontnomen en die tegelijkertijd gevoed; ze hebben me gevormd, zoals het patriarchaat alles vormt.

Het is fijn thuiskomen moet ik toegeven als ik uit de trein stap, vooral nu de lucht in deze grote stad schoner aanvoelt sinds het milieubeleid van linkse partijen in de gemeenteraad zijn werk heeft gedaan. Aan het einde van de stationshal staan de schuifdeuren al wagenwijd open, de wind blaast mijn lange donkere haren uit mijn gezicht. Op de achtergrond hoor ik een jonge man pianostotteren in de hal, een geluid waar geen enkel gevoel voor ritmische bewegingen in zit. Maar laten we eerlijk wezen: zoiets vereist wel moed. Hij heeft duidelijk nog nooit van een metronoom gehoord. Ze zouden gevoel voor ritme als minimale

voorwaarde kunnen stellen voordat iemand achter zo'n openbaar instrument mag springen. De frustratie zit er met name in dat ik zelf nooit een muziekinstrument heb leren spelen.

De weg van het station naar het centrum is altijd rumoerig en druk. Wat het meeste opvalt in de eindeloze mensenstroom is de diversiteit: mensen van alle vormen, kleuren en maten lopen hier. Ik kijk naar hun gelaatsuitdrukking, ze voelen zich hiervrij. Of het is een projectie op anderen van wat ik zelf voel. Maar zodra je het toeristische gedeelte voorbij bent, kom je al gauw in contact met de inheemse Amsterdamse bevolking. En daar heb ik steeds meer dedain voor ontwikkeld. De vrouwen kleden zich alsof ze zich ervoor schamen vrouw te zijn. De broeken en de bloezen worden wijder, de schoenen platter, hakloos met veters zo breed als dikke worstjes. En weet je wat ze uitstralen? Gemak. Puur comfort, alsof de wereld wel op hen wacht. Alsof ze boven alle privileges verheven zijn. En de mannen – als het verschil tussen man en vrouw nog mag bestaan – spreken je niet meer aan om op date te gaan. Je moet met ze matchen via datingapps binnen een straal van honderd meter op hetzelfde festival. Ik heb een bloedhekel aan festivals.

De Amsterdammers zijn dol op gadgets, ze zijn veeleisend, zich bewust van hun gezondheid en ze zijn eco-geil en tegelijkertijd de grootste gebruikers van grondstoffen en wanhopige gelovigers in groene leugens. En het ergste is, ze weten het.

In een flits schiet me te binnen dat ik college heb. Dit soort noodzakelijkheden onthoud ik, een agenda heb ik nimmer gehad, het bijhouden daarvan is een belemmering

op zich. Als ik rechtsaf sla richting de Singel kan ik de akelige drukte op de Dam vermijden. Via het Spui loop ik richting de faculteit. Die moeizame studie binnen de letteren maakt zichzelf niet af. Zoals iedereen weet, behalve ik toen ik eraan begon, leidt deze tot een wanhopig werkloos bestaan. Maar voordat ik me hierin kan begeven moet ik de studie wel eerst afronden.

Eenmaal binnen pak ik koffie bij het apparaat op de gang dat alleen bedoeld is voor docenten. Iedere maandagochtend klamp ik me aan deze routine vast om de gore, naar asbak smakende koffie tot me te nemen voordat de werkgroep begint. Zo weet ik weer waarom ik ben gestopt met roken, hoewel deze daad me toch ook een kick geeft. Professor Blanke – een van de weinige blanke docenten nog aan deze faculteit – komt de gang in lopen en betrapt me op heterdaad. Ze loopt me voorbij en glimlacht ongemakkelijk. Ik hoorde dat ze mag blijven doceren nadat ze had voorgesteld haar achternaam van 'Blanke' te veranderen naar 'Witte'. Het voorstel kwam niet vanuit het universiteitsbestuur zelf. Ze heeft zich laten overtuigen door een forum van activisten dat op eigen kracht de universiteit wil dekoloniseren van witte superioriteit. Professor 'Witte' steunt dit proces van harte... ze kan weinig anders. Ik heb met haar te doen. Het is niet niets om tegenwoordig je academische carrière veilig te stellen, als je bijvoorbeeld geen migratieachtergrond hebt, of een andere zwakte die je bijzonder maakt. *Less is more.*

Met het bekertje in mijn hand beweeg ik me op mijn gemak het lokaal in, ergens achterin bij het raam waar ik nog altijd uit verveling naar buiten kan staren. De zeven-

tiende-eeuwse architectuur van de oude VOC-gebouwen is vaak indrukwekkender dan de discussie die wordt gevoerd over het slavernijverleden, daar zou iedere liefhebber van esthetiek het met mij over eens zijn. Natuurlijk keuren we allemaal af wat er toen gebeurde. De mensonvriendelijkheid. Maar we genieten allemaal, ongeacht onze afkomst en kleur, van de esthetiek die die tijd heeft achtergelaten. De schoonheid van de vergaderzaal waar de Heeren XVII bijeenkwamen en vergaderden is onaangeraakt gebleven. De enige drastische bijstelling is het beleid, de culturele omwenteling, de geest van de universiteit, die verder van zijn essentie lijkt af te dwalen. Waar ratio is vervangen door emotie, heftige emoties van woede, argwaan en een ressentiment naar alles wat westerse geschiedenis is. De Nederlandse universiteiten zijn al jaren niet meer de plek waar argumenten gelden omdat je ze weet te onderbouwen met feiten. Het is de plek waar de wetenschap haar maatschappelijke rol zo bloedserieus neemt dat die bang is om nog wetenschap genoemd te worden. De wetenschap is bang dat haar uitkomsten mogelijke maatschappelijke gevolgen kunnen hebben, zoals vooroordelen op basis van de vastgestelde feiten. Er wordt goed gebruikgemaakt van die zwakte. Met een groeiende antipathie jegens het kapitalisme uit de VS, die naast haat tegelijkertijd ruimte biedt aan een nieuw product dat 'woke-culture' heet. Dit product zwemt mee in de vercommercialisering van de universiteit die dubieuze subsidies slurpen voor een woker diversiteitsbeleid.

Sinds de aanstelling van professor Wijntak als afdelingsvoorzitter van de Geesteswetenschappen is er veel gewijzigd in het onderwijscurriculum, de statuten van de fa-

culteiten en het beleid. Ze heeft een lange carrière achter de rug in de VS waar ze veel ervaring heeft opgedaan met het verwoesten van curricula. Meer dan de helft van ons curriculum gaat over het koloniaal verleden, maar vandaag hebben we het gelukkig over iets anders, de negentiende-eeuwse Ottomaanse intellectuele geschiedenis. De docent is jong, ik geef hem dertig, hij is betweterig – zoals zijn tijdgeest van hem vraagt –, maar bescheiden gekleed, niet afwijkend van zijn millennial-identiteit. Na wat research kwam ik erachter dat hij banden heeft met de Links-groene partij. Gewoon nieuwsgierigheid van mijn kant jegens mensen aan wie ik mijn academische bevordering ten prooi laat vallen. Hij begint altijd met een minicollege en laat vervolgens ons aan het woord. Niet echt aan het woord; hij hoort ons uit of we de tekst hebben gelezen. Natuurlijk.

'De paradox over het Ottomaanse Rijk moet de wereld uit geholpen worden. De Ottomanen hebben geprobeerd om inclusief te zijn en verschillen tussen moslims, christenen en joden uit te bannen en onderdeel te zijn van het Europese continent, maar hebben vooral geprobeerd om zich los te maken van het christelijk narratief dat zij inferieur zijn.'

Iedere werkgroep eindigt vervolgens met een stelling die tot discussie leidt in de klas. Hij haalt diep adem, alsof hij de hele dag gewacht heeft op wat komen gaat en wat op een 'debat' moet lijken. 'Denken jullie dat het goed is om mensen over één kam te scheren? Als we bijvoorbeeld kijken naar de moslims in onze samenleving, zien jullie dit bij hen gebeuren?'

'Ja, we zijn als samenleving niet inclusief als het om minderheden gaat,' zegt een meis-

je dat haar haren overduidelijk zelf heeft geknipt, kort en asymmetrisch. Ik heb haar nog nooit gezien, wat uiterst frappant is want je kunt haar niet missen. Ze heeft zwartgeverfd haar, maar aan haar zeeblauwe ogen te zien is ze van nature blond. Zo'n debat brengt altijd een competitieve sfeer met zich mee. Iedereen wil het meest moralistische antwoord geven. De een klinkt moreel meer superieur dan de ander en weet beter hoe we het de zwakkeren op deze wereld makkelijker kunnen maken. Toch blijft het een pretentieuze barmhartig spelletje in een overheersend kapitalistische sfeer. Om het academische niveau te waarborgen probeert iedereen het zo kundig mogelijk te formuleren, in termen waar de armoedzaaier die zij denken te helpen nog nooit van heeft gehoord. Kundig academisch geformuleerd – een wereld apart van de lage klasse. Maar er wordt wel met empathie over hen gesproken, over die klasse. Nietzsche zei over compassie dat deze enkel gemeend kan zijn wanneer de mensen voor wie die compassie wordt gevoeld ook de mensen zijn met wie de vreugde wordt gedeeld.

‘We zijn al jaren bezig extreemrechtse partijen te voeden,’ zegt Victor, de witte jongen die altijd rood kleurt wanneer hij de gelegenheid krijgt een antwoord te geven. Hij heeft gemillimeterd haar en een oorringetje. Victor is van oorsprong Duits en is naar Amsterdam gekomen om te studeren. Zijn antwoorden op verschillende vragen klinken voor mij allemaal hetzelfde. Ondanks dat hij zichzelf te links vindt voor de christendemocratische partij van Merkel heeft hij afgelopen jaar haar partijkantoor een brief gestuurd waarin hij steun betuigde voor de ‘Wir schaffen das’-uitspraak.

Victor is eigenlijk mijn beste vriend met

wie ik het over bijna alles oneens ben. Dat hij in elk onderwerp dezelfde kwaal ziet, vertel ik hem bijna elke dag. En hij scoort er nog mee ook. Hij is geliefd bij de docenten en presteert als geen ander. Ik vind hem briljant en laf tegelijk, hij zegt zelden wat hij echt denkt. Een ware held op sokken. We zien elkaar bijna iedere dag, als het niet tijdens college is dan spreken we wel af om bij elkaar te koken. Victor weet ondanks alles heel goed hoe hij mijn ego moet strelen en hij heeft een goed gevoel voor humor, dat hij voor veel mensen verborgen houdt.

Toen ik hem leerde kennen droeg hij suffige kleren. Gelukkig vroeg hij mij om een make-over na een paar maanden vriendschap. Zijn Duitse strengheid is inmiddels ingewisseld voor een charmantere uitstraling. Maar het ging met moeite; de erbarmelijke arbeidsomstandigheden in de kledingindustrie hadden er bijna voor gezorgd dat hij van een make-over af zou zien.

We vertrouwen elkaar, maar weten ook allebei dat we in een mogelijk toekomstig scenario in hoogstaande posities lijnrecht tegenover elkaar kunnen komen te staan en probleemloos ertoe bereid zullen zijn elkaar een kopje kleiner te maken. Maar voor nu genieten we van onze hechte en tegenstrijdige vriendschap. We hebben elkaar nodig om scherp te blijven. Vanaf het moment dat ik hem in de eerste studieweek heb geholpen een Marktplaatsadvertentie te vertalen hebben we een band opgebouwd. Het ging meteen zonder enige barrière. Toch raar dat politieke opposenten elkaar zo krachtig kunnen aantrekken. Al heb ik eigenlijk geen politieke idealen. Ik verzet me gewoon tegen opdringerige typetjes zoals hij.

Dit boek verschijnt in mei

JOHN CARR

John Carr is de oudste zoon van Henry Carr. Hij werkte voor de overheid en is momenteel fellow bij de London School of Economics and Political Science.

ONTSNAPPING UIT HET GETTO

Ontsnapping uit het getto in het kort:

Begin 1940 steekt de dan dertienjarige Chaim Herszman een bewaker neer bij het getto van Łódź. De man stond op het punt Chaims jongere broertje dood te schieten. Chaim ontsnapt en begint aan een levensgevaarlijke vlucht door het door de nazi's bezette Europa. Hij belandt als verstekeling in een Duitse troepentrein naar Berlijn, waar hij het enkele maanden volhoudt, voordat hij onder een valse identiteit in de Elzas terecht komt. Daarna lukt het hem de grens naar het onbezette Vichy in Frankrijk te passeren, verborgen in een Duitse politiewagen. Uiteindelijk ontkomt hij door de Pyreneeën over te trekken en naar Gibraltar te gaan. Hij belandt in Engeland, neemt dienst in het Britse leger en raakt betrokken bij de verovering van Duitsland. Geholpen door zijn niet-Joodse uiterlijk, een dosis lef en vastberadenheid, bewuste wisselingen van identiteit, en zeker ook door gelukkig toeval en de hulp van vreemden, slaagt Herszman erin zijn Odyssee te overleven. Op latere leeftijd heeft hij zijn bijzondere oorlogsgeschiedenis gedetailleerd verteld aan zijn oudste zoon, de auteur John Carr. De onbevengene blik van een Pools-Joodse jongen op mensen onder oorlogsom-

**'GELOOF ME, DIT IS EEN
GEWELDIG EN WAARGEBEURD
VERHAAL.'** – KEN FOLLETT

standigheden in Polen, Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië biedt een verrassend perspectief op de zwartste jaren uit de Europese geschiedenis.

'Het fantastische verhaal van een Joodse jongen die op dertienjarige leeftijd een nazibewaker vermoordde en aan de Holocaust ontsnapte.' – *The Times*

ONTSNAPPING UIT HET GETTO

1

We waren met zijn drieën. We vormden een team. Een bende. Een vaste klik. Geen ‘band of brothers’, maar een bende van twee broers plus een neef. Onze moeders waren zussen.

Chaim en Israel Herszman waren de broers. Ik was de neef. Mijn volledige Joodse naam was Avrum-Hersh Lewkowicz, maar destijds noemde bijna iedereen die me kende, Jood of christen, familie, vriend en vijand, me bij mijn Poolse naam, die ‘Heniek’ luidde. ‘Srulek’ was de gangbare Poolse vorm van Israels naam, maar Chaim was altijd Chaim, dus dat is makkelijk genoeg.

We woonden in het westen van Polen, in Łódź, toen de tweede stad van het land, een morsige, meertalige stad vol textiel fabrieken, die vaak het Manchester van Polen werd genoemd. Sommigen vonden dat niet helemaal eerlijk tegenover Manchester. Łódź was niet al te ver van de grens met Duitsland. Niet ver genoeg, zoals zou blijken. Op 1 september 1939 overschreed het Duitse leger op meerdere plaatsen de Poolse grens, Danzig (Gdańsk) werd aangevalen, de Tweede Wereldoorlog begon. Zeven dagen later wapperde een enorme swastika-vlag op het gemeentehuis van Łódź.

Tot vlak voor het begin van de oorlog woonden de families Lewkowicz en Herszman in hetzelfde flatgebouw op nummer 15 in de Zagajnikowa-straat. We woonden daar langer dan waar elders ook, voor zover ik me kan herinneren. Als ik later aan Polen dacht, wat ik niet zo vaak deed, was deze plaats

‘thuis’. Het was een gemengd huis in een gemengde buurt, dat wil zeggen een gebouw waar Joden en katholieken woonden, in een buurt waar Joden, katholieken en wie weet nog anderen dicht op elkaar leefden.

Nummer 15 was een groot, zichtbaar vervallen gebouw van twee verdiepingen dat eigendom was van Mirla Blumowicz, meisjesnaam Cendrowicz, de moeder van onze moeders, mijn grootmoeder. In 1902 was ze weduwe geworden, daarvoor was ze getrouwd met Nachman Blumowicz, een ondernemende man die eigenaar was geweest van een aantal huizen en bedrijven. De inkomsten daaruit stelden Mirla in staat comfortabel te leven. Mirla liet haar dochters en hun gezinnen op nummer 15 wonen zonder huur te betalen. Maar let wel: het zou niet gemakkelijk geweest zijn iemand te vinden, familie of niet, die bereid zou zijn geld te betalen voor het voorrecht om daar te wonen.

De gemeente Łódź had, een paar maanden voor de oorlog begon, verordonneerd dat nummer 15 ontruimd moest worden omdat het niet langer bewoonbaar was. Iedereen moest vertrekken. Ik meen dat de meeste huurders, wij ook, in huizen terechtkwamen die ook van mijn grootmoeder waren. De meesten gingen naar Bałuty; het district in het hart van de voornaamste Jodenbuurt van de stad, zo'n drie kilometer van Zagajnikowa. De Herszmans kregen een appartement aan de Wawelska-straat en wij woonden daar niet ver vandaan in de Zielenastraat.

Het vrouwelijk stamhoofd Mirla woonde ook op de Zagajnikowa, maar in een ander

huis dat ze verderop in de straat bezat. Ze bleef daar nog een tijdje wonen nadat wij allemaal nummer 15 hadden verlaten. Uiteindelijk, toen de oorlog begon, kwam ze bij ons in Bałuty wonen. Mirla's tamelijk kleine gestalte stond in schrill contrast met haar grote scherpe tong, zo scherp als de tanden van een krokodil. Haar bijnaam was 'Beëlzebubska'. Die naam was gewoonlijk goed-aardig bedoeld en had alles te maken met het feit dat ze direct uitsprak wat ze op haar hart had. Luid en duidelijk en zonder enige aanwijzing dat ze probeerde rekening te houden met de gevoelens van de aangesprokene, of die nou volwassen was of een kind, rijk of arm. De norm van beleefd taalgebruik en mijn grootmoeder lagen altijd mijlen uit elkaar.

De familie Lewkowicz bestond uit mijn vader Moishe, mijn moeder Liba-Sura, mijn grote broer Yehuda, mijn kleine zusje Rutka, en met mij erbij waren we dus met zijn vijven. We woonden op de begane grond van nummer 15. De Herszmans woonden in de flat direct boven ons. De volwassenen in de familie Herszman waren oom Chil en tante Chaja-Sura, met zes kinderen was het een luidruchtig gezelschap. Het spijt me, maar zelfs in die tijd kon ik nooit alle namen onthouden van het Herszman-kroost. Er waren drie meisjes. Ik trok op met de jongens, Nathan, Chaim en Srulek, we voetbalden samen en we deden alle andere dingen die toen belangrijk waren in ons leven samen.

Onder de jongeren in de buurt stonden Chaim, Srulek en ik bekend als de 'Heilige Drie-eenheid'. Die naam was bedacht door Cesek Karbowski, een katholieke jongen die een goede vriend van Chaim was. De Kar-

bowski's woonden ook op nummer 15. Cesek was erbij geweest toen wij, de neven, op een dag bespraken of we een naam zouden aannemen en, zo ja, welke dat dan zou kunnen zijn. Cesek zei dat de Heilige Drie-eenheid voor de hand lag, en toen hij uitgelegd had wat het betekende voor de in meerderheid katholieke bevolking van Polen, trok de ironische religieuze spot van drie kleine Joden, die zich met zo'n heilige katholieke term tooiden, ons onmiddellijk aan. De naam sloeg in als een bom. Maar, let op, als ik ooit de naam Heilige Drie-eenheid gebruikte om te verwijzen naar ons bestaan of onze activiteiten in aanwezigheid van mijn ouders, kreeg ik meestal direct de wind van voren. Ze snapten de grap niet, of ze vonden hem ongepast.

Chaim en ik zaten naast elkaar in dezelfde klas van de Joodse school op de Magistracka-sstraat. We waren heel hecht, maar binnen de Heilige Drie-eenheid bestond er altijd een speciale band tussen de broers. Ik probeerde die nooit te verzwakken of te doorbreken, omdat ik heel goed wist dat ik dat niet zou kunnen. Als operationele eenheid konden we allemaal goed met elkaar overweg.

We hadden het erover gehad om Chaims oudere broer, Nathan, erbij te vragen. Chaim was hem zeer toegedaan en vereerde hem als een held. Maar Nathan was net wat ouder en het was duidelijk dat hij niet te veel betrokken wou raken bij het 'kindergedoe', zoals hij het zag. Toch vroeg Chaim vrij vaak aan Nathan, vooral als er problemen met Srulek waren, om diens mening of om een advies, en als hij die gegeven had, werd dat een vaste regel. Chaim noch Srulek sprak Nathan ooit tegen, dus hij was een

soort schaduwlid van onze bende. Een groot voordeel van het feit dat hij niet echt lid was, was dat we niet hoefden na te denken over een soortgelijke spottende of amussante naam voor wat dan een bende van vier was geworden. Misschien hadden we dan wel een heel andere godsdienst moeten beledigen.

Pools was gewoonlijk de taal van de Heilige Drie-eenheid, net als thuis en op school, maar uiteraard sprak vrijwel elke Poolse Jood die ik kende, mezelf inclusief, ook Jiddisj. Dat was zo omdat Jiddisj de gemeenschappelijke taal van de Joden in Polen was tijdens de duizend jaar of zo dat we al in Polen waren, hoewel ik erachter kwam dat sommige van de rijkere en de geassimileerde Joden weigerden onze historische taal te spreken, zelfs als ze die kenden. Mijn moeder en vader zeiden dat afgezien van de arme verloren zielen die geassimileerd waren en probeerden geen Joden te zijn, de verwerping van het Jiddisj voor alledaags gebruik meestal meer over snobisme en sociaal opklimmen ging dan over afwijzing van het geloof. Omdat ik geen contact had met rijke of geassimileerde Joden was dat voor mij nooit een probleem. Wat kon het mij schelen welke taal mensen spraken, of waarom? Als we maar met elkaar konden communiceren vond ik het prima.

Als de Heilige Drie-eenheid op straat was, of als we in geheimtaal moesten spreken en dachten dat er alleen Poolse kinderen in de buurt waren, spraken we vaak Jiddisj met elkaar. We moesten uitkijken als er Duitsers in de buurt waren. Omdat Jiddisj en Duits erg op elkaar lijken, konden de slimsten soms de richting van een gesprek wel begrijpen, zelfs als ze niet alles verstonden. We hadden wel eens moeilijke momenten

gehad toen een Duitse jongen doorkreeg wat we van plan waren.

Als ik 'een Duitse jongen' zeg, moet je weten dat ik het meestal heb over een afstameling van Duitse immigranten, van wie de meeste naar Łódź waren gekomen tegen het einde van de negentiende eeuw, toen het een opkomende textielstad was aan de uiterste westgrens van het Russische tsarenrijk. Tegen 1939 vormden etnische Duitsers ongeveer een derde van de hele bevolking van de stad, dus we waren er helemaal aan gewend Duitsers in levenden lijve tegen te komen. Meerdere goede vrienden van de Heilige Drie-eenheid waren afkomstig uit Duitse families. We voetbalden altijd met Duitse en Poolse jongens. Zij hadden geen schuld aan wat de idiote volwassenen in hun kringen deden of geloofden. Voetbal oversteede de onbenullige kwesties van wat in de jaren 1930 in Polen doorging voor politiek.

Chaim was geboren in Żyrardów, niet ver van Warschau, maar Srulek en ik waren van huis uit echte Łódźers. Geen van ons zou sterven in Łódź, maar dat zou kantje boord worden. Srulek, geboren in april 1928, was de baby van het trio. Zijn bijnaam was 'Kleine Srulek'. Daar was hij niet altijd gelukkig mee. Soms, als we ons moesten voorstellen aan vreemden en hij Kleine Srulek werd genoemd, wekte dat de lachlust van de anderen op, want geen van ons was gezegend met een lange gestalte, ook niet in vergelijking met jongens die even oud waren. Een opvallend kleine lichaamslengte was deel van onze gedeelde genetische erfenis. Ik was de op een na oudste, geboren in september 1926. Chaim stond bovenaan in de chronologie, al scheelden hij en ik maar vijf maanden. In april 1926 maakte hij zijn debuut op de planeet Aarde, precies op Hitlers

verjaardag. Die viel op de twintigste van die maand.

Naarmate Hitler belangrijker werd in het leven van iedereen in Polen, maar in het bijzonder in het leven van de Joden, kwam er steeds meer informatie over hem in de roulatie. Daar hoorde natuurlijk ook informatie over zijn verjaardag bij. Als Srulek en ik, en ieder ander in de familie, op school en in onze grotere sociale kring, een link legden tussen Hitler en Chaim, veroorzaakte dat een mengeling van door leedvermaak gekleurde ruwe vrolijkheid, lichte verdwazing of angst dat het een slecht voorteken was. Alle Joden die ik toen kende waren heel bijgelovig. Alle Joden die ik ooit gekend heb waren heel bijgelovig.

Maar voor Chaim zelf was er geen enkele ambiguïteit, geen enkel amusement, en zeker geen vrolijkheid als het ging om zijn link met de Führer. Hij vond het afschuwelijk. Kinderen schamen zich gemakkelijk. Ze willen niet anders zijn, althans niet op een manier waardoor anderen de spot met hen kunnen drijven, vooral niet als dat voelt als onrechtvaardig. Voor Chaim werd het een obsessie om elke kennis over zijn werkelijke verjaardag te onderdrukken; hij gaf zich veel moeite en verzon allerlei uitvluchten om die kennis te verbergen. Rationeel moet Chaim geweten hebben dat jarig zijn op dezelfde dag als iemand anders een volledig betekenisloos toeval was, maar waar staat geschreven dat iedereen, kinderen inclusief, altijd rationeel moet zijn in alles? Srulek en ik speelden het spel meestal mee, tenzij Chaim ons om een of andere reden had geërgerd. Ik bedoel dat vragen over verjaardagen van mensen zelden aan de orde komen. Maar als Chaim irritant was geweest, deden we ons best zijn relatie met de gek die

de nummer één van de antisemieten was, onder de aandacht te brengen van een groter publiek. Chaim werd dan meestal razend.

Vóór de oorlog waren we allemaal lid van Hashomer-Hatzaïr, een seculiere, zionistische jongerenbeweging, een beetje zoals de padvindsters, maar dan beslist links gekleurd, waaraan jongens en meisjes op basis van gelijkwaardigheid deelnamen. We keken allemaal uit naar het helpen opbouwen van een socialistisch thuisland en paradijs voor de Joden in Palestina. Hashomer-Hatzaïr organiseerde jeugdkampen en andere activiteiten, waar we les kregen over het socialisme en daarnaast praktische vaardigheden leerden waarvan onze leiders meenden dat die goed van pas zouden komen als we uiteindelijk naar het Beloofde Land gingen. Al spoedig bleken die praktische vaardigheden ook te kunnen functioneren als overlevingsvaardigheden.

Nadat het Duitse leger op 8 september 1939 in Łódź arriveerde, ging alles meteen slecht, heel erg slecht, voor iedere Pool, of die nu Jood of christen was. Voor de christelijke Polen was het erg, voor de Joden was het verschrikkelijk. We beseften heel snel dat de verhalen die we eerder uit Duitsland, Oostenrijk en van elders hadden gehoord over de manier waarop de nazi's de Joden behandelden, geen propaganda waren geweest of het product van de sensatiezucht van krantenverslaggevers. Dat was ons vaak verteld door verondersteld wereldwijze volwassenen, al is het best mogelijk dat ze ons alleen maar wilden afschermen van de afgrijselijke waarheid.

Wat we op straat zagen en hoorden was nu deel van ons heden en van een hoogst onzekere toekomst. Niets had ons voorbereid

op de schaal van het woeste, willekeurige geweld dat nu onder ons was en ons bedreigde. Het teken stond als het ware niet op de wand geschreven, maar stond met felle, bloedrode en kilometers hoge letters in het uitspansel. Ik zal hier niet verder uitweiden over het gedrag van de nazi's in Łódź. Dat is elders uitvoerig gedocumenteerd door anderen die beter gekwalificeerd zijn dan ik. Nee, het gaat om het heel specifieke gevecht dat de Heilige Drie-eenheid aanging met de nazi's, en de gevolgen daarvan. Daarom draait het bij mijn korte optreden op deze pagina's.

Het begint met 'de grote gebeurtenis' en is in feite een verhaal over Chaim. Ik schets alleen maar het decor voordat hij het woord krijgt. Ten tijde van de grote gebeurtenis was Chaim bijna veertien, ik was dertien en Srulek was bijna twaalf. Wat was onze gemiddelde leeftijd? Te jong. Maar er is nooit een werkelijk geschikte leeftijd voor wat wij zagen en waar we destijds mee te maken hadden. Vandaag de dag zeggen we: 'shit happens'. Nou, die uitdrukking komt in de verste verte niet in de buurt van de afschuwelijkheid van alles in die tijd.

Je moet nog iets weten over Srulek. Het zal je helpen om beter te begrijpen wat er gebeurde toen de grote gebeurtenis plaatsvond. Misschien kan het zelfs verklaren waardoor die veroorzaakt werd of in elk geval bijdragen aan een beter begrip, want tot op de dag van vandaag heb ik voor mezelf niet duidelijk wat nu precies de keten van oorzaken was en welk gewicht aan elk van de onderdelen toegekend moet worden.

Srulek had een klompvoet. Daardoor had hij een licht gedraaid, iets verkort been en liep hij een beetje mank. Dat tekende hem. Chaim stond erop dat Srulek lid was van on-

ze bende, zodat hij, of beter wij, een oogje op hem konden houden, voor hem konden zorgen en over hem konden waken – zijn beschermengelen konden zijn. Ik vermoed dat Nathan er bij Chaim op had aangedrongen die plicht op zich te nemen, misschien zelfs voorgesteld had dat hij met mij de bende zou beginnen om te verhullen dat die in feite ging over het beschermen van Srulek. We moesten een trio zijn, geen duo. Ik had daar geen problemen mee, ook al vond ik het soms een beetje vervelend. Ik hield van Sruleks uitdagende vastberadenheid om zich niet te laten hinderen door zijn handicap. Chaim en ik konden het niet verdragen als met Srulek de draak werd gestoken of als hij werd gepest om zijn been. Dus op straat en in de parken, waar veel van ons leven zich afspeelde, vormden we vaak instinctief een beschermend cordon om hem heen om verbale of fysieke aanvallen op hem af te weren. Het straatleven van kinderen in Łódź kon rauw zijn en bendes waren er een belangrijk deel van.

Nog wat belangrijke informatie. Wij van de Heilige Drie-eenheid hadden een lichte huid en licht gekleurde haren. Geen van ons zag er opvallend Joods uit en we droegen geen kleren of insignes die wezen op onze religieuze afkomst. Integendeel, als je te paard langs zou galopperen, of zelfs als je dicht bij ons zou staan, zou je denken dat we eenvoudigweg een groepje straatkinderen van Poolse of Duitse herkomst waren, en als je dan verder dacht zou je menen dat we waarschijnlijk katholiek waren of in elk geval christelijk. Er waren veel protestanten in Łódź, voornamelijk Duitsers, maar Joden, althans dit jeugdige clubje van het Jodendom in Łódź, ging meestal voorbij aan de meer verfijnde theologische onderschei-

dingen en duidde iedereen die niet Joods was aan als 'katholiek'.

Natuurlijk was het merendeel van de Joden in Łódź ook Pools, maar we dachten en praatten over onszelf allereerst als Joden, simpelweg om ons zo te onderscheiden van Polen die niet Joods waren. Dat betekende niet dat we minder patriottisch waren of minder gaven om het lot van ons Poolse land. Joden hadden bijgedragen aan het ontstaan van het moderne Polen, ze hadden ervoor gevochten en ze hadden er hun leven voor gegeven. Dat we onszelf beschouwden als Joden was gewoon een soort steno, althans wat mij betreft.

In theorie wist iedereen dat niet alle Joden eruitzagen als het klassieke stereotype van een Jood, met een donkere huid, een kromme neus et cetera, maar tenzij er een reden was om dieper op de zaak in te gaan, reageerden de meeste mensen direct en rechtstreeks op wat ze voor hun ogen zagen. Je uiterlijke verschijning was dus erg belangrijk, en in ons geval zagen we er allemaal uit, of konden we gemakkelijk gezien worden, als gojim, ongelovigen. Ik twijfel er niet aan dat dit gegeven deels het anderszins onbegrijpelijke feit kan verklaren: dat Chaim wist te overleven tot na 1945.

MICHIEL COX

Foto: © Fjodor Buis

Michiel Cox (1989) studeerde aan de Universiteit Antwerpen en de Toneelacademie Maastricht. Hij schrijft korte stukken en reisverhalen voor onder andere *De Standaard*. In 2019 debuteerde hij met de roman *Messias van niks*, die werd genomineerd voor de Anton Wachterprijs 2020. Hij woont en werkt in Rotterdam.

HERINNERINGEN AAN HET LEVENLOZE

Herinneringen aan het levenloze in het kort:

In de late herfst van 2013 werd in Rotterdam het stoffelijk overschot van een vrouw aangetroffen, ze lag al tien jaar dood in bed. In *Herinneringen aan het levenloze* neemt de vrouw zelf het woord en probeert uit te vinden hoe ze in deze situatie terecht is gekomen. Hoe komt het dat niemand haar heeft gevonden? En waarom ligt ze met haar hoofd bij het voeteneinde? Naast het ongevonden lijk wordt de roman bevolkt door daklozen, eenzamen en door de schrijver zelf. Hoe hij, ten tijde van haar vondst, in Rotterdam zijn verhuisdozen uitpakte, op de vlucht voor mislukte dromen en de daarbij horende eenzaamheid. Het verhaal beweegt zich in de schemerzone tussen werkelijkheid en fictie en zoekt de grenzen van de verbeelding op.

Herinneringen aan het levenloze is een nietsontziende, ontluisterende en ontroerende roman over de onzichtbare inwoners van een stad. Of beter: over de mensen die we liever niet zien.

OVER DE MENSEN
DIE WE
LIEVER NIET ZIEN

Over *Messias van niks*:

‘Eén citaat van een van de vertellers, meneer pastoor: “Eerlijk gezegd geloof ik niet dat God ogen heeft, laat staan oren.” Jammer voor God, dan kan hij dit boek niet beluisteren.’ – *de Volkskrant*

Volgens *Esquire* schrijft Michiel Cox als iemand die al een heel oeuvre achter zich heeft: to the point, zonder quasi-literaire opsmuk of pretentie en subtiel geestig. ‘Ik denk nog regelmatig aan alle personages die ik heb bedacht: als ik iemand zie die op hem of haar lijkt, bijvoorbeeld, of in een situatie ben beland die lijkt op wat het personage meemaakte.’

1. Met welke auteur (dood of levend) zou je graag in gesprek willen gaan?

Ik wil auteurs ontmoeten naar wie ik opkijk. Zo zou ik eens met Karl Ove Knausgård willen praten over zijn schrijfproces en afspreken met Anjet Daanje. Haar roman *De herinnerde soldaat* is het beste Nederlandstalige boek van de afgelopen jaren, dat wil ik haar graag vertellen.

2. Wat was in je jeugd jouw favoriete kinderboek?

Blinker en de bakfietsbioscoop van Marc de Bel, dat heb ik wel tien keer gelezen. Het is een heerlijk zomerverhaal vol vriendschap, avonturen, uitvindingen, elfjarigen met opspelende hormonen en een stoere, maar angstaanjagende motorbende. Er heeft heel lang een verkreukelde flyer van de film boven mijn bed gehangen, naast een poster van Marc de Bel, waarop stond dat hij het liefst praatte met zijn leeftijdsgeno-

ten van elf. Ik was zo opgetogen toen ik elf werd, eindelijk verbonden met mijn held!

3. Wat is de beste openingscène in een roman?

Anna Karenina van Tolstoj. Na die legendarische openingszin komt het verhaal direct op gang: er is een familieruzie omdat de man een affaire heeft met de Franse gouvernante. Het boek gaat onmiddellijk in de derde versnelling. Toen ik erin begon, had ik niet verwacht dat het boek zo goed zou lezen: je vliegt erdoorheen, omdat alle scènes zo levendig zijn als die openingscène. Ik raad het iedereen aan; 900 pagina's lang kun je niet stoppen met lezen.

4. Heb je wel eens ruzie met je redacteur?

Tot nu toe hebben Sander en ik nog geen ruzie gehad. Dat zal er ook niet snel van komen, denk ik, ik ben nogal conflictver-

mijdend. En volgens mij is Sander ook geen ruziemaker, maar dat moet je maar eens aan hem vragen.

5. Op basis van wat voor criteria koop je een boek?

Dat verschilt van keer tot keer: ik houd de boekenbijlagen in het oog, luister naar vrienden en collega's en loop heel vaak de boekhandels binnen. De ene keer is het niet wat ik hoopte, de andere keer is het raak, zoals bij Anjet Daanje. Ik ontdekte haar boek dankzij een lovende recensie in het NRC. Soms krijg ik via de uitgeverij een boek in handen gedrukt, dat is erg leuk; ze kennen mijn werk goed en kunnen daaruit afleiden wat ik graag lees. Zo heb ik al een aantal goede schrijvers ontdekt.

6. Aan welk boek kom je maar niet toe om te lezen?

Er ligt veel ongelezen non-fictie op mijn nachtkastje. Op de een of andere manier kom ik altijd weer bij fictie terecht, ik vind onwaarheden nu eenmaal leuker. Op dit moment ligt *Revolusi* van David Van Reybrouck al het langst te wachten om gelezen te worden. Ik wilde er net in beginnen, maar vorige week kocht ik *Het wonder van Rotterdam* van Nelleke Noordervliet. Nu moet Van Reybrouck weer even wachten.

7. Wat doe je als je helemaal vastloopt tijdens het schrijven?

Douchen of wandelen. Het hangt af van het weer welke ik verkies, maar er komen altijd ideeën los tijdens een douche of een wandeling.

8. Welk zelfbedachte personage laat je nooit meer los?

Ik denk nog regelmatig aan alle personages die ik heb bedacht: als ik iemand zie die op hem of haar lijkt, bijvoorbeeld, of in een situatie ben beland die lijkt op wat het personage meemaakte. Maar ik ben nog niet zo lang schrijver, dus ik heb niet zoveel personages gecreëerd. Ik verwacht dat er met de tijd bepaalde personages uit mijn hoofd gaan verdwijnen en andere mij bijblijven.

9. Wat was het moeilijkste moment tijdens het schrijven van je nieuwe roman?

Herinneringen aan het levenloze schrijven valt mij zwaar als geheel. Enerzijds omdat ik werk met een zeer beperkend perspectief (een deel van het boek wordt verteld door een ongevonden lijk) en anderzijds omdat het verhaal mij al heel vroeg dwong om ook persoonlijk te worden. Ik vind het makkelijker om fictie te schrijven dan over iets dat echt is gebeurd.

10. Wat zou je zijn geworden als je geen schrijver was?

Mijn hele jeugd en adolescentie was het mijn droom om acteur te worden. Het leek er lange tijd op dat dat zou gaan lukken, maar het is er uiteindelijk niet van gekomen. Daar gaat mijn boek trouwens ook voor een deel over; de pijn van zo'n verloren droom. (Maar ondertussen ben ik erg blij dat ik een schrijver ben, hoor.)

HERINNERINGEN AAN HET LEVENLOZE

Aan de muur hangt een foto, er staan een vrouw en een meisje op, het sneeuwt. Het meisje draagt een felblauwe muts en lacht breed waardoor je haar ontbrekende tanden ziet, haar arm ligt om een sneeuwman. Ik kijk naar de foto, ik heb 'm al vaak bekeken, bijna dagelijks, maar laatst besepte ik dat er meer te zien was, dat ik moest blijven kijken en dat doe ik nu al een aantal minuten of uren. Het is een warme zomerochtend, de eerste zonnestrallen vallen binnen, er dwarrelt wat stof rond en nu daalt het eindelijk in, het verhaal achter de foto druppelt naar binnen: de winterdag, de sneeuw, ik. De sneeuwman, mijn dochter. Ik heb een dochter, ik was het vergeten. Ik ben mijn hele leven vergeten, maar nu ik dit weer weet, komt alles in een stroomversnelling; ik zie een lawine aan verhalen en gezichten op mij afkomen, vragen en verhalen en feiten en geuren en herinneringen en belevenissen en mensen en nog en nog. Bedolven word ik onder mijn eigen verleden en ik zoek naar een aanknopingspunt in de hoop dat ik de vragen waar ik al die tijd al op lag te kauwen, kan beantwoorden.

Ik had me voorheen weleens afgevraagd of ik kinderen had, maar altijd kwam ik tot de conclusie dat het niet zo was, juist omdat ik het me niet herinnerde. Als ik ze had, zou ik het nog weten, het zou het laatste zijn dat ik vergat. Ik zag, in de tijd die voorafging aan dit moment, fragmenten van herinneringen: geen volledige verhalen of gezichten,

geen situaties van a tot z, maar ruïnes van mijn verleden, details als losse stenen in het zand van een archeologische site. Neem nu deze: een kleine, witte auto staat op een parkeerplek, ik zie een vrouw instappen en snel weggrijden. Ik heb dit zo vaak gezien, altijd vanuit dat curieuze perspectief (van achter een raam, boven de auto) en ik wist dat dit fragment belangrijk was in het leven dat ik vergeten was. Dat wist ik zeker, maar meer ook niet. Of dit: mijn hand op de knokige schouder van een jonge vrouw. Ik zie mijn ring en haar gezicht en ik schrik: niet van haar malende kaken of de wonde op haar voorhoofd, maar van de stank. Ze ruikt naar armoede, naar de straat – haar geur slaat me in mijn gezicht, zelfs als herinnering.

Al die fragmenten stonden op zichzelf, ze zweefden in een beige leegte, zonder context. Waarom net dié momenten aan de binnenkant van mijn schedel bleven plakken, vroeg ik me af, het leek alsof mijn onderbewuste een agenda had en me iets duidelijk probeerde te maken. Lange tijd dobberde ik op een oceaan vol ongeordend verleden, nee, dat is niet juist: op een speedboot zat ik, met de motor diep in het water en de boeg boven de waterlijn. Zo raasde ik over fragmenten van mijn verleden zonder precies te weten wat ik zag; ik was mijn geschiedenis vergeten. Misschien was ik wel zo'n carrièrevrouw waar ik de laatste jaren veel over las, vrouwen die kiezen om geen kinderen te krijgen en hun leven aan hun beroep te wijden. Dat leek me wel iets voor mij:

onderaan begonnen als secretaresse of hulpje had ik me opgewerkt. Ik had het verdiend, vond iedereen; mijn talenten had ik slim ingezet, ik had gewacht op het goede moment om mijn baas versted te doen staan met een originele oplossing voor een probleem. Het deed me goed daar herinneringen aan op te halen. Het mocht dan wel fictie zijn, het voelde echt: ik zag hoe ik in de haven werkte, tussen al die mannen, hoe ik daar gerespecteerd werd door iedereen, zelfs door de lossers. Ik zag hoe ik mijn man daar ontmoette. (Ik moet een man gehad hebben. Wie het was, weet ik niet meer, maar dat-ie er was, staat vast; ik herinnerde me nachten met dezelfde man, baardharen in een gootsteen en gebruikte bierglazen. Ik zag ze in de spoelbak staan, de restanten van het schuim nog aan de binnenkant en het waren altijd meerdere glazen omdat hij – wie hij ook was – weigerde een bierglas te herbruiken.) Ik had besloten dat mijn man een kapitein was op een van de schepen, een Turk of Italiaan, iets zuiders in ieder geval, en dat hij viel voor mijn doorzettingsvermogen; hij aanbad mij en ik was helemaal weg van zijn goede manieren en verzorgde voorkomen als hij van de loopplank kwam. Ik had altijd gezworen dat ik niets voor een man zou opgeven, maar toch was ik hem gevolgd naar Italië of Spanje. Het hele kantoor was in rouw toen ik wegging (ikzelf ook, mijn carrière was mijn leven), maar Alicante was heerlijk: zonnig, goed eten en die Spaanse taal met haar zangerige temperament. We waren er gelukkig, zonder kinderen of gedoe en met de zon die achter de bergen verdween terwijl wij op onze patio verouderden. Dát was het leven, het goede leven. En die fragmenten, zoals die witte auto of de stinkende vrouw, verwerkte ik in

mijn verhaal. Ik plantte wat DNA van de realiteit in mijn fantasie.

Het probleem was dat ik op een of andere manier hier, in Rotterdam, moest eindigen. Maar waarom zou ik terugkeren? Ik dacht er lang over na: misschien werd mijn kapitein voor zijn dood overgeplaatst en kwam ik, na een lange ruzie, toch met hem mee. Dat voelde niet goed; het paste niet bij mij en de relatie die de kapitein en ik hadden. Hij aanbad mij, ik kon altijd beter krijgen, dat wisten we allebei en van die overmacht maakte ik volop gebruik. De scenario's daarna werden absurder: hij werd ontvoerd en ik moest, bij wijze van losgeld, in Rotterdam gaan wonen. Het sloeg nergens op, dus probeerde ik het einde te negeren en besteedde meer aandacht aan het leven in Alicante, de markten en de vrienden die ik elke dag in het dorp zag en hoe ik mijn dagen vulde met mijn kapitein. Zo kwam mijn fictief levensverhaal tot leven, het had mijn werkelijke geschiedenis kunnen zijn, het enige dat ontbrak was een pad naar hier, naar Rotterdam.

Maar nu ik me mijn dochter herinner, brokkelt dat verhaal voor mijn ogen af; Spanje weg, mijn carrière en collega's verdwenen en ten slotte ook mijn zuiderse kapitein. Hoe mijn dochter heet en waar ze woont, weet ik niet meer, maar wel dat zij die witte auto instapte en dat dat de laatste keer was dat ik haar zag en ik graaf verder in het verleden: wat is er met haar gebeurd?

Plots, als een duveltje-uit-een-doojsje, springt de herinnering aan mijn man tevoorschijn (ex-man, moet ik zeggen). Hij draagt een jasje van ribstof met elleboogstukken, zoals altijd, zijn schedel is kaal en zijn kleine mond lijkt ontworpen om te

mompelen. Dirk en ik leefden jarenlang samen in dat dorp met die kerk en die twee winkels in een huis met tuin en toen scheidten we en verhuisde ik naar Rotterdam. Waarom kwam ik naar hier? De ene vraag roept duizenden andere op en elk antwoord maakt het mysterie groter, maar dat ontmoedigt me niet: als ik me na al die tijd weer herinner dat ik moeder ben, dan komt de rest ook wel.

Er liggen agenda's in de lade! Herwonnen moed vervult me, een flits van enthousiasme trekt door mijn lichaam en net nu ik op wil staan om mijn agenda's te pakken, wordt er aangebeeld.

Ik wil naar het raam lopen en via de spiegel kijken wie er voor de deur staat, en als het de postbode is op het knopje drukken om hem binnen te laten zodat hij naar boven kan komen, ik wil naar de trap schuifelen en daar de post in ontvangst nemen (mijn wandelstok staat tegen de deurpost zodat ik me kan verdedigen als hij iets probeert – er zijn genoeg verhalen over misdadigers die zich uitgeven voor postbode en oude vrouwtjes overvallen, en hij heeft zo'n accent dat je bij veel criminelen hoort en ik weet dat ik het niet mag zeggen, maar ik doe het toch, dat heb ik altijd al gedaan) en dat ben ik in mijn hoofd aan het doen – het raam, het knopje, de deur, de wandelstok – als ik me herinner dat ik dood ben. Ik vergeet het voortdurend, ik begrijp er helemaal niets van. Er zijn mensen die beweren dat je in het hiernamaals je laatste handeling blijft herhalen en ik vraag me af of ik daarom wakker lig: ben ik heengegaan tijdens die minuten waarin je tussen slapen en ontwaken zweeft als tussen de lagen van de dampkring? Ik voelde wel wat toen ik stierf, denk ik; een zachte ontspanning, een koele te-

vredenheid die zich vanuit mijn borst door mijn lichaam verspreidde. De koude tastte mijn voeten aan, mijn benen, buik, borst en hoofd, mijn mond viel wat open en ik weet nog dat ik dacht dat ik zou kwijlen die nacht en dat ik de lakens weer zou moeten wassen want gekwijn op je kussen is natuurlijk niet netjes, maar er kwam niets uit mijn mond, geen snot uit mijn neus – helemaal niets.

Wanneer ik precies stierf, weet ik niet meer. Het moet winter geweest zijn, want ik merkte dat ik niet meer ademde door de roze spreij die niet op en neer ging en die gebruik ik enkel in de winter; dan ga ik in bed liggen en wrijf met mijn hand over het zachte reliëf van verzonken driehoeken. Ik moet snel na bedtijd zijn gestorven want mijn hand ligt nog op de spreij, hoewel er nu niet veel meer van overblijft, van die hand, net als van mijn neus; mijn lichaam bestaat meer niet dan wel. De spreij is zeker zeven jaar oud, ik kocht 'm in de v&d bij Beurs een week nadat ik mijn dochter voor het laatst had gezien. Op sommige momenten haal je troost uit de gekste dingen: ik voelde aan de spreij en de aanraking deed me wat, en laatst, ik weet dus niet hoelang geleden, zag dat-ie niet meer op en neer ging en dacht: nou, ja, ik geloof dat ik dood ben.

Ik kijk naar mijn gordijnen, schaamte trekt door mijn overschot nu ik zie hoe dun ze zijn geworden; ik zei altijd dat je alles over een huishouden te weten komt door de gordijnen en ik zie mezelf met mijn dochter door de Willem de Buytewechstraat lopen, voorbij een huis waar strandlakens voor de ramen hingen en ik zei: 'Kozijnen zijn de lijsten waarbinnen het leven geleefd wordt. Een lijst kan een schilderij optillen, net zo

met een kozijn.’ Ik vind dat nog steeds – in tegenstelling tot mijn overburen die hun leven leiden als in een vissenkomp en alles laten zien: kinderen op de vensterbank, het gekonkelfoes van de ouders laat op de avond. Dat deed ik niet: mijn gordijnen gingen iedere avond dicht want er zijn nu eenmaal dingen die ik voor mezelf wilde houden. Het was niet bepaald spannend (het leven van een oude vrouw kan veel genoemd worden, maar niet spannend), maar toch wilde ik dat niemand zag dat ik niet meer kookte. Ik deed het al jaren niet meer, de laatste twee decennia leefde ik van geprepareerde puree en jus, van reeds geschilde aardappelen en machinaal gemaakte puddinkjes (soms, als die bedenkelijke smaken op mijn tong dansten, herinnerde ik me Dirks oeverloze monologen over de gevolgen van de globalisering voor onze smaakpapillen en ik was het wel met hem

eens, maar hij heeft nooit hoeven koken). Wat ik ook liever ongezien hield: hoe ik ’s avonds de zwarte tenenkaas met mijn vinger weghaalde terwijl ik het journaal keek. Ik schaamde me er niet voor, maar het zijn momenten waarop ik onzichtbaar wilde blijven, momenten die – al zijn ze nog zo klein – alleen voor intimi bestemd zijn, maar nu rafelen mijn gordijnen en dat is onverdraaglijk.

De tijd deed mijn gordijnen vergaan en ik had lang geen tijd om het te zien, maar nu heb ik alle tijd en mijn dochter en ik vielen ook uit elkaar, als oude gordijnen, maar daar wil ik niet aan denken. Wat was de aanleiding voor die gedachten? Oh ja, de belging, maar hoelang is dat geleden?

Dit boek verschijnt in mei

CHLOE SHAW

Foto: © Rachel Liu

Chloe Shaw woont in Connecticut met haar man, twee kinderen en twee honden. *Een hondenleven* is haar literaire debuut.

EEN HONDENLEVEN

Een hondenleven in het kort:

Al sinds haar kindertijd zijn er honden in het leven van Chloe Shaw. Ze weet als geen ander wat het is om van een hond te houden alsof het een familielid is en ze kent de waarde van een hondenvriendschap. Ook kent ze het verdriet dat een hondenbaasje treft als diens beste vriend overlijdt. Als haar hond Booker, een lobbes met het uiterlijk van een wolf en het formaat van een dinosaurus, van ouderdom sterft, stort dat haar opnieuw in diepe rouw. Als haar droefenis na maanden niet wil wijken vraagt ze haar gezin om een korte sabbatical. Gedurende een week treurt ze, alleen, heel intens om Booker en om de honden die Booker voorgingen. Ze denkt na over de vraag waarom ze toch zo graag een hond in haar nabijheid heeft. Als ze na haar korte sabbatical gelouterd terugkeert, weet ze: een leven zonder hond, dat is geen leven.

‘EEN BOEK VOOR
IEDEREEN DIE OOI VAN EEN
HOND GEHOUDEN HEEFT.’
– JOHN IRVING

‘Een prachtig memoir en een ontroerend eerbetoon aan de honden die haar leven zin hebben gegeven.’ – Publishers Weekly

EEN HONDENLEVEN

MEI 2015

Ik lag op de koele zwart-witte tegelvloer in onze keuken met mijn hoofd op Bookers grote, harige borst. Het was al laat. Het was stil in huis. Hij rook naar boerenschuur en versgebakken kaneelbroodjes. Ik rook naar hond.

Ik bezocht Bookers hoek in de kamer vaak om naast zijn beige-gekleurige orthopedische kussen te gaan liggen, het verpleegbed dat in deze periode het middelpunt van ons huis vormde. Met zijn vijftien jaar – voor een hond zo ongeveer in de negentig en voor een grote, wat zeg ik, kolossale hond al helemaal stokoud – ging lopen hem moeilijk af, was overeind komen al zwaar. Twee jaar lang hadden mijn man Matt en ik hem met een tuig opgetild, een tuig dat deel van hem was gaan uitmaken, warm van zijn lichaam net als zijn vacht; zo nu en dan ging dit met acrobatische souplesse, maar soms deed het ook denken aan de gêne van mijn bejaarde grootouders toen zij vergelijkbaar hulpbehoevend werden. Het wordt weer tijd om het te wassen, dacht ik, nu de geur van schuur het gebak begon te overheersen. Als we hem verplaatsten, likte hij ons, alsof hij daarmee wilde zeggen: *Dat doet pijn, of dank jullie wel, of het komt allemaal goed.* Het was een schijnschoon, uitzichtloos punt om op te zijn aanbeland, maar dat waren we nu eenmaal, steeds opnieuw moesten we zien te bepalen of hij er klaar voor was dood te gaan en, zo ja, of wij er klaar voor waren hem te laten gaan. *Wat weet jij van de dood, hond?*

‘Je weet het vanzelf als het zover is,’ zeiden

mensen om ons heen. ‘Dieren voelen dat aan. Hij laat het je zelf wel weten.’

Als ik ’s avonds in de keuken de afwas stond te doen of ’s ochtends boterhammen stond te smeren voor mee naar school, keek ik naar zijn mand midden in de doolhof van goedkope kleden die we op de gladde vloer hadden gelegd zodat hij naar zijn voerbak of naar buiten kon en vroeg me af: Wil hij hier nog wel zijn? Is hij bang, ergens daar onder die zachte witte vlek op zijn schedel? Dan slokten zulke gedachten me op, totdat ik uiteindelijk ‘The Only Thing’ van Sufjan Stevens opzette om te kunnen huilen – soms ergens afgezonderd, uit angst dat ik Booker van streek maakte, soms met mijn hele lijf boven op het zijne liggend. Zijn vacht nat en in de war waar ik mijn gezicht erin had gedrukt.

Het was ingewikkeld om onze mensenkinderen duidelijk te maken hoe het zat met Bookers gezondheid – ja, hij was er nog, maar tegelijkertijd was hij er grotendeels ook al niet meer. Het geluid van de achterdeur die openging was er altijd mee gepaard gegaan dat Booker opsprong en halsoverkop de tuin in rende. Nu knipperde hij niet eens met zijn ogen. Zijn wenkbrauwen trilden even wanneer hij gedwee het verschil in luchtdruk opmerkte, maar zijn lichaam kwam niet van de grond. Had zijn hart zich afgewend? Matt beschikte over het wonderbaarlijke vermogen om Booker altijd met dezelfde brede grijns te blijven benaderen, ongeacht diens reactie. Ik had daarentegen het gevoel dat zelfs de hond doorhad dat mijn glimlach geveinsd was. Had mijn hart

zich afgewend? Was dit gevoel het bewijs dat ik het leed daar had binnengelaten waar eerst alleen ruimte voor liefde was geweest?

Negen jaar. Negen jaar daarvoor had ik Booker en Matt op dat glooiende pad in het bos leren kennen. Negen jaar waarin ik geleidelijk afstand was gaan nemen van mijn oude, dysfunctionele ikken en op zoek was gegaan naar de vrouw van wie ik hoopte dat ze bestond. Bijna een derde van mijn leven was ik de moeder van deze stuiterende, goedgeluimde reus geweest, ruimschoots voordat ik zelf menselijke kinderen zou krijgen. Voordat koters smeekten om meer melk, meer liefde, meer 'Baby Beluga', smeekte Booker me al om nog tien minuutjes extra in het bos, mam, *alsjeblijft?* Tien minuutjes extra in de modder? Voor de paniekerige bezoekjes aan de kinderarts waren er de bezoekjes aan de dierenarts 's avonds laat – waarom houdt hij dat oog dicht, gebruikt hij die poot niet, wat is die bobbel op zijn kop? 's Avonds in bed kon ik het moeilijk bevatten: dezelfde hond die Matt en mij had samengebracht, lag nu misschien te wachten totdat wij hem uit zijn lijden verlost. Hoe kon het dat juist het leven dat mij zoveel verlichting had gebracht nu op het spel stond?

Het hondengeluk in huis had altijd een ondergrens gekend, maar nu niet meer. Je zou een hond een wolf kunnen noemen wiens hart naar het menselijke neigt, maar het lukte ons niet meer te bespeuren wat de wolf óf de hond in hem ons duidelijk wilde maken. Wat als de wolf het liefst het bos in glippte om te sterven, maar de hond de lijn van het leed in onze ogen nog voelde, zoals ook een mens soms niet kan sterven totdat de geliefde even naar huis wipt voor een douche?

De laatste keer dat ik met Booker onze dierenarts Heather bezocht, huilde ik aan één stuk door. Ik was te overstuurd om haar vragen te beantwoorden, te verstrikt in mijn neerslachtige zoektocht naar aanwijzingen. Was hij nog wel of al niet meer op zijn gemak? En in welke mate?

'Maak je je moeder verdrietig, grote beer?' vroeg ze hem en ze stak haar hand in de zak van haar witte jas, die waarin altijd snoepjes zitten. 'Waarom zou je dát nou weer doen?'

Hij zou naar haar hebben gekwispeld als hij dat kon, maar kwispelen ging al bijna twee jaar niet meer, sinds hij verlamd was geraakt in zijn achterlijf. Ik stelde me voor dat dit was hoe het moest zijn om met iemand te leven die niet meer kon lachen. Niet zelden hielpen we hem overeind om hem naar buiten te laten en bleek dat hij al op zijn kussen had gepoept.

'Het is net een kip,' zei ik op een ochtend tegen Matt in een poging er luchtig over te doen.

'Ja,' zei hij. 'Alleen zijn dat geen eieren.'

Ik was me steeds meer zorgen gaan maken over wat Matt wel en niet binnenliet. Voor iemand wiens professionele bestaan gestoeld is op emotionele transparantie en aanwezigheid en de notie dat ontkenning een makkelijke, maar gevaarlijke uitweg is, kwam het wel erg in de buurt van defensief wegwuiven, zoals hij Booker op zijn kussen begroette met een opgewektheid die suggereerde dat ze zomaar samen hun gebruikelijke rondje van acht kilometer konden gaan rennen. Van begin af aan was ik de thuisblijfouder geweest en daarmee acht jaar lang Bookers voornaamste verzorger; ik voerde hem, liet hem uit, bracht hem naar de dierenarts. Terwijl Matt op zijn werk was,

zat ik voltijd tot mijn nek in de hondengeriatrie. Hij was zich natuurlijk wel bewust van Bookers leeftijd en beperkingen, maar waar ik die kennis als een beklemmende extra huidlaag met me mee torste, leek hij het onvermijdelijke verlies van zijn dierbare vriend niet onder ogen te zien, hetgeen me onrust baarde. Wel gaf dat me iets wat ik ze met mijn diepe betrokkenheid kon schenken, namelijk dat de tijd die hun samen nog restte niet om de dood hoefde te draaien, maar helemaal om hond, man, vriend.

Ons dilemma kwam voort uit het volgende: in vrijwel elk opzicht was Booker een gezonde, fitte hond, maar wat zijn gestel betreft was hij als een gebouw waarvan de belangrijkste steunbeer het had begeven. Het kwam voor dat hij zo lang op dezelfde plek stond dat zijn achtereind inzakte en hij iets weg kreeg van een zeeleeuw of een harige zeemeermin, midden op het gazon. En dus vroegen we ons in de eerste plaats af of hij desondanks gelukkig was – of hij deze lichamelijke ongemakken op de koop toenam in ruil voor nog een poosje langer met ons.

Na die afspraak bleef ik zoeken naar signalen, naar manieren waarop hij me misschien iets duidelijk probeerde te maken. Het verdwijnen van zijn eetlust. Het verdwijnen van zijn enthousiasme. Het verdwijnen van de vijver die je in zijn ogen kon zien schitteren. Maar gelukkig gebeurde dat allemaal niet. Hij hijgde veel, maar het was lente; het werd warmer. Hij strandde in alle uithoeken van huis en tuin wanneer zijn poten het begaven en hij zichzelf niet meer overeind wist te krijgen. Maar als we hem dan aantroffen, likte hij ons. Hij zette zijn beste hondensnoet voor ons op. Toen hij voor het laatst in zijn lievelingsmeer

sprong, dat waarin hij vijftien jaar lang had gezwommen, zonk hij onmiddellijk, zwemmen ging niet meer. Matt en zijn broer David moesten erin duiken om hem te redden. Maar leek de poging hem niet al gelukkig te hebben gemaakt? Had hij te midden van de paniek nog het zo heerlijk frisse meer gerooken?

Toch brak uiteindelijk de dag aan dat hij niet gewoon leek te hijgen van de warmte, maar omdat iets hem in beslag nam, wie weet pijn. Zo warm was het niet. Onze andere hond Safari hijgde niet. Meteen – en zonder enige aarzeling – drong het tot me door. Of het hijgen nou bedoeld was als signaal of niet, ik had het punt bereikt waarop ik er klaar voor was. Als zijn baasje wist ik er meer dan hij. Ik wist hoe we het ongemak weg konden nemen.

Toen Matt thuiskwam, probeerde ik het uit te spreken, maar ik kon alleen maar huilen.

‘Ik denk dat het tijd is,’ wist ik er uiteindelijk uit te persen.

Hij hilde zo acuut dat ik wist dat hij hetzelfde had geconcludeerd.

Ik mailde Heather met allerlei vragen. Zou ze aan huis komen? Hoe gaat het in zijn werk? Hoe zou het eruitzien? Wat doen we met Safari, voor wie dit magnifieke dier zeven jaar een rots in de branding was geweest? We prezen ons gelukkig; ze zou inderdaad aan huis komen. Om te beginnen zou ze hem een kalmeringsmiddel geven zodat hij in slaap viel, daarna zou ze de dodelijke injectie toedienen. De aanblik kon uiteenlopen, maar meestal ging het vredig. Het was beter als Safari er niet bij was terwijl het gebeurde, maar zodra Booker er niet meer was, moesten we hem maar wel even bij het lichaam laten. Dieren zien de dood op hun eigen manier onder ogen en hun

band was zo sterk dat de angst bestond dat Safari anders de rest van zijn leven op zoek zou blijven naar zijn maatje. Maar ook in dat opzicht konden we maar beter op alles voorbereid zijn. Safari zou ook op hem kunnen gaan liggen en weigeren overeind te komen. Hij zou hem ook kunnen berijden. Het zou hem ook koud kunnen laten.

We prikten een datum. Zaterdag 20 juni. Mijn ouders, die in de buurt wonen, zouden de kinderen een nachtje te logeren nemen zodat Matt en Booker en Safari en ik de tijd kregen voor onze liefde, de ruimte voor ons verdriet. Een aantal weken lang bespraken Matt en ik wat vaker met onze zoon Jackson van vijf en onze dochter Rae van twee dat het niet zo goed ging met Booker, dat hij niet meer zo vrolijk was als vroeger, dat hij er steeds een beetje minder bij was. Het woord 'ziek' namen we niet in de mond, want wat als zij of wij ziek werden? We probeerden het vaag, maar wel waarheidsgetrouw te houden en vooral niet eng. Voordat ik goed en wel besepte wat voor iets groots zich ontvouwde, bevond ik me ineens in het verblindende, smeulende epicentrum van de dood – al dat plannen, al dat vooruitkijken, al die goudkleurige, korrelige details die weldra de nagalmende leegte definiëren die een leven achterlaat – en de dood was nieuw voor mij. Dat wil niet zeggen dat ik nooit van iemand had gehouden die was doodgegaan. Maar tot dan toe had ik zo'n dood, zo'n onbevattelijke dood, altijd op veilige afstand gehouden, om er minder van te voelen. Zo veel ik kon had ik weggekeken. Deze keer niet. Deze keer was het anders.

Mijn kinderen wisten het niet, maar Booker was de eerste hond van mijn volwassen leven. Hij vormde het hondendeel van het huwelijk waarin geleidelijk een tot

dan toe ondoorgronde mens in mij was blootgelegd, de mens waarvoor ik me had verstopt vanaf het moment dat ik mijn eerste hond had leren kennen – een kennismaking die gepaard was gegaan met het onmiddellijke, zij het onhoudbare besef dat een hond een heerlijke schuilplaats is voor een mens. Het zou nog jaren duren voordat ik het inzag, maar pas toen ik Booker had om op terug te vallen als mijn vertrouwde, me met hondenliefde voortstuwende toeverlaat, durfde ik me over te geven aan de angstaanjagende maar o zo waardevolle wereld der mensenliefde. Hij stond aan mijn zijde terwijl ik leerde mij te zijn na een leven lang in de veronderstelling te hebben verkeerd dat de hond zijn goed genoeg was. Daarom was zijn dood niet alleen een enorme gebeurtenis, zoals ook zijn leven van enorme betekenis was geweest, het was bovendien de eerste keer dat ik de hond van buitenaf meemaakte en hem de andere, levende stemmen hoorde bijvallen die me aanspoorden los te komen en te groeien. Uit zowel dankbaarheid als wanhoop maakte ik van Bookers dood een fulltimebaan. Ik zag geen alternatief, lichamelijk dan wel geestelijk. Niet veel later stonden de blaren op mijn handen omdat Matt en ik de hele week een graf hadden staan graven.

'Ik hoop gewoon zo dat hij niet doodgaat,' zei mijn zoontje op een middag.

Ik was opgelucht dat hij het woord uitsprak, zodat ik het niet als eerste hoefde te doen.

'Hij gaat wel dood,' zei ik. 'We weten alleen nog niet wanneer.'

'Ja, want iedereen gaat dood.'

'Dat is waar.'

'Wanneer denk je dat ik doodga?' vroeg hij. Ik zei niet dat hij in mijn hoofd al talloze

keren was doodgegaan. ‘Nog heel, heel lang niet,’ antwoordde ik.

‘Denk je dat ik eerder doodga dan jij?’

‘Dat denk ik niet, liefje.’

‘Ik denk dat Moma eerder doodgaat dan wij allebei want haar haren zijn het grijst.’

Moma is zijn naam voor mijn moeder.

‘Zij is ook ouder dan wij, dus dat zou goed kunnen, maar ik denk ook dat zij voorlopig niet doodgaat. Ik denk dat we nog heel veel plezier gaan beleven met z’n allen.’

‘Ja,’ zei hij, maar hij had jupiterogen, zoals hij dat noemde. Ze stonden op oneindig.

Die middag sleepte mijn dochter, die Booker ‘Bubber’ noemde, haar kleine rode schommelstoel de woonkamer in en zette die pal naast Bookers kussen. Ze zei niets. Ze schommelde gewoon, zich met haar voet afzettend op de rand van zijn kussen.

Het was de avond voor De Dag en Matt had Bookers kussen naar de woonkamer verplaatst. Het was warm. Matt zweette omdat hij net de laatste hand had gelegd aan het grote gat waarin Booker de volgende dag, iets na elven, zou komen te liggen. Tijdens mijn laatste graafdienst had ik beseft dat zijn graf de omvang had van dat van een kind en dat hij ten slotte ook ons kindje was geweest.

Matt pakte een biertje, ging naast de kameraad zitten met wie hij vijftien jaar oer-vriendschap had gedeeld en zette *Game of Thrones* op. Ik heb een foto waarop je ze van achteren samen ziet, daar op de grond. Dat ene moment waren ze terug bij de basis, bij hoe het was voordat ik in beeld kwam, man en dier, elkaar eens te meer de dag door slepend. Matt huilde met tussenpozen en Booker leek te schommelen tussen onme-

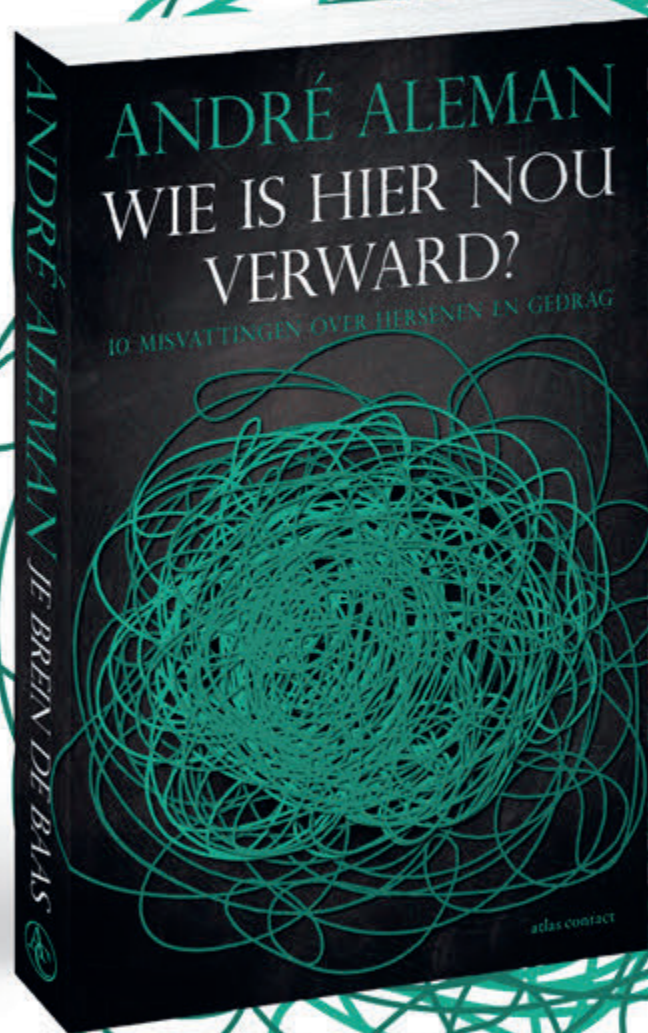
telijke dankbaarheid en hijgend ongemak.

Nadien nam Matt Booker en mij mee naar buiten en maakte een aantal foto’s van ons in het wegstervende licht, aangezien ik eigenlijk altijd degene ben die de foto’s maakt. Als een hond zich bovenal aan één mens hecht, aan die Ene Iemand, dan was dat voor Booker ontegenzeggelijk Matt, maar ik geloof dat ik een goede tweede was. Sterker nog, ik durf wel te stellen dat ik Bookers moeder was, inclusief regeltjes en protocollen en smorende, verpulverende liefde. Matt was Bookers beste vriend, degene die hem onder tafel etensresten gaf als mamma niet keek.

De avond liep zwijgend op zijn eind met talmende kusjes op Bookers nog altijd warme kop. Ik keek naar Safari toen ik de trap op liep. Hij kon onmogelijk weten wat er in het verschiet lag, toch? Het komt goed, zei ik in gedachten tegen hem, maar ik huilde. Wat maakte hij van huilen? Van vlinders? Een stenen muur? Dansen? God? Herinneringen? Seks? De dood? In het gedicht ‘The New Dog’ van Amy Gerstler vraagt de nieuwe hond zich af: ‘Wie is dat spook dat zich schuilhoudt in het universum achter dit bestaan, de voorwaarde voor alles wat zich afspeelt? Is het de man in pyjama die me met zijn angstaanjagende hand een plak spek voorhoudt (die met me naar het park gaat om met de bal te spelen als hij zich ooit aankleedt)? Is het zijn zwijgzame, eierenbakkende vrouw met de tranige ogen? Hemeltjelijf, ben ik het zelf?’

Ik stelde me voor dat die twee de nacht samen op Bookers kussen doorbrachten – dat Booker zich voorbereidde op de dood en daarmee Safari op het leven.

Alles wat je altijd al wilde weten over hersenen en gedrag

Toegankelijk en met vaardige pen weerlegt
André Aleman in zijn nieuwe boek tien misvattingen
over onze bovenkamer

NELLEKE NOORDERVLIET

Foto: © Iris Planting

Nelleke Noordervliet is alomtgeprezen als een van de veelzijdigste schrijvers in de hedendaagse Nederlandse literatuur. Ze publiceerde romans, waarvan *De val van Thomas G.* de meest recente is, literaire non-fictie, essays en columns in dagblad *Trouw* en voor het radioprogramma *ovt*. Haar werk werd bekroond met de Constantijn Huygens-prijs 2018.

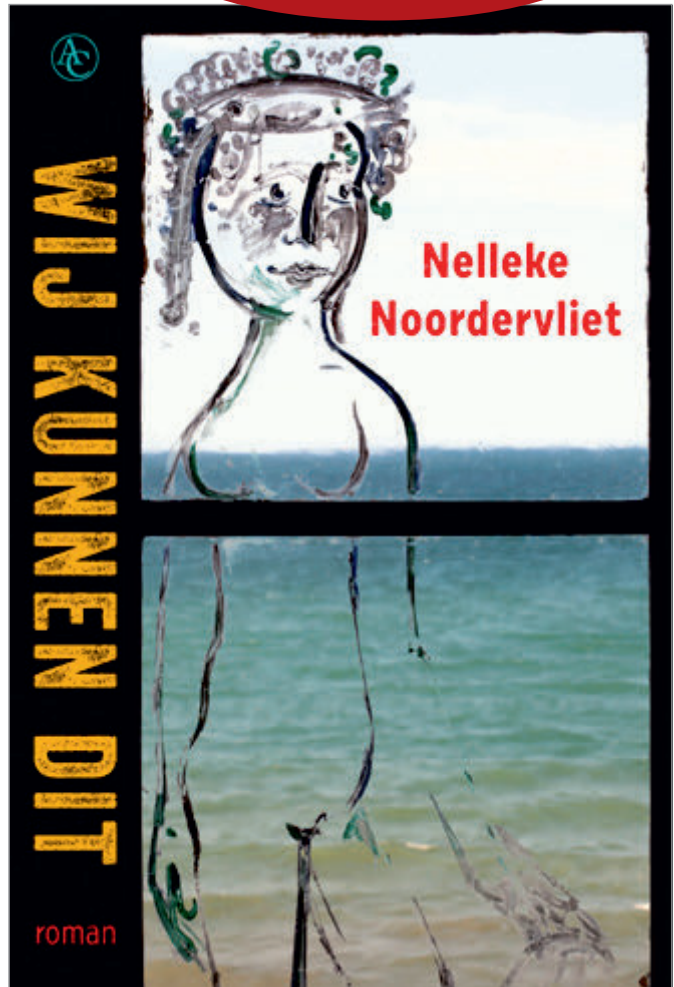
WIJ KUNNEN DIT

Wij kunnen dit in het kort:

Een nieuwe liefde rond je veertigste? Het is gedoe. Het is risikant. Allebei voorzien van een verleden, behept met gewoonten, gehard door teleurstellingen, en dan opnieuw beginnen alsof het niets is? Helen heeft de boekhandel van haar vader voortgezet en vecht tegen faillissement. Leo is een succesvol ondernemer die een sabbatical neemt om oude trauma's te verwerken en een nieuw doel in zijn leven te vinden. Helen en Leo spreken af blanco te beginnen. Het verleden bestaat niet. Alleen het heden telt. Maar het verleden laat zich niet wegmoffelen. Zowel de liefde als de misverstanden bloeien op. Liefde – kunnen ze het?

Met humor, inzicht en groot gevoel voor detail beschrijft Nelleke Noordervliet de liefdesperikelen van Helen en Leo in deze veelomvattende roman die zich afspeelt tegen de achtergrond van Rotterdam, New York en met de coronapandemie als game-changer.

HET VERLEDEN KRUIPT
DOOR DE KIEREN
VAN DE LIEFDE

‘Nelleke Noordervliet is niet alleen de schrijfster van de Verlichting en het humanisme, maar ook van de psychologie en troebele aanvechtingen.’ – Trouw

WIJ KUNNEN DIT

Ze had het niet moeten doen. Een heel weekend samen op Schier. De kleine ongemakken van haar handicap waaraan ze zelf gewend was, zouden hem afschrikken. Haar zwakke blaas. Haar dunne beentjes. Ze kon de teleurstelling in zijn ogen al zien. Het uitdoven van iedere vonk van opwindend die hij misschien had gehad. Het medelijden dat in de plaats van de flirt kwam. Hij zou een bakfiets huren, had hij gezegd, en haar op een lekker kussen in de bak zetten. Dat kon best. Ze was niet groot en niet zwaar. Nee, liever nog een tandem waarop zij dan niet hoefde te trappen! De gedachte alleen al! Drie keer stond ze op het punt te zeggen: keer maar om. Ze zei het niet. Het zou hoe dan ook allemaal verkeerd aflopen. Dan kon ze zichzelf net zo goed een bezoek aan Schier gunnen.

‘Ideaal waddenweer,’ zei Leo toen ze de auto parkeerden bij het veer in Lauwersoog. Een legertje wolken als getekend door kinderen dreef zoetjes in formatie voort. De zon scheen helder. Het eiland leek heel dichtbij. De zee was diep groengrijs met glinsterende golfjes. Hij droeg een rugzak en trok haar rolkoffertje. Ze merkte dat hij al gewend was met haar tempo rekening te houden. In de wachtruimte zaten ze naast elkaar op een houten bank. Hij pakte haar hand.

‘Je bent bang,’ zei hij.

‘Ja.’

‘Ik ook.’

‘Waar moet jij nou bang voor zijn?’

‘Dat je me niet zult geloven.’

‘Hoe bedoel je dat?’

‘Dat je me niet zult geloven als ik zeg dat ik je leuk vind. Dat ik het fijn vind om bij jou te zijn.’

‘Daar heb je wel kans van. Dat ik je niet geloof.’

‘Waar ben jij bang voor? Misschien kunnen we ruilen.’

‘Ik ben bang dat mijn beperking je zal ergeren. En zeg niet grootmoedig nee, want dat is precies het foute antwoord. Natuurlijk zul je je ergeren als ik niet snel genoeg vooruitkom. Dat ik niet alles kan. Dat is gewoon vervelend. En...’

‘En wat?’

‘Ik wil niet dat je seks met me hebt uit medelijden.’

‘Ik heb nog nooit seks gehad uit medelijden.’

‘Nou goed, dan ben ik bang dat we helemaal geen seks hebben.’

Leo begon te lachen. Even later zij ook. Hij sloeg zijn arm om haar heen.

‘We zien wel,’ zei hij. ‘Ik heb in ieder geval geen medelijden met je. Je bent eigenlijk behoorlijk normaal. Kattig zelfs.’

Ze gaf een venijnig tikje op zijn been. Zo gewoon, o, zo gewoon als dit was. Hun eerste zoen was waarachtig niet vrij geweest van echte, verraste begeerte. Haar innerlijke stem sprak altijd op die licht afstandelijke toon, die alles moest onttoveren. Maar als ze eraan dacht voelde ze weer een echo van de achtbaanbeleving die het was geweest, de elektrische stroom die haar deed gloeien als een ouderwets wolframdraadje.

Ze ging 'aan'. Zo was het geweest, en ze stond in zijn nabijheid nooit helemaal 'uit', alsof ze een Duracell-konijn was dat met opengesperde oogjes nerveus op een trommeltje bleef ratelen. Het dreigde onbeheersbaar te worden. En dan moest ze de domper van de biologische theorie en haar normale achterdocht eroverheen zetten. Hij leek het allemaal vanzelfsprekend te vinden. Maar ze kende hem niet. Nee, niet doen, riep ze zichzelf tot de orde, niet het naadje van de kous willen weten over hem. Daarvoor was het nog te vroeg. Niet de mogelijkheid van lichte liefde naar beneden halen met het gewicht van zijn en haar verleden.

Op het eiland stond bij de fietsverhuurder aan het veer een tandem klaar. Leo zou de krachtbron zijn, haar rolkoffertje voor zich op het stuur. Het enige wat zij hoefde te doen was ofwel haar voeten op het frame houden ofwel gewoon mee ronddraaien. 'Goed voor je, zo'n ongewone beweging!' Hij zette haar zadel op zijn laagst, belangstellend, zij het fronsend gadeslagen door de verhuurbaas, die ook wel had gezien dat ze spastisch liep en eigenlijk een gigantische driewieler nodig had. Hij verklaarde zich bereid een zetje te geven, zodat ze meteen op gang waren. Leo slaakte een oorlogskreet en zette aan. De adem stokte in haar keel. Ze was zo gewend gevaar in te schatten en te mijden. Ze kende haar grenzen maar al te goed. Hij nog niet. Ach, misschien zichzelf ook niet. Een angstig vrijheidsgevoel begon in haar te fladderen als een opgewonden kip. Ze wilde wel juichen maar vreesde dat het er bibberend uit zou komen. Het rondtrappen zonder kracht was niet eens zo makkelijk. Ze moest precies Leo's ritme volgen, maar dan ook precies. En

inderdaad: die beweging was ongewoon. Haar voeten schoten steeds van de pedalen en konden ze dan niet terugvinden.

'Niet te hard, Leo. Ik kan je niet bijhouden!'

Hij schroefde het tempo terug. 'Zo goed?'

'Prima!' Ze lachte hardop. 'Yes!' Waarom had ze dit nog nooit eerder met iemand gedaan? De rechte weg bood geen problemen. De zilte wind vulde haar longen met topkwaliteit lucht. Dit was Hollands en blond en rode wangen en moeder aan de wastobbe. Zelfs het afstappen voor Hotel Van der Werff ging goed. Leo zette zijn voeten op de grond en tilde het koffertje van de fiets.

'Zo, nu moet jij eraf. Krijg je je andere been over het frame? Wacht maar, ik kantel de fiets wel een beetje.' Ze hield zich aan hem vast en wist haar rechterbeen naar de kant van de fiets te krijgen waar haar linkerbeen stond. 'Bravo! Nu we weten dat je dit kunt, kunnen we de hele wereld aan.'

'Ik neem mijn rolkoffer zelf wel,' zei ze overmoedig. 'Straks gaan we tennissen.'

Ze kozen ieder een kant van het bed en legden er hun bagage op. Het was een intiem moment te zien wat de ander had meegenomen en hoe het was ingepakt, welk boek op het nachtkastje kwam, of de tandenborstel elektrisch was of niet, en welke potjes en flesjes op de wastafel werden gezet. Helen had erover nagedacht en stalde het meest neutrale uit: gezichtsreiniger, schoonmaakwatjes, dag- en nachtcrème, parfum, tandenborstel en -pasta. Meer niet. Medicatie en andere uiterst persoonlijke doekjes, zalfjes, rollers, stiften en pincetten: geheim en buiten zijn aanwezigheid in te nemen of aan te brengen dan wel te hanteren. Van Leo

zag ze alleen een flink formaat toilettas, die hij naast de wastafel op de grond plaatste. Ze namen ieder een plank in de kledingkast voor ondergoed, sokken, T-shirts, hemden en truien en de helft van het hanggedeelte, waar hij een broek en een jasje hing en zij een rok, een jurk, een jasje en twee broeken. Ze nam altijd te veel mee.

Ze raakten elkaar niet aan. Helen gaf er geen aanleiding toe. Ze bewoog zich efficiënt en geconcentreerd van koffer naar kast en badkamer, zei zonder hem aan te kijken ‘pardonnez-moi’ als ze hem in de weg liep, en neuriede een beetje alsof dit voor haar de gewoonste zaak van de wereld was. Maar dat was het niet en ze gedroeg zich bespottelijk gedwongen. Wat een onzin ook!

‘Ik heb een voorstel,’ zei ze, terwijl Leo zijn telefoon op de lader aansloot.

‘Ligt hier ergens een wificode?’ vroeg hij tegelijkertijd. ‘Sorry, wat zei je?’

‘Ik heb een voorstel.’

‘Ja?’

‘Laten we doen alsof we al tien jaar getrouwd zijn en niets meer vreemd vinden van elkaar.’

‘Oké.’

‘En laten we in die tien jaar alle keren zijn vergeten die we daarvoor met anderen op hotelkamers hebben doorgebracht.’

‘Niet vergelijken, dus.’

‘Niet vergelijken.’

‘Nou, de laatste keer dat ik hier was met hoe heet ze ook weer, Kim Feenstra, nee, het was Doutzen Kroes...’

Ze gooide de gids van Schiermonnikoog naar hem toe. Hij ontweek hem en raapte hem op.

‘Kom,’ zei hij, ‘we gaan naar beneden. Ik heb zin in een enorme pils.’ Hij sloeg zijn arm om haar heen en drukte haar even te-

gen zich aan, liet haar voorgaan terwijl hij de kamersleutel in zijn broekzak stopte.

‘Ik stel voor,’ zei Leo, zodra ze op het terras in de zon en uit de wind zaten, ‘dat we nu eerst rustig die enorme pils drinken, dat we dan een heel rustig rondje dorp maken en weer ergens wat drinken, dan rustig hier in het hotel eten, want het was een lange dag. Verwacht geen sterrenvoer. Biefstuk of een visje, dat is het wel.’ Hij wenkte de ober.

‘Je legt wel erg de nadruk op “rustig”. Alsof ik alles wil afraffelen.’

‘Nee, maar je zit wel een beetje op hete kolen. Het weekend begint pas, schat!’

‘Ik zit helemaal niet op hete kolen!’

Hij legde zijn hand over de hare. ‘Ontspan! Wat kan ons nou gebeuren? Dat het gaat zeiken van de regen, maar het weerbericht is gunstig. Dat we knallende ruzie krijgen om niets, maar als wij ruzie krijgen is het vast om iets heel ergs. Dat we knallende ruzie krijgen om iets heel ergs, maar wat dat zou kunnen zijn kan ik me niet voorstellen, behalve natuurlijk als jij Oostenrijk het allerleukste land op de hele wereld vindt. Dat we met z’n tweeën van de tandem donderen en met gebroken ledematen per helikopter naar het vasteland worden gevlogen, maar die tandem zit ons als gegoten, dus...’

Ze lachte naar hem. ‘Ja ja, grappenmaker.’

Ze kon het uitstapje maar niet in haar systeem krijgen, kalmpjes ingebed in zelfvertrouwen. Eigenlijk keek ze uit naar het einde, besepte ze, wanneer ze zou weten hoe het was geweest, of het succesvol was en voor herhaling vatbaar, of er een fontein van afhankelijkheid zou stromen. Nu nog lag de genegenheid aan de lijn, durfde niet te gaan blaffen en springen, maar er bewoog iets vanbinnen, er zoemde iets. Bij haar, al-

thans. Hem kon ze slecht peilen, al leek hij volkomen relaxed. De nieuwsgierigheid kriebelde. Zonder iets meer kennis van zijn leven vreesde ze gehinderd te worden door achterdocht. Was het een reëel verlangen zonder last en ruggespraak samen te zijn? Het vergde oefening, besloot ze, het was niet de normale toestand waarin je elkaar vastbond aan de tafelpoot van het verleden. Geliefden vroegen elkaar het hemd van het lijf. Ben je? Heb je? Hoe? Wie? Waarom? Zij hadden met hun Sappho-fantasie een andere weg gekozen. Maar het was nog niet eens zo makkelijk veilige onderwerpen te bedenken, al waren ze nog nooit zonder gespreksstof geweest. Een heel weekend was alleen iets langer dan een uurtje of een avond. Voetangels en klemmen zag ze, doodse stiltes hoorde ze, onmetelijke verwijdering voelde ze.

De ober vroeg wat ze wilden drinken.

‘Wat wil jij, Helen?’

‘Een witbier.’

‘Doe er maar twee.’

De ober noemde de merken die hij op tap en in fles had.

‘De soort die u als tweede noemde, die willen we.’

Leo bezat een natuurlijk gemak in de omgang met mensen. Hij maakte nooit de indruk verloren of verlegen te zijn. Nervositeit of ongeduld had hij niet. Het was bijna arrogant. Master of the Universe leek hij. Die DS droeg daaraan bij. En zijn kleding. Ze had allang gezien dat zijn broeken niet van de Makro kwamen en zijn jasjes niet van C&A. Telde ze dat allemaal op bij de vrijheid van zijn tussenjaar en zijn ruimhartige aankoopbeleid bij Boekhandel Brand, dan was zijn tijdelijke huurflatje in een doodgewone Rotterdamse buurt toch een raadsel. Hij

was vast onlangs gescheiden en het huis uit gegaan, waar zijn ex met de kinderen was blijven wonen. ‘Heb je kinderen?’ was een vraag die ze niet mocht stellen.

Ze observeerde hem terwijl hij ogenschijnlijk geïnteresseerd naar iemand keek die stond te hannesen met het slot van een fiets. Ze probeerde zijn trekken te lezen, maar zag geen verhaal. Aanraken wilde ze hem. Zijn huid aanraken. Waar kwam dat toch vandaan: aan te willen raken? Het was niet alleen uit het verlangen zelf aangeraakt te willen worden. Zo vulgair zat het niet in elkaar. Er lag een dieper gemis aan ten grondslag waar de woorden ‘liefde’ en ‘lust’, uitgevonden door machteloosheid, niet telde. Het ligt in het gebied waar poëzie omheen cirkelt zonder doel te raken en daarom gedoemd is te blijven stamelen, het gebied waar Hamlets zijn of niet zijn geen vraag meer is. Ik wil in hem opgaan. Straks zou ze naast hem liggen. Haar lippen tegen het tere vel tussen sleutelbeen en hals, waarvan hijzelf de zachte warmte niet kende. Het verlangen trok samen in haar buik, in haar hart. Laag voor laag werd haar weerstand afgepeld.

Aan de andere kant aangeland. Een rite de passage van vleselijke aard, goddank toch concreet in al zijn vluchtigheid. Met een snelle sprong een parallel leven in, waarvan ze niet helemaal zeker wist of het bestond. Wakker worden en weten dat de grens was overgestoken, maar het land waarin je dan bent is wit als een onontdekt gebied. Je ziet een raadselachtig levend wezen naast je, ademend als een kalme hond. Ze keek naar haar handen, voelde aan haar wangen, likte haar lippen en proefde een nieuwe smaak, ze rook aan de huid van haar armen

een andere geur. Ze zocht om zich heen naar de resten van haar vroegere zelf maar vond ze niet. De angst sloeg haar om het hart: ze kon niet meer terug en wist niet eens meer waarnaar. Gewichtloos en geen vleugels. En eenzaam, eenzaam. Ze rilde.

Ze dacht hoe ze als meisje werd overweldigd door nieuwsgierigheid, hoe ze een horizon vol mogelijke levens zag, mensen, huizen, landen, oorlogen zelfs, kinderen, reizen, een onuitputtelijk arsenaal waaruit ze bijna niet kon kiezen, en kiezen deed ze niet, beter was het de blik langs de einder te laten gaan en te genieten van de verhalen die nog niet waren verteld. En terwijl ze dan bijna ademloos werd van het zoeken naar woorden was het alsof er een scherm voor haar ogen schoof dat de toekomst verborg en een keuze verbood. Ze bonsde met haar hoofd tegen het melkwitte raam, smeekte om toegang, om kennis van wat haar zou toevallen.

Langzaam, dag voor dag, jaar na jaar, gleed ze verder door de tijd. Ongekozen dingen gebeurden, haar verhaal vertelde zichzelf en geleidelijk werd de horizon smaller en de woorden werden korter en droger. Ze keek niet meer zo vaak met opspringend hart verlangend naar later. Ze wist zo ongeveer hoe het zou zijn, zoals nu maar dan langer of juist korter door de eeuwige terugkeer van hetzelfde. Ze zag hoe het zou zijn: de kleine vreugden, de even geringe droefenis.

Groots zou het niet meer worden. Het mortje van woede snorde. Maar nu, in het vroege grijze licht van Schier, was dat alles uitgewist, het kleine, het grote, het voorbij en het komende, en stond er geen letter meer op het papier. Ze moest zichzelf opnieuw in een verhaal leren schrijven.

Het ochtendlicht, op muziek gezet door een merel, vroeg om een plan, maar met naast haar een man vroeg een plan om overleg. In het nieuwe land was ze met hem. Leo en Helen. Over niet al te lange tijd zou iemand gaan zeggen: we gaan naar Leo en Helen, of: we kwamen Leo en Helen tegen, of: doe de groeten aan Leo. 'Helen en Leo' kon ook. Dat kwam dan van haar vrienden. Die van hem noemden hem eerst. Het klonkwel goed met al die è's en die l'en, en die enkele verbaasde o. Wassermann en Brand pasten ook goed bij elkaar. Ze had er nog niet bij stilgestaan dat hij haar kon blussen. Ze grinnikte, ze moest het hem zeggen, straks als hij wakker werd. Zou ze vast opstaan? Ze was gewend vroeg op te staan; uitslapen deed ze nooit. Maar als hij nou een avondmens was en niet voor negenen opstond, dan moest ze nu meteen invoeren dat zij daar niet op bleefliggen wachten. Haar angstige mijmeringen kregen concretere vorm. Regelaar Helen, die alles uitstippelde en van alternatieve oplossingen voorzag. God, hoe moest dit?

Een taal die naar adem
hapt en het zweet van
het voorhoofd veegt

De
bestsellerauteur
van:

CARO VERBEEK

Foto: © Fjodor Buis

Dr. Caro Verbeek (1980) is een internationaal gerenommeerd kunsthistoricus en geurwetenschapper. Ze doceert aan de VU Amsterdam, waar ze in 2021 promoveerde op kunsthistorische geuren. Ze is betrokken bij het EU-onderzoeksprogramma ODEUROPA, en sinds juni 2021 werkt ze als conservator bij het Kunstmuseum Den Haag.

EEN KLEINE CULTUURGESCHIEDENIS VAN DE (GROTE) NEUS

Een kleine cultuurgeschiedenis van de (grote) neus in het kort:

Als student kunstgeschiedenis kwam Caro Verbeek in aanraking met een enorme variëteit aan prachtige neuzen: groot en klein, recht en gebogen, plat en puntig. In veel portretten bleken markante exemplaren nog eens extra te zijn aangezet door de kunstenaar. Hoewel het hedendaagse schoonheidsideaal anders doet vermoeden, werd een grote neus in het verleden gezien als een indicator van intellect, moed, karakter en status. Zo werd het dodenmasker van Dante gemanipuleerd om hem een echte 'dichtersneus' te geven, was de beeltenis van Cleopatra's adelaarsneus een politieke strategie en schreef de renaissancedichter Annibale Caro zelfs het lofdicht *Nasea* over de aanzienlijke neus.

In *Een kleine cultuurgeschiedenis van de (grote) neus* neemt Verbeek de lezer mee op een reis langs opvallende neuzen in de westerse kunst en cultuur, van Michelangelo, Rembrandt en Gogol tot Barbie, Barbra Streisand en #sideprofileselfie. Caro Verbeek laat zien hoezeer ons esthetische oordeel afhangt van culturele omstandigheden waarvan we ons vaak nauwelijks bewust zijn. Maar bovenal is het een lofzang op de neus, in al haar vormen en afmetingen.

EEN GEURIGE, KLEURIGE
REIS LANGS OPVALLENDE NEUZEN
IN DE WESTERSE KUNST EN
CULTUUR, VAN CLEOPATRA TOT
#SIDEPROFILESELFIE

RIJK GEÏLLUSTREERD
CADEAUBOEK VOOR
IEDEREEN MET
EEN NEUS

EEN KLEINE CULTUURGESCHIEDENIS VAN DE (GROTE) NEUS

Over ons meest ‘uitstekende’ zintuig en hoe dat Michelangelo’s lot bepaalde

‘Although almost every human creature has a nose, yet they are not all alike in every subject, but vary greatly in their shape, colour, and dimensions.’

– James Solas Dodd, 1767

Neuzen zijn net zo gevarieerd als de mensen die ze sieren, zo schreef de ‘geograaf der mens’, James Solas Dodd (1721-1805). Toch zijn er wel een aantal categorieën in aan te brengen. Zo zijn er haak-, wip-, dop-, zadel- en mopsneuzen. In vaak denigrerende termen wordt er gesproken van Joden- en heksenneuzen. In de voedselcategorie bevinden zich de bloemkool-, aardappel- en aardbeienneus. De drankneus vormt weer een categorie op zichzelf, want die verkreeg die naam niet op basis van uiterlijke gelijkheid. Dan zijn er nog neuzen met geografische aanduidingen, zoals de Griekse (rechte) en Romeinse (kromme). In meer abstracte zin zijn er convexe en concave, brede en smalle, stompe en scherpe, brede en smalle, vlezige en slanke, lange en korte varianten. Ze kenmerken zich behalve door positieve vormen, ook door negatieve ruimte(s): sommige neusgaten verschuilen zich verlegen achter het topje van hun gastheer of -vrouw, terwijl andere als open deuren zijn. Al deze soorten en vormen komen in verschillende combinaties, formaten en

gradaties voor. Wat alle neuzen echter gemeen hebben, is dat ze relatief ver uitsteken uit ons gezicht. Het is het enige gezichts-onderdeel dat we al vanuit de verte kunnen zien, zoals Dodd beweerde in de achttiende eeuw. Maar door zijn positie en vorm vangt hij ook weleens klappen op. Omdat ze zowel uit hard als zacht weefsel bestaan, kan hij wel tegen een stootje. Maar soms treedt er toch onomkeerbare schade op, zoals in het geval van de beroemde kunstenaar Michelangelo Buonarroti (1474-1564).

De (emotionele) impact van een vuistslag

Op een dag was de jonge Michelangelo – hij was nog maar een tiener – met zijn medestudenten aan het tekenen in de Florentijnse kerk Santa Maria del Carmine, waar de beroemde fresco’s van Masaccio (1401-1428) de muren sieren. Zoals gebruikelijk – althans volgens de kunstenaar Benvenuto Cellini (1500-1571), die het verhaal optekende in zijn autobiografie – was de getalenteerde homo universalis in flink aan het afgeven op zijn leeftijdsgenoten die er volgens hem niets van bakten. Zijn vriend Pietro Torrigiano (1472-1528), die op dat moment zijn woede niet meer kon bedwingen, verkocht de arrogante alleskunner een vuistslag recht in zijn gezicht, waarop hij ‘bot en kraakbeen voelde verkrummen als biscuit’. Torrigiano werd na deze gebeurtenis ver-

Daniele da Volterra, Portret van Michelangelo, 1548-1553.

Michelangelo Buonarroti, Portret en profiel van zijn geliefde Tommaso dei Cavalieri. Het profiel waarbij voorhoofd en neus bijna in elkaar doorlopen, wordt 'Grieks' genoemd en gold honderden jaren als schoonheidsideaal.

bannen uit de stad. Overigens was de lezing van tijdgenoot en biograaf Giorgio Vasari (1511-1574) net anders. Volgens deze Florentijnse kunsthistoricus was Torrigiano vooral jaloers op alle eer die Michelangelo toekwam. Hoewel de consequenties voor de laatste niet gering waren, was het Michelangelo die voor de rest van zijn leven fysiek en mentaal beschadigd zou blijven. Hij voelde zich door zijn onherstelbaar verbrijzelde neus lelijk en onbemind, weet Michelangelo-expert Josje van Oostrom mij te vertellen.

Maar waarom was de al eerdergenoemde Da Montefeltro dan juist zo trots op zijn zichtbare kwetsuur? Een korte vergelijking maakt duidelijk waarom de trots van de een, de nederlaag was voor de ander: Michelangelo's neusbrug werd op een veel lager punt geraakt. Juist dat deel dat de neus structuur en formaat geeft, was als een pudding in elkaar gezakt, waar die van de veldheer nog fier overeind stond als een oplichtend baken. Wie doorheeft dat in Michelangelo's tijd de neus nog als zetel van eer en status gold, be-

grijpt onmiddellijk hoe groot de impact van die vuistslag was. Kan zijn onfortuinlijke lot hebben bijgedragen aan Michelangelo's bewondering, ja, zelfs liefde voor de veel jongere en rechtneuzige Tommaso dei Cavalieri (ca. 1512-1587), die hij op late leeftijd had ontmoet? De kunstenaar zou in hem een toppunt van mannelijke schoonheid hebben herkend. Een in fresco geschilderd portret laat een reukorgaan zien dat zo gaaf en fier is, dat deze wel gebeeldhouwd lijkt uit het fijnste marmer. Michelangelo bracht veel tijd door met de fraaie Tommaso, die minstens dertig lentes minder had gezien dan hijzelf. Ze moeten erg op elkaar gesteld zijn geweest. Tommaso was er zelfs bij toen Michelangelo zijn laatste adem uitblies.

De artistieke echo's van een gebroken neus

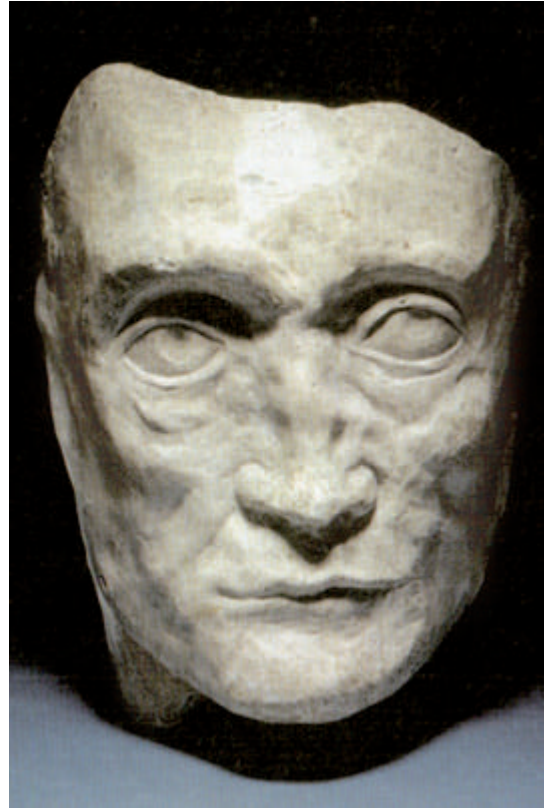
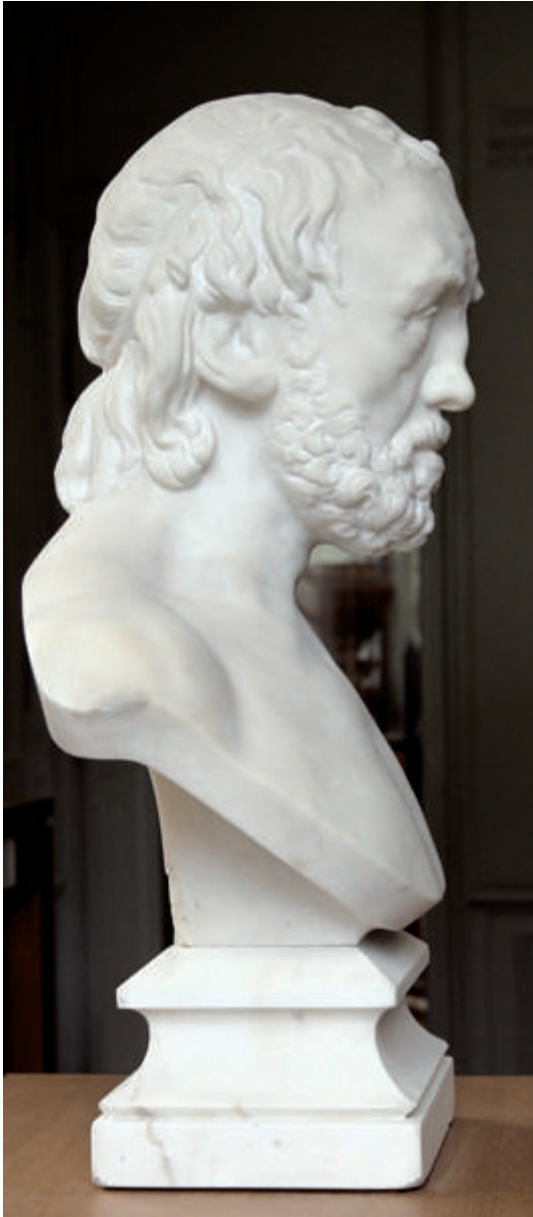
Michelangelo's uiterlijk, dat zo verweven was met zijn emotionele en artistieke leven, inspireerde grote kunstenaars die na hem kwamen. Als eerbetoon aan zijn illustere voorganger maakte Auguste Rodin (1840-1917) rond 1863 een karakteristieke kop in gips. Hoewel *Man met gebroken neus* gedeeltelijk gebaseerd is op een arbeider (bijgenaamd 'Bibi') uit Parijs, liet Rodin zijn trekken bewust versmelten met die van Michelangelo. Ik stel me zo voor dat het zachte vormbare gips veel makkelijker (en geluidlozer) meegaf dan het neusbeen van de getroffen Michelangelo. Helaas bevroor de sculptuur, waardoor het brak (niet de neus viel eraf, maar het achterhoofd). Maar gelukkig is er een marmeren kopie bewaard van de hand van Léon Fourquet (1841-1926), die nog steeds in Musée Rodin valt te bewonderen.

Maar hier eindigt dit verhaal nog niet. Een weer latere meester wilde onderdeel zijn van deze keten. De illustere Pablo Picasso (1881-1973) liet zich inspireren door Rodin's buste van Michelangelo, waardoor hij niet alleen een hommage bracht aan hem, maar gelijktijdig aan hun beider voorganger. Picasso maakte *Hoofd van picador met gebroken neus* in 1903 toen hij nog maar 22 jaar oud was en net was begonnen met beeldhouwen: niet toevalligerwijs de leeftijd die Rodin had toen hij zijn beeld creëerde. Hij werkte met modelleerbare klei in plaats van gips, dat later in duurzaam brons werd afgegoten. Klei geeft makkelijker mee dan gips, en zeker meer dan kraakbeen. Het kan met vingers, handpalmen en vuisten worden bewerkt. Daardoor is het net alsof Picasso de slag gericht op Michelangelo's neus met een liefdevolle zachte hand opnieuw had uitgevoerd.

Michelangelo's gebroken neus maakte hem tot een gebroken man. Door zijn grootsheid bleven zijn beelden en die van zijn bewonderaars, anders dan zijn aardse lichaam, voor de relatieve eeuwigheid bewaard. Waar mensen verdwijnen, blijft kunst toegankelijk voor de blikken van de hedendaagse en toekomstige mens. Zowel Michelangelo's faam als Torrigiano's stomp echoën zo nog eeuwen na.

Een úitstekend en uitstékend zintuig

Gezien de kwetsbaarheid van het neusbeen vraag je je af waarom de neusgaten niet gewoon aan de oppervlakte van ons gezicht zitten. Dat zou Michelangelo heel wat el-

Pablo Picasso, *Hoofd van Picador met gebroken neus*, 1903.

Léon Fourquet naar Auguste Rodin, *Man met gebroken neus* (origineel ca. 1863), 1874-75.

lende bespaard hebben. En vanwaar die schijnbaar nutteloze variatie? Daar is een evolutionaire reden voor, zo maakt de BBC-documentaire *What's the point of noses?* ons duidelijk. Neuzen zijn ten eerste 'afdakjes' voor hinderlijk zweet en regenwater, net zoals onze wenkbrauwen de ogen bescher-

men. De neusgaten zitten bovendien dankzij de geprojecteerde vorm recht boven de mond zodat ze ons op tijd kunnen waarschuwen voor verrot of giftig voedsel. Zodra iets in onze mondholte zit, is het immers te laat. Neusgaten zijn dus in feite de poortwachters van een van de belangrijkste

openingen van ons lichaam.

Bij baby's wijst de neus nog naar boven zodat ze tijdens het drinken aan de borst kunnen blijven ademen. Ze hebben overigens ondanks het kleine formaat al een sterk ontwikkelde reuk. Pasgeborenen ruiken direct na de geboorte de feromonen die tepels afgeven en die als een geurige wegwijzer fungeren nog vóór ze kunnen zien.

Na de eerste levensfase beginnen de afmetingen en vormen van neuzen sterker uiteen te lopen. De vorm die onze volwassen neus aanneemt, heeft natuurlijk veel te maken met de trekken van onze ouders, maar er is meer aan de hand volgens de antropoloog Mark Shriver van Penn State University. Shriver onderzocht duizenden neuzen verdeeld over Europa, Azië en Afrika door ze op te meten. Ondanks het feit dat mensen wereldwijd genetisch gezien niet tot nauwelijks van elkaar verschillen, zijn er toch wel wat uiterlijke variaties aan te wijzen, die niet met DNA, maar met klimaat hebben te maken, zo redeneert hij. In gebieden rond de evenaar is het voordeliger wanneer de hete lucht na het inademen zo snel mogelijk in de longen terechtkomt zodat die onderweg niet nog verder opwarmt. Daarom zijn daar kortere en bredere neuzen veelvoorkomend. Is de lucht koeler en droger, dan komen lange dunne neuzen weer meer van pas; zo wordt de lucht alvast voorverwarmd en bevochtigd direct na het inhaleren. Dit verklaart mogelijk mijn eigen lange relatief smalle neus; ik kom immers uit het Hoge Noorden. Maar klopt dat wel? Lang niet alle reukattributen in deze streken hebben het formaat van het mijne. In werkelijkheid bestaat er ook binnen kleine geografische gebieden natuurlijk een enorme diversiteit aan ruikers.

Mensen hebben niet alleen útstekende maar ook uitstékende neuzen. Dat mensen niet goed kunnen ruiken, is een hardnekkige mythe. Deze werd gevoed door grote denkers, waaronder de negentiende-eeuwse chirurg Paul Broca (1824-1880). Hij onderzocht de hersenen van verschillende zoogdieren en merkte op dat de reukcentra van mensachtigen relatief klein zijn. Ons reukvermogen zou overbodig zijn geworden omdat ons intellect het had overgenomen, zo concludeerde hij. Ook op het gebied van voortplanting had de neus afgedaan, althans volgens Freud (1856-1939). De psychoanalyticus – die zelf anosmisch (geurblind) was door veelvuldig cocainegebruik – kwam tot de conclusie dat de menselijke soort vanaf het moment dat die rechtop was gaan lopen geen reukorgaan meer nodig had. Op handen en voeten zat onze neus nog ter hoogte van het geslachtsorgaan van soortgenoten. Maar nu onze neus zich zoveel hoger bevond, viel er weinig meer te besnuffelen. De partner zou nu met de ogen en het verstand worden geselecteerd, en niet meer op de uitwasemingen van de lagere regionen. Het aroma van het vrouwelijke geslachtsorgaan deed overigens in de literatuur opgang als 'odor di femmina' wat in het Nederlands zoiets zou zijn als 'wijfjesgeur'.

Dergelijke mythevorming over de afname van ons reukvermogen zorgde ervoor dat de twintigste-eeuwse mens ervan overtuigd raakte geen goede neus te hebben, en dat ruiken toch vooral iets was voor kinderen, dieren en onbeschaafden. De excentriekelingen die wel bewust hun neus in zaken staken, waaronder niet de minste schrijvers zoals Guy de Maupassant (1850-1893) en Charles Baudelaire (1821-1867) en be-

roemde kunstenaars zoals F.T. Marinetti (1876-1944) en Marcel Duchamp (1887-1968), werden 'flaireurs' genoemd ('flair' betekent letterlijk reukzin).

Broca en Freud kregen recent 'officieel' ongelijk: wij kunnen juist bijzonder goed ruiken, aldus neurowetenschapper John McGann van de Rutgers Universiteit. De mens heeft bijvoorbeeld maar een paar moleculen nodig om 'petrichor' (samengesteld uit de woorden 'petra', wat steen betekent, en 'ichor', wat duidt op het 'vocht dat door de aderen van de goden stroomt') te ruiken. De stof die vrijkomt wanneer het na een lange periode van droogte gaat regenen, is in de ontwikkeling van onze soort essentieel gebleken voor overleving; de geurstof is immers een indicatie voor water. Daarbij blijkt dat de mens maar liefst 10 biljoen verschillende geuren kan onderscheiden, zo ontdekte de wetenschapper Andreas Keller. Aanzienlijk meer dus dan het aantal kleuren dat we kunnen waarnemen. Het menselijke oog beschikt dan ook maar over drie soorten receptoren. En wanneer we onze neus – net zoals veel dieren – tot de grond verlagen, dan blijkt dat wij geblinddoekt een geurspoor (van bijvoorbeeld chocola) in een veld kunnen volgen, zo onderzochten reukexperts Naom Sobel en Jess Porter van Berkeley University. En de gerenommeerde Nederlandse psycholoog Ep Köster bewees dat mensen een familiegeur hebben en dat we die ook kunnen herkennen. Hij toonde dit aan door kersverse opa's en oma's bij de ingang van het ziekenhuis – dus voor ze het nieuwe kroost konden aanschouwen – aan verschillende babygeuren te laten ruiken: 'Dat is er een van ons!' zeiden sommige grootouders met een rotsvast (en terecht) vertrouwen.

Er is een evolutionaire verklaring voor het feit dat we zo'n scherpe reukzin hebben: we hebben deze simpelweg nodig! Vooral in sociaal opzicht blijkt de neus een belangrijke raadgever. Onderzoekers Monique Smeets en Jasper de Groot van de Universiteit Utrecht lieten zien dat we elkaars emoties kunnen ruiken en deze vervolgens overnemen om sociale processen te versoepelen of voor groepsbehoud: verspreidt een zoogdier de geur van angst, dan neemt de rest van die groep die emotie over, waarop extra alertheid volgt. Ook selecteren we volgens neuroloog Tim Jacob onze partner via de neus: de ideale metgezel heeft een ander afweersysteem dan jijzelf, wat zich uit in een voor ons aantrekkelijke lichaamsgeur, en gezond nageslacht.

Maar op de een of andere manier zijn we niet onze eigen scherpe neus, maar verouderde opvattingen over onze reukzin gaan geloven. Desalniettemin koppelen we nog steeds intuïtieve kennis aan de reuk. 'Er zit een luchtje aan', 'ergens een neus voor hebben', of 'onraad ruiken' zijn niet voor niets veelgebruikte uitdrukkingen. In het Italiaans en het Frans is het woord voor 'intuïtie' en 'reukzin' zelfs gelijk, namelijk 'fiuto' en 'flair'.

Kunnen mensen met een grote neus beter ruiken, zoals mij met enige regelmaat gevraagd wordt? En hebben de ruimbeneusden wellicht een scherpere intuïtie? Waarschijnlijk niet. Het verschil in aantallen receptoren dat een schattige menselijke dopneus of een fikse haakneus kan herbergen, is relatief klein. Er is wel een ander voordeel aan het hebben van een grotere neus: je kunt je longen sneller van zuurstof voorzien, wat voordelig is voor een lichaam met meer spiermassa. Daarom maken

(vooral) de neuzen van mannen (zo vanaf hun twaalfde) een significante groei door, die zoals ik al opmerkte, nooit meer zal stoppen. Door dit kenmerkende verschil worden bescheidener neuzen doorgaans als vrouwelijker beoordeeld. Uiteraard gaat het over gemiddelden. Er is trouwens nog een onverwacht voordeel dat ik pas opmerkte door covid-19: je mondkapje zakt niet de hele tijd hinderlijk af omdat die wordt tegengehouden door een ‘obstakel’.

Michelangelo’s scherpe neus

Voorgaande maakt duidelijk hoe essentieel de reuk is in ons bestaan, bijvoorbeeld voor de relatie met onze geliefden en kinderen. Het verlies ervan is dan ook voor velen traumatisch. Doordat anosmie een veelvoorkomend symptoom is van COVID-19, is er momenteel veel aandacht voor deze aandoening. Er werd zelfs een speciaal woord voor in het leven geroepen, namelijk ‘coranosmie’: een samenstelling tussen ‘corona’ en ‘anosmie’. Gelukkig is er ook steeds meer oog voor de gevolgen van deze handicap, want geurblinden werden lang niet altijd serieus genomen, ondanks de enorme impact die deze conditie met zich meebrengt en die vaak depressie tot gevolg heeft.

Mensen kunnen ook hun reukvermogen kwijtraken door hoofdtrauma, of door de beschadiging van de neus zelf. Zou Michelangelo de dag dat hij figuurlijk (en bijna let-

terlijk) zijn gezicht verloor ook afgesneden zijn geraakt van de wereld van aroma’s? Kunnen we daar überhaupt achter komen? Van Oostrom, die naast Michelangelo-expert sommelier is, weet het antwoord. Behalve beeldhouwer blijkt Michelangelo namelijk ook fijnproever te zijn geweest: ‘Michelangelo gaf de eerst bekende proefnotitie over de Vernaccia di San Gimignano, een witte Toscaanse wijn, die “bijt, kust, likt, verleidt en verlamt”. Hij was daarnaast eigenaar van een wijndomein. Dit Chianti Classico-gebied dat de naam “Nittardi” draagt, bestaat nog steeds. Hij hield van een goed glas wijn. Daardoor ben ik ervan overtuigd dat hij zijn reuk behouden heeft,’ besluit Van Oostrom. Ik geloof haar meteen. Veel mensen vergeten dat we wijn ‘proeven’ met de neus, en nauwelijks met onze tong. Wanneer de reuk is uitgeschakeld, smaakt wijn namelijk slechts zuur, zoet, zout, bitter of umami. De reuk vult dit aan met tonen van bloemen, vruchten, hars of hout. Michelangelo’s neus verloor dus ‘gelukkig’ maar één van zijn essentiële functies. Maar juist die externe en esthetische functie moet ook niet onderschat worden. De neus verbindt ons met de buitenwereld doordat we die letterlijk kunnen inhaleren, maar ook door de indruk die we ermee achterlaten op anderen. Dit lichaamsdeel is dus sociaal in meerdere opzichten: we ruiken de emoties van de ander en vice versa, en de externe neus bepaalt hoe we anderen zien en hoe we zelf gezien worden.

NIÑA WEIJERS

Foto: © Iris Duvekot

Niña Weijers is schrijver van de romans *De consequenties* (2014) en *KAMERS ANTIKAMERS* (2019). Haar debuut werd genomineerd voor de Libris Literatuur Prijs 2015, en bekroond met de Anton Wachterprijs, de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs, de Opzij Literatuurprijs en de publieksprijs van de Gouden Uil.

ZELF DOEN

Zelf doen in het kort:

Hoe kun je je onttrekken aan een vastgeroeste manier van kijken en denken? Wat is zelfinzicht en waarom zoeken we er zo naar? Hoe verhoudt denken zich tot voelen? Literatuur zich tot het leven? Het 'ik' zich tot de wereld?

In *Zelf doen* probeert Niña Weijers al lezend en schrijvend een route door het leven te vinden. Ze voedt een hond op, leert levenslessen van haar rij-instructeur, verlangt naar de eenvoud van een Ikea-handleiding, discussieert over het verschil tussen mensen met een dikke en een dunne huid, ziet hoe alles verwordt tot zelfhulp, wordt dertiger, zoekt een woord voor de binnenkanten van ellebogen, piekert over vals en oprecht sentiment, verhuist, vraagt zich af wat het betekent om, als vrouw, de huur te delen met een man.

Met een even scherpe als zoekende blik bekijkt ze de dingen en zichzelf. Kleine kwesties blijken van levensbelang, grote vragen zijn vaak op te vouwen tot achterzakformaat.

MET EEN EVEN SCHERPE
ALS ZOEKENDE BLIK BEKIJKT
ZE DE DINGEN EN ZICHZELF

Over *KAMERS ANTIKAMERS*:

‘Een klein mirakel, geschreven in denkend proza dat een diep gevoel oproept, in een onconventionele vorm die toch klassiek stijlvol en beeldend is.’

– De Groene Amsterdammer

ZELF DOEN

DIT EILAND

Op het eiland waar ik ben woont een Argentijn die al zes jaar niet eet en drinkt. Je kunt bij hem langsgaan voor advies. Hij is spaarzaam met zijn woorden. Alleen als hij een boodschap door krijgt opent hij zijn mond.

Zijn adviezen hebben meestal te maken met niet-eten. Je mag vijf dagen niet eten, of zes, of als het echt slecht, of misschien juist goed, met je gesteld is misschien wel tien.

‘Hij leeft van de lucht,’ zegt mijn ene reisgenoot.

‘Hij leeft van de lucht, ja,’ zegt mijn andere reisgenoot. ‘Gebakken lucht zeker.’

Het is voor de westerling verleidelijk te denken dat het leven op dit eiland eenvoudiger is dan bij ons. Je ziet het aan de baby's. Die liggen urenlang op hun moeders arm, hun lichaampjes helemaal gevoegd naar die arm, zacht en stil en vredig. Je ziet het aan het uitbundige groen van de planten, hun reusachtige vingerige bladeren, de rijpe vruchten die ze afwerpen. Je ziet het aan de manier waarop de mensen hun goden aanbidden: zonder angst voor het tweede gebod, snoepjes offerend aan hun afgodsbeelden.

Als wij westerlingen met bewondering naar een cultuur kijken die we basaler achten dan de onze, bewonderen we volgens de essayist William H. Gass een onschuld die we ten onrechte aanzien voor die van onszelf. (Laatst vond er een klein brommerincident plaats op de weg naar het dorp. Een

man van het eiland reed tegen het verkeer in en botste op twee toeristen. Het is jullie schuld, zei de man. Als jullie niet hadden besloten hiernaartoe te komen, was dit ongeluk niet gebeurd.)

Westerse mensen met complexe problemen komen naar dit eiland om zichzelf of anderen te bevrijden van die problemen. Ze doen aan yoga en meditatie en praatkringen die ze ‘safespace’ noemen. Ze bezoeken healers en acupuncturisten, ze omarmen goeroes of worden goeroes. Op het geluid van trommels ademen ze diep in en uit, urenlang, totdat de extra zuurstoftoevoer ze aan het huilen of lachen maakt. Ze drinken kombucha en alkaline water, op hun armen en rug staan spreuken in het Sanskriet. Langzaam pellen ze alle angst en ongeluk van hun huid, als de stekelige schil van een ramboetan, om er schoon en wit onder vandaan te komen. *Surrender. Let go of anything that isn't true. Anything that isn't you.*

Je zou het een anti-ironische micromaat-schappij kunnen noemen, oosters noch westers, religieus noch seculier. Meer dan wat dan ook verlangen de mensen in deze maatschappij naar een drie-eenheid van stilte, eenvoud en zelfinzicht. Het eiland is er om deze drie dingen toegankelijk te maken. Een spirituele plek vol tempels en heiligdommen en geesten van voorouders. Dat het andermans voorouders zijn, is van ondergeschikt belang. Dat Amerikanen helemaal vanuit hun thuisland naar het eiland komen afgereisd om zich te laten helen door Amerikaanse helers en leermeesters is geen gekkigheid, maar een doel op zich.

Tussen het verlangen naar eenvoud en eenvoud zelf zit een groot en misschien onoverbrugbaar verschil. Ik zie het als ik kijk naar de perfect gematchte yogakleding van de vrouw voor me in de les. De bandjes van haar top, die in een veelvoudig gevlochten patroon over haar rug lopen. Ik zie het aan de waslijst van gezondheidsvoordelen die ik lees op een menukaart die geelwortelsap aanprijst. Ik zie het aan de rij voor de bakker die glutenvrij brood verkoopt voor de prijs van drie maaltijden.

Ware eenvoud heeft relatief weinig eigenschappen, en dat is ook meteen de moeilijkheid ervan voor de westerling. Eenvoud veronderstelt puurheid, en puurheid is zo ondeelbaar en solide als de atomen van Democritus. Het is weinig, niet veel. Het houdt van helderheid en contrast, van compleetheid en uitsluitel en evenwicht. Het is, kortom, iets heel anders dan de chaos en beweging en grilligheid van het leven. Misschien is de dood wel het ultieme voorbeeld van eenvoud.

‘Simplicity is not a given. It is an achievement, a human invention, a discovery, a beloved belief,’ schrijft Gass. Eenvoud is een ideaal, en daarmee een morele positie. En zoiets kan nooit vrijblijvend zijn. In het geval van eenvoud sluipt er zelfs iets defensiefs in, want het is in de eerste plaats een schild. Tegen de ruis en de afleiding, tegen de angsten en verlangens die het mens-zijn zo ingewikkeld maken.

Op dit eiland woont een Amerikaan die schatrijk is geworden als kunstmakelaar voor Andy Warhol. Hij woont met zijn vrouw en zoon in een villa. ’s Ochtends leest hij de krant. Hij brengt zijn zoontje naar school. Hij drinkt koffie. Hij zit op zijn veranda. Bij het eten drinken ze flessen wijn voor de prijs

van vijftien tot twintig maaltijden. Ze zijn naar het eiland gekomen voor kalmte, zegt hij. Hij ziet er miserabel uit. Misschien, zegt mijn ene reisgenoot, zou hij er goed aan doen eens een healer op te zoeken.

ZELFHULP

Laatst googelde ik op een zelfhulponderwerp met als doel mezelf te helpen. Het was aangenaam, voor ik het wist was de middag overgelopen in de avond en zag ik alleen nog mijn eigen reflectie in de ramen.

Flarden tekst die op mijn situatie van toepassing leken had ik in een document geplakt. Ik printte het, herlas het en knikte met instemming, het was alsof een wijzere versie van mezelf mij toesprak vanaf het papier, of een begripvolle vriend, wat misschien neerkomt op hetzelfde.

Waar ik naar op zoek was, en wat ik van het internet in gulle porties kreeg toegeworpen, was de geruststelling dat ik en mijn probleem deel uitmaakten van een universeel systeem van mensen met problemen en oplossingen. Ik voelde me normaler, minder alleen, begrepen. Wat ik al vermoedde werd nergens tegengesproken, alleen bevestigd en verhelderd. De taal van de zelfhulp was daadkrachtig en georganiseerd. Lijstjes, vraag-en-antwoord, tussenkopjes, hyperlinks.

Wat ook prettig was aan al die psychologen, zelfbenoemde psychologen en ‘ervaringsdeskundigen’: ze pretendeerden niet iets anders, iets diepers of grondigers, te beoefenen dan dit genre van tips, trucs en inzichten op basis van gezond verstand. Ik zocht herkenning en vond die. Daarna kon ik weer verder met lezen wat ik normaal ge-

sproken van mijn scherm lees: een stroom artikelen uit allerhande kranten die vallen onder de noemer ‘kwaliteitsmedia’.

Een van de meestgelezen stukken uit *The New York Times* van 2016 ging over liefdesrelaties en hoe die gezond te houden. *The Guardian* publiceerde vorige week een stuk van twee journalisten die zich het afgelopen jaar bij wijze van experiment onderwierpen aan een regime van zelf-optimalisering. De ene maand traiden ze voor een marathon, de volgende maand leerden ze een nieuwe taal, die daarop gingen ze aan de slag met mindfulness, enzovoort. Op *De Correspondent* zag ik het afgelopen jaar een vermenigvuldiging van stukken over smartphoneverslaving, multitasking, concentratie, slaap, burn-out, het nut van verveling, het nut van opruimen, het nut van niet-opruimen.

Zelfhulp is de serieuze journalistiek binnengedrongen, zozeer dat het soms lijkt alsof de journalistiek zelf de vorm heeft aangenomen van zelfhulp. Het is journalistiek die de lezer persoonlijk moet aanspreken, die herkenning moet oproepen, inzicht biedt voor zover dat inzicht in het verlengde van die herkenning ligt.

De Correspondent beschikt over een heuse ‘correspondent zelfverbetering’, die om de week een zelfhulpboek leest en daarop reflecteert. ‘Ik wil onderzoeken hoe we gelukkig en gezond kunnen zijn in de prestatie maatschappij’, valt te lezen in zijn functieomschrijving. ‘Welke daden van verzet kunnen we plegen?’ Een daad van verzet zou kunnen zijn om de definitie van ‘de prestatie maatschappij’ bijvoorbeeld eens aan een kritisch onderzoek te onderwerpen. Hetzelfde geldt voor het even dwangmatige als holle concept van ‘gelukkig zijn’ – dat in de prestatie maatschappij overigens

hoog op de ranglijst staat van binnen te hengen prestaties. Maar dat zijn niet de daden van verzet die hier worden beoogd. ‘Verzet’ is alleen maar verzet binnen de kaders die de wereld van de zelfhulp en zelfoptimalisatie hebben geschapen. Verzet is je smartphone wegdoen, in een weiland wandelen om na te denken over je leven, je huis een keer niet opruimen, open plekken toestaan in je agenda.

‘Waarom je beter ervaringen cadeau kunt geven dan spullen’, luidde laatst de kop van zo’n verzetsartikel. De Amerikaanse essayist Mark Greif, die zijn stukken van het afgelopen decennium bundelde in het boek *Against Everything*, zou gehakt maken van zulke praktijken. Als een van de oprichters van het cultuurkritische tijdschrift *n+1* levert hij kritiek op alle vanzelfsprekendheden in de levens van een westerse, laatkapitalistische middenklasse, waarin alles – van fysieke en mentale gezondheid tot ‘de realiteit’ zelf – verwordt tot consumptieartikel. In het essay ‘The Concept of Experience’ gaat hij radicaal in tegen het idee van ervaring als consumptiegoed. ‘Experience tries to evade the disappointment of this world by adding peaks to it,’ schrijft hij. ‘Life becomes a race against time and a contest you try to win.’

Tegenover het algemeen geaccepteerde en nagejaagde idee van ervaring – geef eens een ervaring cadeau! – dat zichzelf voortdurend uitdrukt in kwantiteit, plaatst hij een andere invulling van ervaring, die niet gericht is op het verzamelen van zo veel mogelijk hoogtepunten, maar die eerder een oefening van de geest inhoudt, juist om ervaring te vinden in al het dagelijkse en banale dat we doorgaans niet als zodanig zouden bestempelen.

Zelfhulp, zegt Greif, is de magerste vorm van perfectionisme, omdat ze ervan uitgaat dat de erkenning van een universele zwakte de hulpzoeker naar een basisniveau van 'normaal' kan brengen.

Soms verlang ik ernaar, een basisniveau van normaal. Veel vaker, bijvoorbeeld wanneer ik niet op zelfhulpstukken googel, wil ik iets lezen wat mijn blik niet hopeloos op mijn kwetsbare ego doet richten. Iets wat me niet efficiënter en gestroomlijnder maakt maar weerbarstiger, strijdbaarder, kritischer dan ik was.

INSPIRATIE

Doe maar stevig, zei ik. Of nou ja, medium. Medium-stevig.

Ze zette haar elleboog in mijn onderrug en bijna gilde ik het uit van pijn.

Te hard? vroeg ze.

Nee, nee, piepte ik, ik denk dat dit goed voor me is. Zit daar een knoop?

De masseuse begon te lachen.

Een knoop wil ik het niet noemen, zei ze, je hele rug is een soort keihard... blok.

Dagen of eigenlijk weken aan een stuk had ik monomaan aan iets gewerkt. Zo wilde ik het, zei ik tegen mezelf, er moest wel iets op het spel staan, zo nodig mijn gezondheid.

Je leert niets van je fouten, zei M, al ging dat welbeschouwd over een paar andere fouten. Je moet jezelf in acht nemen, zei mijn vader. Maar dat zegt hij altijd.

Ondertussen ging de masseuse op dezelfde voet verder met haar elleboog. Er was een stuk ter hoogte van mijn taille dat zo'n zeer deed onder haar aanraking (kon je zoiets eigenlijk wel aanraking noemen? Zou iemand die wordt gemarteld denken: ik word aan-

geraakt?) dat ik er misselijk van werd. Door de uitsparing aan het hoofdeinde trok ik mijn gezicht in een grimas die moest lijken op dat gezicht van Jack Nicholson in *The Shining*. Gelukkig had ik geen andere getuigen dan de vloer, zodat ik me op dit vlak kon uitleven.

Hardnekkig klampte mijn geest zich vast aan een liedje van Roosbeef, dat al dagen in mijn hoofd zat. *Ben je te heet gewassen? Of speel je koehandel met een ander? Ik poeder m'n gezicht elke dag opnieuw.*

Tja, wat is pijn?

Ik dacht aan een gesprek met een vriend, die stellig verkondigde dat pijn inspiratie is. Hij had net een cursus autobiografisch schrijven gevolgd, misschien lag het daaraan. Nu, op de massagebank, vroeg ik me af wanneer de pijn ophield inspiratie te zijn.

Zodat ik nog wat witter lijk, zodat ik nog meer aandacht krijg.

O, hijg, hijg, hijg.

Een week eerder had ik een dag lang kotsend boven wc's gehangen, waaronder, onhandig maar onvermijdelijk, een trein-wc. Een klassieke voedselvergiftiging van slechte slakken. Ik hoefde maar aan het woord 'slak' te denken of daar ging ik weer, al was er op den duur niets meer over dan de reflex en een restantje bitter gal.

Daar, op mijn hurken in die trein-wc, in de zware geur van oude urine, met mijn hoofd boven het plakkerige metaal van de toiletpot, het klepje met vlak daaronder het spoor waar we in grote vaart overheen den- derden, vond ik, om met Flannery O'Connor te spreken, en tot mijn verrassing, een *moment of grace*. Waarmee ik bedoel dat een grote kalmte me overviel. Het maakte niet uit dat er iemand zeer dwingend tegen de wc-deur aan het duwen was. Het maakte

niet uit dat ik geen idee had hoe ik straks van het station terug naar huis moest raken (kruipend? Kotsend in een tram of, misschien nog erger, een Uber?). Het maakte niet – au.

Soms, zei diezelfde vriend, is ergens niet over schrijven ook liegen.

Daar was ik het niet mee eens. Soms weet je helemaal niet waarover je niet schrijft.

De masseuse was nu bij de rand van mijn schouderblad beland, waar ze met haar elleboog overheen hobbelde als over een slecht wegdek. Het was een wonder dat ik er niet uitzag als de verzameling hobbels, knopen, plakaten die ik vanbinnen scheen te zijn. Dat ik gewoon de vorm had van een mens.

In een kort verhaal van Lorrie Moore, ‘Paper Losses’, staat een memorabele scène over een massage. Een vrouw gaat nog één keer met haar gezin op vakantie, voordat zij en haar man uit elkaar gaan – of eigenlijk: voordat haar man haar verlaat voor een ander. In zo’n typisch Caribisch resort besluit ze in een opwelling een hotstonemassage te boeken. Een mannelijke masseur legt hete stenen op haar wervelkolom, en de aanraking overweldigt haar zo dat ze ervan moet huilen. Omdat haar gezicht ondersteboven hangt, stromen de tranen via haar neus op de vloer, en dwars door alles heen staat ze stil bij dit wonder: de manier waarop God de mens zo heeft geschapen dat de neus dient als een regenpijp voor verdriet.

(‘Ik denk,’ mailde een vriendin me, ‘dat jij net als ik, als je gaat zoeken, altijd liever bij een ander uitkomt dan bij jezelf.’)

Je hebt het goed doorstaan, zei de masseuse. Zal ik je even insmeren met wat tijgerbalsem?

Van haar zachte handen moest ik alsnog

bijna huilen. Al was ik niet verdrietig, eerder op een ondoorgrondelijke manier gelukkig.

FECUNDITEIT

Iemand had paarse hyacinten voor me meegenomen. Voor bij de lente, had ze gezegd. Al twee weken staan ze in een vaasje op mijn bureau. Met hun zware geur nemen ze mijn woonkamer over, en ook hun voorkomen heeft iets dwingends. Die zware trossen, uitpuilend van kleine bloemetjes, dat onmiskenbaar, tja, fallische – ze lijken werkelijk te ontploffen van viriliteit en levenskracht. De hyacinten maken iets agressiefs in me los, en misschien ook iets geils, soms zijn die krachten maar moeilijk van elkaar te onderscheiden. De ene keer heb ik zin om minutenlang naar ze te staren, dan weer om ze tussen mijn vingers tot moes te knijpen.

Ieder jaar opnieuw ben ik, de voorgaande jaren en T.S. Eliot ten spijt, verrast door de wreedheid van de lente. In één keer lijkt alles open te breken: bloemen die zich met een woeste kracht uit hun knoppen bevrijden, bollen die openbarsten, bomen die na een lange winter ineens weer bloesemen. Er zit iets obsceens in dat ontwaken van de natuur, iets bruuts en doms en onontkoombars. Zoals het onontkoombaar is dat wanneer het kwik ineens naar zestien, zeventien, achttien! graden schiet, iedereen buiten is, zonnebrillen en blote benen, de rook van tientallen barbecues die opkringt uit het stadspark, de geur van verbrand vlees, het geluid van tien soorten muziek, de overwinning die ook een capitulatie is; de zon schijnt, het gras is groen. Zoals in de

roes van een verliefdheid is al het andere plotseling bijzaak.

Op een nacht in het voorjaar van 1972 ontwaakt de dan zesentwintigjarige Annie Dillard uit een nachtmerrie over twee gigantische parende maanvlinders. Ze overspoelen haar bed met eitjes, die uitkomen en veranderen in duizend dikke vissen met uitpuilende ogen, zwemmend door een laag slijm. Ze is ervan overtuigd dat de nachtmerrie zich heeft aangediend omdat ze eerder die dag heeft gezien hoe een afstotelijke gele plant zich uit de natte aarde perste, ‘vlezig en uitdrukingsloos als een slak’.

Ze woont dan al een poosje aan de Tinker Creek-rivier, in een vallei in de Blue Ridge Mountains van Virginia. Bijna dagelijks maakt ze tochten langs de oevers van de rivier, waarbij ze alle levensvormen die ze aantreft grondig bestudeert en overdenkt. In een jaar tijd, zo wil het verhaal, schrijft ze twintig dagboeken vol: over de complexe levens van gaasvliegen en paardenhaarwormen, de allesverslindende lust van de bidsprinkhaan, de werking van de menselijke nieren, Vincent van Gogh en William Blake, de goddelijkheid in alles, het gebrek aan goddelijkheid in alles.

De dagboeken zou ze na haar tijd aan Tinker Creek overzetten op duizenden systeemkaartjes, waarna ze in acht maanden tijd met grote bezetenheid van al die kaartjes een boek maakte. Het boek, *Pilgrim at Tinker Creek*, verscheen in 1974 en won het jaar erop een Pulitzer Prize. Inmiddels is het een klassieker in de Amerikaanse essayistiek, vaak in één adem genoemd met Thoreaus *Walden*, waaraan het onmiskenbaar verwant is. In 2019 werd het naar het Nederlands vertaald door Henny Corver als *Pelgrim langs Tinker Creek*. Eindelijk – niet al-

leen omdat het zo’n geweldige klassieker is, maar ook omdat het een verademing is Dillards uitbundige, overvloedige en bij vlagen tamelijk intellectualistische stijl in de eigen taal te kunnen lezen.

Tinker Creek lezen en herlezen is een beetje als mediteren aan de rand van een afgrond – het proza is op een wonderlijke manier volkomen kalm en radicaal in zijn urgentie. Een narratief is er niet, alleen het verloop van de seizoenen en de tweedelingen van schoonheid en gruwel, licht en duisternis. Zo plaatst ze tegenover een lyrisch hoofdstuk getiteld ‘Complexiteit’ later de veel duisterder tegenhanger ‘Fecunditeit’. Het is dit laatste hoofdstuk dat begint met die nachtmerrie over de maanvlinders en de stortvloed van eitjes. Dillard denkt te weten waarom fecunditeit, de ongebreidelde voortplanting, haar zo van afkeer vervult: ‘Omdat ze het levende bewijs is dat geboorte en groei, die we als positief zien, alomtegenwoordig en blind zijn, dat het leven zelf zo onthutsend goedkoop is, dat de natuur achteloos is in haar overvloed, en dat overdaad gepaard gaat met een verpletterende verspilling die ooit ook ons goedkope leven zal omvatten.’

Wat volgt is een uiteenzetting over de afschuwelijke drang tot reproductie van alles wat leeft, en alles wat al even massaal en zinloos sterft.

Niet dat het de zeepoklarven, de bronswespen, de lisdodden iets kan schelen. Het is de mens die eerst en vooral is behept met emoties, en dat, schrijft Dillard, mag gelden als een speciale vloek van de Boosaardige: ‘Wij zijn de afwijkingen, met de wereld is niets aan de hand.’

Ik staar naar de hyacinten en de vrees bevangt me dat ze mij en de hele wereld zullen

overleven, als een zieke grap, een perverse omkering van iets wat toch al pervers was om mee te beginnen.

DIEREN

Niet lang geleden, maar niettemin in een ander leven, bezocht ik in het Kunsthaus in Zürich een tentoonstelling van de Deens-IJslandse kunstenaar Olafur Eliasson. Het was een zaterdagochtend, en dus deelde ik het museum met drommen ouders met kleine kinderen. Eliassons werken, las ik in de folder, 'not only appeal to people rationally but also touch them emotionally and move them physically'. Inderdaad zaten de kinderen overal aan en op. Er waren kleine ronde spiegeltjes waarin je bezoekers aan de achterkant van de wand kon begluren, en vice versa. Grote, blinkende, roterende objecten. Een ruimte met een groen oplichtend, rokend plafond.

Ik kreeg, al met al, weinig van de tentoongestelde kunst daadwerkelijk te zien. Toen ik na vier zaaltjes alweer aan het einde van de show was beland, voelde ik me bekocht (een ticket kostte 23 Zwitserse frank; ongeveer 22 euro).

Bij de tweede rondgang die ik maakte, besloot ik de kinderen en hun ouders te beschouwen als integraal onderdeel van het werk. In plaats van iets te ervaren in die groene ruimte vol rook (de binnenkant van een IJslandse gletsjer? Een onophoudelijke stroom vervuild smeltwater? Dit was tenslotte – las ik in de folder – een tentoonstelling die ons radicaal tegen klimaatverandering en de rol van de mens in de wereld moest doen aankijken) ervoer ik iets in een ruimte met groene rook en tientallen grote

en kleine mensen met telefoons in hun hand.

De mens is het enige dier dat zich continu bezighoudt met een inhaalslag op het heden. We maken beelden van een verglijdende werkelijkheid, en wanneer we daarmee bezig zijn nemen we op een ingenieuze manier gelijktijdig een voorschot op zowel de toekomst als het verleden. We lijken geesten van onszelf die zich ieder moment vrijwillig van ons afsplitsen, maar niet zonder nostalgisch om te kijken naar de persoon die we waren, en elk moment ophouden te zijn.

Kijkend naar al die fotograferende moeders en vaders moest ik denken aan iets wat ik in Judith Schalansky's *Inventaris van enkele verliezen* had gelezen over een zeereis van Thomas Cook. Toen zijn bemanning voor het eerst in weken van gekmakende, zich naar alle kanten uitstrekkende zee weer land in het vizier kreeg (een piepklein eiland dat de onzinnige naam 'Discovery's Island' meekreeg van de cartograaf), werden er onmiddellijk penselen en waterige verf bij gehaald zodat de indruk kon stollen op papier. Handig voor de thuisblijvers en geschiedschrijvers uit de toekomst, al lijkt documentatiedrang mij eerder een menselijke reflex dan een menselijke uitvinding. De tekenaars aan boord tekenden het eiland omdat kijken naar het eiland niet genoeg was, omdat ze iets moesten met hun lichaam ten overstaan van het uitzicht waaraan ze waren blootgesteld. Door het te transformeren tot een beeld, maakten ze het tot een herinnering die hun zelf toebehoorde, en niemand anders.

Hoezeer ik, kortom, ook probeerde te denken aan de symbiose en co-existentie van de soorten die Eliasson voor ogen had, het mu-

seum op de zaterdagochtend was een plek waar vooral het menselijke van de menselijke soort goed te bestuderen viel. Zijn er andere dieren dan de mens die eindeloos vertederd raken door hun eigen kroost (dat zich met vette vingertjes probeert op te hijzen aan een installatie van glas en spiegels)? Is het voor een andere soort dan onze eigen erg als we morgen in één zwiep van de aarde worden gevaagd – en wat betekent het dat ik me soms een wereld voorstel zonder mensen en daar niet angstig maar rustig van word?

Ten eerste, dat ik er niet erg goed over heb nagedacht. Een paar dagen na mijn museumbezoek in Zürich lees ik in de *London Review of Books* een essay getiteld 'Is It OK to Have a Child?' van Meehan Crist. Wie probeert zijn ecologische voetafdruk op de aarde in te perken, heeft het algauw over minder vlees eten, minder vliegen, minder consumeren in het algemeen. Maar het bes-

te wat je kunt doen voor het klimaat, daar is men het vaak vlug over eens, is minder kinderen krijgen. Een categoriefout, volgens Crist: de wens om wel of geen kind op aarde te zetten, is niet terug te brengen tot een consumentenkeuze. Daarbij plaatst ze ernstige vraagtekens bij theoretici die de oplossing van het klimaatprobleem zoeken in een reproductiestop. Want wie moet er dan stoppen met reproduceren en wie mag ermee doorgaan? Als we dromen over een wereld met aanzienlijk minder mensen, wie ruimen dan het veld en wie blijven er over? Het verschil tussen een woke klimaatfilosoof als Donna Haraway die zich een aarde voorstelt met drie in plaats van de voorspelde elf miljard mensen en ecofascisten met dromen over 'zuiverheid', is soms ineens griezelig klein. De hel is niet de anderen, maar het feit dat we anderen tot ander maken.

RUUD HISGEN EN ADRIAAN VAN DER WEEL

Foto: © Fjodor Buis

Ruud Hisgen werkt als docent en auteur bij het instituut Direct Dutch (Den Haag). Adriaan van der Weel is anglist en boekhistoricus, verbonden aan de Universiteit Leiden als emeritus bijzonder hoogleraar Geschiedenis van het boek in de moderne periode.

DE LEZENDE MENS

EEN BOEK VOL VERRASSENDE
FEITEN EN INZICHTEN OVER DE
BELANGRIJKSTE UITVINDING
VAN DE MENS: LEZEN

De lezende mens in het kort:

Lezen is een fundamentele vaardigheid. De mens dankt kennis en kritisch denkvermogen aan het lezen. Maar het 'diepe' lezen staat onder druk. Het boek delft het onderspit in het gevecht om de schaarse vrije tijd en de ontleding neemt toe. We maken ons weliswaar zorgen maar nemen het lezen zelf feitelijk voor lief. *De lezende mens* is een zoektocht naar de onderliggende betekenis van het lezen voor ons welzijn en onze democratische maatschappij. Het beschrijft de relatief korte geschiedenis van het ontcijferen van kleitablet tot e-book en de ingrijpende veranderingen die het lezen bracht voor individu en samenleving. Zo gingen geletterdheid en de opkomst van de democratie in de negentiende eeuw hand in hand. Maar wat is lezen eigenlijk, en hoe gaat het in zijn werk? En wat betekent de opkomst van het scherm voor onze leesgewoonten?

Hisgen en Van der Weel zetten op heldere wijze de laatste inzichten van het leesonderzoek uiteen en houden een krachtig pleidooi voor hernieuwde aandacht voor de toekomst van het lezen.

Ruud Hisgen & Adriaan van der Weel

DE LEZENDE MENS

INLEIDING

Ode aan de geschriftmatrozen

*Nooit het verdwalen voor lief genomen, het tussen kaft en kaft
geborgen voelen, zelfs als de wereld gesloten, als we haperen in onze
vrijheden, als onze ogen vermoeid en verduisterd de kooi weer opzoeken,
jullie zijn er met leeslicht en schipvlucht, jullie zijn de geschriftmatrozen.
[...]*

*Nooit het verdwalen voor lief genomen, het gestruin en gejutter tussen
aangespoelde verhalen, het gejakker van pagina naar pagina, de nooddrift
achter alles wat we zoeken en willen vinden, jullie kijken de hele dag naar
ruggen, maar geen rug is ongekend, geen geschrift of lezer is ongeliefd.**

Heen en weer zwalkend tussen de wereld van tekst op papier en die van informatie in de digitale ruimte sta je opeens stil voor je boekenkast. Terwijl je naar de muziek luistert die de computer de kamer in streamt, vraag je je af waarom je wel je platen, cassettes, dvd's en cd's hebt weggedaan, maar je boeken nog niet. Hoe kun je het ruimtebeslag van die tonnen opeengestapelde bundels papier rechtvaardigen, en hoe lang ben je van plan ze nog aan te houden? Stel dat je morgen al die boeken dumpst en je opeens een veel grotere, frisse ruimte overhoudt, krijg je dan een ander leven, word je misschien een ander mens? Ga je je oude

stoffige vrienden missen? Vallen er misschien gaten in je geheugen als je je boekenkast niet meer hebt of is het gewoon een kwestie van het inrichten van een – nog veel grotere – digitale evenknie? Heeft de verandering in je leesgedrag consequenties voor je denken? Maakt het eigenlijk uit of je leest van papier of van een scherm? Lezen is toch lezen is toch lezen?

Ook al doen we bijna alles via het scherm, afscheid nemen van je boekenverzameling voelt voor velen die met boeken zijn opge-

* Marieke Lucas Rijneveld, geplaatst op Twitter op 29 april 2021 om 7:59 's ochtends.

groeid als een radicale stap. Het is toch een ‘beetje sterven’, dus veel mensen stellen het afscheid uit. Dat het fysieke boek, de boekwinkel en de bibliotheek ondanks de digitale ontwikkelingen nog steeds een gevoelige rol spelen in onze samenleving, blijkt uit de kortstondige euforie die heerste toen op 28 april 2021 de coronalockdown werd opgeheven. De ochtend daarop tweette dichter-schrijver Marieke Lucas Rijneveld met hartjes en bubbels en al: ‘Ik schreef een ode aan de geschriftmatrozen, aan alle boekhandelaren. Sinds gisteren zijn de boekhandels weer open!’ Tegelijkertijd is de tekst die hij op Twitter publiceerde een ode aan de magie van het lezen. Nederlanders die graag boeken lezen omdat ze alles verder al op hun smartphone doen, reageerden enthousiast op dit goede nieuws.

Voor even, slechts even, verstomde al het deprimerende nieuws van de afgelopen jaren over de ontleding, de dalende leesvaardigheid en de stijgende laaggeletterdheid onder jongeren, de verslechterende verkoop en dalende uitlening van boeken en de kritiek op het leesonderwijs. Even werden de Nederlanders eraan herinnerd wat een magische ervaring het is om te lezen, om te kunnen ‘struinen en jutteren tussen aangespoelde pagina’s’, zoals Rijneveld dat verwoordt. Maar de weken daarop keerde het door corona geplaagde volk snel weer terug naar de waan van het nieuwe normaal, en de beleving van de magie van het lezen doofde weer uit.

Ooit, zo’n zesduizend jaar geleden, hebben onze voorouders een systeem bedacht om informatie vast te leggen. Het begon met eigendomsrechten, verkooptransacties en belastingen, maar het systeem bleek al snel voor talloze andere en veel verfijndere

toepassingen geschikt. Zo groeide het uit tot een middel om mythen en historische gebeurtenissen op te tekenen, maar ook voor het codificeren van rechtssystemen. Millennia lang bleef dit machtige instrument, het schrift, in de handen van slechts enkele ingewijden: een geletterde elite.

In onze huidige digitale wereld is de magie van het schrift verdwenen. Geletterdheid is zo gewoon geworden dat het alleen nog opvalt als iemand niet kan lezen en schrijven, door gebrek aan scholing of oefening, of als gevolg van hersenschade. Zo gek is het niet dat dat opvalt. Iedereen leert tenslotte lezen en dat gebeurt bovendien zo vroeg in ons leven dat we er nauwelijks meer bij stilstaan – bij stil kunnen staan – aan welk wonderlijk verschijnsel we deelhebben wanneer we het eenmaal kunnen. Maar lezen en schrijven doen we, meer dan ooit tevoren.

Tegenwoordig schrijven en lezen we hoofdzakelijk op schermen, met onze onafscheidelijke metgezel de smartphone als favoriet. We zoeken naar informatie op Wikipedia, volgen het nieuws of de tweets van wereldleiders, lezen een e-boek. We schrijven er ook mee: we appen, mailen, werken onze tijdlijn bij, maken aantekeningen, reageren op een blog, plaatsen commentaar, schrijven fanfictie en ga zo maar door.

Iedereen kan nu zonder beperking en in het openbaar zijn mening uiten over wat hem of haar voor de mond komt. Als je dit verwoede schrijfgedrag observeert, is het duidelijk dat het schrift in onze wereld een heel andere betekenis heeft gekregen dan het zes millennia geleden in Mesopotamië had. Ooit werden vooral de belangrijkste wederwaardigheden en verhalen van mensen en culturen op schrift gesteld. Nu do-

cumentteert ieder van ons vrijwel zijn hele leven op sociale media en in appjes, mails en blogs.

Dat documenteren beperkt zich niet tot tekst. We kunnen nog eindeloos veel meer met onze smartphones dan alleen lezen en schrijven. We fotograferen, filmen, navigeren, bankieren, beluisteren muziek en luisterboeken, maken geluidsopnames, zoeken de tijden van het openbaar vervoer op, kijken of er een bui op komst is en zo voort en zo verder. We kunnen met dat platte ding zelfs bellen, al gebruiken we die functie steeds minder. Opnieuw blijkt een technologie voor heel andere doeleinden te worden gebruikt dan de bedenkers ooit hadden kunnen voorzien.

Informatie over al ons gebruik van de telefoon wordt niet alleen vastgelegd wanneer we daar zelf opdracht toe geven, maar, verontrustender, ook ongewild voortdurend en *by default*, door de digitale systemen waar we met onze telefoons gebruik van maken. Zo kunnen we een directe lijn trekken van de Mesopotamische cultuur naar de onze. De ondoorgroendelijke digitale systemen waaraan we ons hele bestaan hebben toe vertrouwd en die ons hele handelen vastleggen, zijn voor de leek niet minder ondoorgroendelijk dan het schrift ooit was.

Die ondoorgroendelijkheid wordt goed geïllustreerd door de zaak-Van Seggeren. In 2019 werd Jessica B. veroordeeld voor de moord op haar man, Tjeerd van Seggeren in 2017. Het bewijs van haar misdaad werd geleverd door de gebruiksgegevens die lagen opgeslagen in de mobiele telefoons van het echtpaar. Uit honderden foto's, zoektermen in Google Chrome, afspraken in agenda's, berichten in Facebook messenger, sms'jes, belgegevens en de belgeschiedenis kon de

politie opmaken welk drama zich had afgespeeld. Bovendien kon de politie de locatiegeschiedenis van het echtpaar reconstrueren, zodat exact kon worden vastgesteld wie zich op welk tijdstip waar bevond op de fatale avond en nacht in juli 2017. Jessica had haar digitale sporen niet kunnen wissen doordat ze geen idee had waar ze die moest zoeken.

Er lopen drie rode draden door de geschiedenis van ons gebruik van tekst. De eerste rode draad is dat we dankzij de overvloed aan technologische mogelijkheden elk jaar opnieuw meer tekst produceren. En hoe meer tekst er komt, hoe meer we lezen. Vijf eeuwen geleden zorgde de drukpers voor een eerste explosie in de productie van boeken en nieuwe media als kranten en tijdschriften. Dat leidde vrijwel meteen tot de verzuchting dat er te veel was om te weten voor ons beperkte brein. In de digitale wereld is het nog veel erger. De groei in hoeveelheden tekst, de aantallen geletterde deelnemers aan het tekstuele verkeer en de snelheid van de communicatie is ongeëvenaard. We zijn allemaal auteurs geworden en elke rem op wat en hoeveel we publiceren, ontbreekt. De uitgeverijen en redacteurs die ooit als filter dienden, hebben we buitenspel gezet. Eigenhandig plaatsen we wat we maar willen in de digitale uitstapkast van het wereldwijde web.

Ons dagelijks leven raakt nu bovendien ook nog eens in hoge mate 'getekstualiseerd' als gevolg van het toenemende gebruik van computers en smartphones. Voor veel van ons sociale verkeer (inclusief praten en bellen) nemen we steeds meer onze toevlucht tot tekst. Ook bankieren en boodschappen doen zijn voorbeelden van tekstualisering. In plaats van direct tegen

mensen te praten, verrichten we deze handelingen met behulp van het digitale medium.

Naast deze meedogenloze groei in de hoeveelheid tekst is er nog een tweede rode draad in de geschiedenis van tekst, namelijk die van de gaandeweg afnemende duurzaamheid van de middelen die we gebruiken om onze teksten te bewaren. Van steen en klei zesduizend jaar geleden via vellum en papier in de Middeleeuwen naar de virtualiteit van digitale schermen van onze eigen tijd neemt de verwachte levensduur van tekstdragers stelselmatig af. Hier speelt vooral de kwetsbaarheid van digitale systemen ons parten. Besturings- en coderings-systemen evenals software verouderen snel. Daarnaast zorgt de onmiddellijke veranderbaarheid en uitwisbaarheid van digitale teksten voor een grote vluchtigheid, ook al beweert men dat alles in het digitale universum altijd vindbaar blijft. De populariteit van een platform als SnapChat is wat dat betreft symptomatisch.

Geheel in overeenstemming met deze tweede rode draad lijkt de derde rode draad te zijn dat de gemiddelde levensverwachting van de inhoud van tekst steeds korter wordt. Als gevolg daarvan hebben we ook steeds minder verwachtingen over de eeuwigheidswaarde van alles wat we opschrijven. Victor Hugo (1802-1885) was er twee eeuwen geleden nog van overtuigd dat de uitvinding van de boekdrukkunst in het midden van de vijftiende eeuw de grootste gebeurtenis in de geschiedenis vormde, omdat de mens hiermee zijn gedachten onvergankelijker en onverwoestbaarder dan ooit zou hebben gemaakt. Dat een geschreven tekst een soort onsterfelijkheid voor auteur en onderwerp

kon bewerkstelligen, gold heel lang als vanzelfsprekend, maar wordt nu als een bijna belachelijke pretentie beschouwd.

De drie geschetste rode draden betreffen alleen tekst. Maar in tegenstelling tot eerdere schrifttechnologieën, is het digitale medium, zoals gezegd, niet beperkt tot tekst en we digitaliseren een steeds groter deel van ons leven. De digitale revolutie is daarmee van een dusdanige orde van grootte dat we ons de effecten ervan eenvoudigweg niet kunnen voorstellen.

Ondertussen is onze wereld in de nadagen van de 'Orde van het Boek' natuurlijk niet exclusief digitaal: verre van zelfs. Onze huidige mentaliteit is hybride, een samenstel van twee manieren van denken: één die het product is van de lange traditie van het (papieren) boek en één die nu ontstaat uit de geheel andere aard en eigenschappen van het digitale medium. Niemand weet goed wat we met die hybride mentaliteit nu eigenlijk aan moeten. Wel heeft het er veel van weg dat het digitale deel van ons leven zo snel en onstuitbaar groeit, dat het steeds meer de overhand krijgt.

En maakt het uit of je leest van papier of van een scherm? Lezen is toch lezen is toch lezen? Uit de laatste stand van het leesonderzoek blijkt dat dat zeker uitmaakt. We nemen dezelfde tekst minder serieus als we die van een scherm lezen dan van papier. Dat heeft er vooral mee te maken dat de digitale wereld om een heel andere manier van lezen en denken vraagt: bovenal sneller, maar daardoor ook minder diepgaand. Die manier verdraagt zich slecht met de langere en complexere teksten die we in boeken aantreffen.

Al even prangend is de vraag of lezen eigenlijk nog wel van belang blijft voor de mo-

derne mens en voor de samenleving. Het lijkt een retorische vraag, maar we moeten hem toch stellen. Niemand zal betwijfelen dat lezen een essentiële vaardigheid is. Maar hoe belangrijk de kunst van het lezen voor de samenleving eigenlijk is – en waarom dan precies – daar weten we eigenlijk heel weinig van. Bijna alle grote culturen kennen goddelijke oorsprongsmythes van het schrift, maar die bepalen niet onze huidige houding tegenover het schrift. Wij leven in een geletterde cultuur, maar gek genoeg zonder ons daar goed van bewust te zijn. Veel ontzag kunnen we voor dat lezen en schrijven in elk geval niet meer opbrengen. Lezen is voor ons inmiddels vooral een praktische vaardigheid geworden, een noodzakelijke voorwaarde voor deelname aan de samenleving. Het spreekt daarom eigenlijk vanzelf dat we het kunnen. We hebben deze verworvenheid geleerd toen we jong waren, en zijn vervolgens de rest van ons leven blijven lezen. Of je nu een paspoort wilt aanvragen, de productinformatie op een levensmiddelenverpakking wilt lezen, een stembiljet of belastingformulier moet invullen of dat je je op sociale media wilt manifesteren: aan lezen valt niet te ontsnappen. Maar we staan er zelden bij stil dat we dat kunnen en wat dat feitelijk betekent. Toch reikt het nut van lezen en schrijven veel verder dan onze individuele levens. We danken er bijna alle verworvenheden van de cultuur aan. Ons rechtssysteem, democratisch stelsel, onderwijs, wetenschap: al deze verworvenheden zijn ondenkbaar zonder het geschreven of gedrukte woord. Bovendien zijn ook de manier waarop we denken, ons bewustzijn, en hoe we ons geheugen gebruiken er diepgaand door beïnvloed.

We staan er zelden bij stil, maar onze cul-

tuurgeschiedenis en de wereld waarin we nu leven, zijn in hoge mate het product van tekst. Er is een innige verstrengeling tussen enerzijds vorm en inhoud van tekst en anderzijds de kennis en het denken die door tekst mogelijk worden gemaakt. In het wereldomspannende netwerk van teksten is onze hele culturele evolutie vastgelegd. Teksten vormen de leesbare neerslag van het menselijk bewustzijn.

Geletterdheid komt ons ondertussen nog steeds niet aanwaaien. Lezen en schrijven zijn verre van ‘natuurlijke’ eigenschappen. Niet alleen kost het ieder individu grote inspanning om geletterd te raken, onze hele geletterde cultuur is maar moeizaam verworven. Dat betekent dat een geletterde cultuur – hoe je die ook definieert – bewust en zorgvuldig onderhouden moet worden, gesteld dat we dat willen, want ook dat spreekt niet vanzelf. Dit onderhoud wordt moeilijker naarmate we minder ontzag voor onze geletterdheid kunnen opbrengen – en naarmate het aantal ‘hyperpalatable mental stimuli’* in de digitale wereld groeit. ‘Makkelijkere’ informatievormen als beeld en geluid concurreren op hetzelfde scherm in toenemende mate met tekst. Dat niet alleen, maar het toepassen van verslavings technieken is daarbij ook nog eens een bewuste strategie van de grote techbedrijven, cruciaal voor hun verdienmodel. Alles lijkt in stelling te worden gebracht om de lezer de voet dwars te zetten.

Dat het lezen van langere, complexe teksten ooit belangrijker was dan het nu lijkt te worden, boezemt schrijvers, uitgevers en

* Matthew Crawford, *The world beyond your head: How to flourish in an age of distraction*, Viking, 2015, p. 247.

boekverkopers veel angst in. De snelheid en reikwijdte van de digitale revolutie zijn groter dan we hadden kunnen bedenken. Afgezien van nut en noodzaak van lezen in een wereld die van het geschreven woord aan elkaar hangt, betekent lezen – juist van langere en complexere teksten – ook persoonlijke verrijking. Inmiddels is vast komen te staan dat lezen van literaire fictie zoveel verbeelding vereist dat het ons helpt het inlevingsvermogen aan te scherpen. Empathie – begrip hebben van wat er in het hoofd van anderen omgaat – is een cruciale sociale vaardigheid. Dat je met lezen een sociale vaardigheid ontwikkelt lijkt paradoxaal, want lezen doe je in je eentje. De wereld die de schrijver oproept, wordt door iedere lezer herschapen in zijn eigen beelden. Door te lezen leiden we niet alleen ons eigen leven maar ook levens van anderen – levens die we hadden kunnen leven, waarin beslissingen moeten worden genomen die we misschien ook hadden moeten nemen. Zouden wij in dezelfde omstandigheden het hoogstaande voorbeeld van de protagonist hebben gevolgd? Hadden wij onszelf voor de beschreven misstap kunnen behoeven? Lezend leren we van de voorbeelden en de kennis van anderen – echt, zoals in non-fictie, dan wel fictief.

Lezen levert – onbedoeld – een belangrijke bijdrage aan ons vermogen tot concentratie. En – in de digitale maalstroom niet onbelangrijk – lezen biedt een gelegenheid om je even terug te trekken en te ontsnappen aan de constante roep om aandacht van de digitale media. Lezen helpt ons greep te krijgen op ons leven.

Als de eerste stelling van dit boek is dat we ons er onvoldoende rekenschap van geven hoe belangrijk lezen is voor ons denken, en

daarmee voor ons eigen welzijn en dat van de samenleving, dan is de tweede stelling dat niet alleen het vermogen tot lezen zelf belangrijk is voor ons denken, maar ook de manier waarop we lezen. Hoe we lezen wordt in hoge mate bepaald door de technologie. Kleitablet, schrifrol, gedrukte pagina, beeldscherm: elke technologische ontwikkeling heeft een andere wijze van lezen en denken met zich meegebracht. De digitale technologie die ons leven steeds meer beheerst, heeft een ongunstige uitwerking op de kwaliteit van ons denken. De derde stelling is dat schrift en lezen goed illustreren hoe weinig greep we hebben op de manier waarop die technologische ontwikkelingen zich ontvouwen en op de maatschappelijke gevolgen daarvan. Ondanks het feit dat we er zelf de uitvinders van zijn, is onze macht over de technologie een illusie. De macht van het individu is maar klein. De geschiedenis laat zien dat we nauwelijks invloed hebben op de loop van de geschiedenis.

In de lange ontwikkelingsgang van de culturele evolutie van de mens bevinden we ons nu opnieuw in een periode waarin we veel razendsnelle ontwikkelingen in de schrijftechnologie meemaken. De vraag is wat ons te wachten staat, nu het lezen van schermen steeds meer de plaats inneemt van het lezen van papier. Hoe verandert daardoor ons lezen en denken? In dit boek zijn we er zeker niet op uit om een sombere toekomst te voorspellen. Wel denken we dat de samenleving veel te onverschillig blijft onder de digitale veranderingen. Feit is dat de meeste mensen zich maar weinig tot niets bekommeren om wat grote digitale veranderingen voor ons leesgedrag betekenen.

Het 'nieuwe lezen' zal grote gevolgen hebben voor ons denken, onze identiteit, ons onderwijs en onze samenleving. De overheid, beleidsmakers in het onderwijs, docenten – iedereen zal zich rekenschap moeten geven van de betekenis van het ontstaan van een schermcultuur. Met dat bewustzijn kunnen we de uitdagingen van de toekomst beter tegemoet treden.

In *The Medium is the Message* (1967) waarschuwt filosoof Marshall McLuhan (1911-1980) voor het onvermogen om ons de reikwijdte van de 'elektrische' revolutie – van vooral de televisie, het nieuwe medium van zijn tijd – voor te stellen. Hij verzint er zelfs het nieuwe woord 'worldpool' voor, een vermenging van 'whirlpool' (draaikolk) en 'world' (wereld) om de dynamiek en de reikwijdte aan te geven. In de huidige 'worldpool of information' hebben digitale schermen de plaats van televisie ingenomen en vormen ze het meest recente voorbeeld van een alomtegenwoordig medium dat ons denken masseert. Met die alomtegenwoordigheid, die paradoxaal genoeg ook voor een soort onzichtbaarheid zorgt, masseert het medium ons denken met een ongeëvenaarde kracht. Maar bovendien zijn, zoals

bij alle technologische revoluties, de onbedoelde neveneffecten waarschijnlijk belangrijker dan de bedoelde effecten. Juist doordat we die onbedoelde neveneffecten niet hebben bedacht, zijn we ons nauwelijks bewust van de mate van hun invloed.

De enige manier waarop we enige invloed kunnen hopen uit te oefenen op de digitale revolutie is door te proberen te begrijpen hoe het mechanisme van de revolutie waarmee we worden geconfronteerd in elkaar steekt. McLuhan schrijft:

Dankzij de rationele afstandelijkheid die hij kon bewaren tot zijn eigen situatie had de zeeman uit Edgar Allan Poe's 'Een afdaling in de draaikolk' er schik in de werking van de draaikolk te begrijpen en slaagde hij er zo in het onheil af te wenden. Zijn inzicht biedt een mogelijke strategie voor het begrijpen van onze hachelijke situatie, onze elektrisch geconfigureerde draaikolk.*

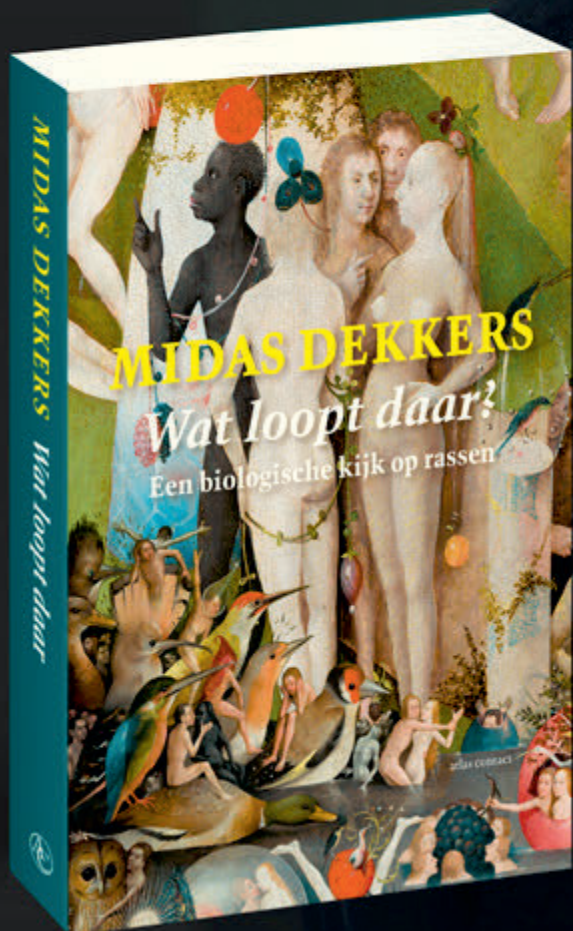
Onze hachelijke situatie begrijpen en vervolgens het onheil afwenden: vandaar dit boek.

* Marshall McLuhan, *The Medium is the Message*, p. 150.

Midas Dekkers viert de variatie

‘Dekkers is bioloog van
beroep en genie van nature.’

– TIMES LITERARY SUPPLEMENT

EMMA VAN HOOFF

Foto: © Fjodor Buis

Emma van Hooff (1997) is dichter en schrijver. In 2021 studeerde ze af aan de Schrijversvakschool in de vakken poëzie en toneel. Ze publiceerde gedichten in onder meer *Hollands Maandblad*, *Kluger Hans*, *Ooteote*, *Papieren Helden*, *De Revisor* en *Tijdschrift Terras*, en betrad meermaals het podium. *Placebomens* is haar debuutbundel.

PLACEBOMENS

PRACHTIGE POËZIE VAN
EEN NIEUWE STEM AAN
HET DICHTERSFRONT

Placebomens in het kort:

Emma van Hooff trekt je mee in een bundel over leven en niet leven, over angst om dood te gaan en tegelijkertijd het verlangen ernaar. Aan het woord is een zintuiglijk, gevoelig lyrisch ik, met veel lef en humor. Er worden dreigbrieven geschreven aan Pandora, er is een hiernamaals dat op instorten staat, een woeste transpiratiezee, er zijn oesters met parels en er is een onderzoek naar de rekking van een leven; hoelang het duurt totdat een gezicht uiteen knapt. De gedichten in deze wonderschone bundel zijn ritmisch en sterk. Emma van Hooff overtuigt met haar inlevingsvermogen en enorme verbeeldingskracht.

*of ik even op dat kruisje kan gaan staan dat kruisje
van tape en of ik zodra die man daar zijn hand laat
zakken wil vertellen wat ik te vertellen heb gewoon
pfffff blaas ik mijn hele geschiedenis de wereld in
alsof ik een uitgebloeide paardenbloem ben en
mijn geschiedenis het vruchtpluis dat zich wortelen zal
om zichzelf daar te herhalen alsof een heel eentonig
wijsje dan nog uit je hoofd te krijgen is*

*rare tijden sta hier duidelijk op het tweede leven van dit
kruisje de taperanden laten los dat is niet erg hij werd
hiervoor vast gebruikt om iets belangrijks bijeen te houden
de band met je familie bijvoorbeeld en nu mag hij languit
aangeven waar ik moet gaan staan zodat het studiolicht
me vinden kan terwijl ik hier een beetje herinneringen
sta te schieten in de roos van mijn bewustzijn*

IANTHE FRANCES MOSSELMAN

Foto: © Fjodor Buis

Ianthe Frances Mosselman studeerde Nederlandse taal en cultuur aan de UvA en voltooide daarna de onderzoeksmaster Comparatieve Neerlandistiek aan de UvA en de FU in Berlijn. Haar essay *Het einde van de brief* werd genomineerd voor de Joost Zwagerman Essayprijs. Sinds 2013 werkt ze bij De Balie, waar ze programma's maakt over kunst, literatuur en cultuur.

AL DIE LIEFDE EN WOEDE

Al die liefde en woede in het kort:

Na de geboorte van haar kind vraagt Ianthe Frances Mosselman zich af hoe het komt dat ze naast blijdschap ook woede voelt. Is haar iets afgenomen? Betekent het krijgen van een kind niet alleen een verrijking maar ook een verlies? Ze verkent met verrassende openheid haar eigen tegenstrijdige gevoelens en emotionele reacties. Hoe het krijgen van een kind haar, haar omgeving en haar positie in de maatschappij heeft veranderd. Hoe ze dacht dat ze heel haar leven steeds zelfstandiger werd, maar sinds de geboorte van haar kind een beklemmend besef van afhankelijkheid ervaart. Hoe de grens tussen individu en collectief vervaagt, hoe dicht dood en leven bij elkaar liggen en dat natuurlijk niet altijd natuurlijk is. En wat het betekent om zo veel van iemand te houden terwijl dat je tegelijkertijd ook zo bang kan maken, want de keerzijde van liefde en geluk is de vrees voor verlies ervan.

LIEFDE, AFHANKELIJKHEID,
WOEDE, INDIVIDUALITEIT,
TRANSFORMATIE, EMOTIES,
SCHAAMTE, VERBONDENHEID:
MOEDERSCHAP

Al die liefde en woede Over moeder worden **Ianthe Frances Mosselman**
Literair essay

VOOR LIEFHEBBERS VAN LITERAIRE
ESSAYISTIEK EN AUTOFICTIE, VAN
SCHRIJVERS ALS SASKIA DE COSTER,
REBECCA SOLNIT EN VALERIA LUISELLI

AL DIE LIEFDE EN WOEDE

Weken gaan voorbij. Het is ongewoon stil in huis en mijn baby slokt bijna al mijn tijd op. Mijn vriend gaat weer naar zijn werk. Ik blijf thuis en ik verschoon, ik voed, doe de was, ruim het huis op, hang de was op, eet, drink, wandel, ontvang bezoek. Ik probeer het bezoek zo te organiseren dat ze er zijn als mijn zoon wakker is of gevoed moet worden, zodat ik kan schrijven als hij slaapt. Elk moment dat ik mijn handen vrij heb, probeer ik te schrijven. Ik wil het essay afmaken waaraan ik begonnen ben voor mijn zwangerschap. Waarom doe ik dat? Waarom kijk ik niet uren lang naar het gezicht van mijn slapende baby, maar dwing ik mezelf letters op papier te zetten, boeken te lezen en daar ondanks het slaapgebrek heldere gedachten over te formuleren? Waarom gun ik mezelf geen maand vrij, of op mijn minst twee weken? Laat ik me opjagen door iets wat niemand van me vraagt? Wat probeer ik te bewijzen, en aan wie? Wat is dit eigenlijk voor waanzin?

Misschien is het een poging om de gedachte te bezweren dat moeder zijn en schrijven toch niet samen gaan. Misschien is het om mezelf te conditioneren, probeer ik mezelf hiertoe te zetten omdat ik bang ben dat ik anders in slaap gesust zal worden. Vrees ik te belanden in een land waar moeders ronddolen, niet wakker, niet slapend, met ongekamde haren en vlekken op hun kleding, ambities vergetend. Een schimmenrijk waar iedereen verwordt tot wat ze hadden bezworen nooit te worden. Op schrijfles merkte ik dat ze verwachtten dat

ook mij dat zou overkomen. Dat ik nooit meer terug zou komen na de geboorte van mijn kind, mijn schrijfcarrière aan de wilgen zou hangen. Dat wordt niets, dachten ze. Jammer van het talent.

Misschien probeer ik te schrijven uit angst dat mijn stem verstomt, omdat dat zo vaak gebeurt met de stem van de moeders.

Na de eerste weken wordt alles langzaam normaal en moeilijk. Mijn zoon krijgt huiluurttjes. Niemand heeft me daar ooit over verteld. Ik begrijp niet waarom men het huiluurttjes noemt. Als het is omdat de baby klein is, en zijn tranen dus ook, dan zouden ze eerder huiltjesuren moeten heten. Het zijn geen uurttjes. Het zijn uren. Lange, nare, pijnlijke, slopende uren. Uren waarin ik heen en weer loop en mijn baby wieg. Uren waarin mijn vriend hem op zijn buik legt en hem over zijn rug aait. Uren waarin ik onder de afzuigkap zit omdat dat zoevende geluid het enige geluid is waarbij mijn zoon in slaap valt.

's Avonds wil hij urenlang aan mijn borst, totdat er geen druppel melk meer over is. De hoeveelheid die hij drinkt uit mijn borsten verbaast en beangstigt me. Na het voeden huilt en huilt en huilt hij en ik weet niet wat hij wil. Er schijnt een mevrouw te zijn die babyhuilen onderzocht heeft. Ze ontdekte dat er vijf babyhuiltjes zijn, die allemaal iets anders betekenen. 'Kijk,' staat er geschreven op de websites die ik bezoek, 'in deze prachtige tabel staan de vijf babyhuiltjes beschreven.' Ik hoor het verschil niet. Ik zie niet in hoe de huiltjes iets anders kunnen

betekenen dan ‘borst’, maar ik wil hem niet de hele avond aan mijn borst, want hij drinkt niet, hij sabbelt. We proberen een speen, maar hij wil geen speen. Hij wil mij.

Ze zeggen dat een baby alles voelt. Soms, als ik mijn zoon borstvoeding geef en ik verdrietig ben, dan ben ik bang dat ik hem via mijn borst mijn verdriet doorgeef. Die gedachte is minder gek dan je zou denken. In het boek *De heuvels van het paradijs* van Mineke Schipper lees ik dat dit idee overal ter wereld wijdverbreid was. In Frankrijk werd in de negentiende eeuw nog een wet ingediend die moeders met een slechte reputatie verbood hun kinderen te voeden, om te voorkomen dat baby’s met de melk de immorele trekken van hun moeder zouden opnemen. Ik ben blij dat ik niet in de negentiende eeuw leef, want ik ben slecht in het verhullen van mijn immorele trekken.

Hoewel ik ergens in mijn gedachten weet dat ik het gemoed van mijn zoon niet voor altijd zwaar zal maken als ik hem voed terwijl ik verdrietig ben, krijg ik deze gedachte niet uit mijn hoofd. Hij is net zo hardnekkig als de gedachte dat ik moet borstvoeden om te zorgen dat hij zich wel goed genoeg aan mij hecht. Ik zal daardoor veel langer blijven voeden dan nodig is. Langer dan ik eigenlijk zelf wil.

Als hij drie maanden is, worden de huiluurttjes steeds korter. Het slapen blijft moeilijk. We aaien hem terwijl hij in zijn co-sleeper ligt, want uit zichzelf wil hij nooit slapen. Maar het avondenlang onafgebroken huilen stopt.

En dan, op het moment dat alles normaal zou moeten worden, is ze er opeens: de woede. Ik weet niet waar ze vandaan is gekomen, maar neemt haar intrek in mijn lichaam. Ze is een krasse vrouw die niet van

wijken weet. Ze ligt stil onder het oppervlakte te wachten tot ze uit mij kan breken. Ze maakt mijn hartkamers van schuurpapier en wrijft ze tegen elkaar. Ze kerft lijnen in mijn voorhoofd. Ze wist alle ratio en laat me schreeuwen, onredelijk zijn, veeleisend. Ze maakt me een ontevreden kind, naar en verwend. Ik wil haar niet, maar het lukt me niet om van haar af te komen. Ze zit in elke vezel van mijn wankele lijf, in mijn nog bolle buik en in mijn bekken. In mijn vermoede armen, waarmee ik mijn kind avond aan avond draag. Ze keert zich niet tegen mijn kind, ik ben niet boos op mijn kind, geloof ik. Ze richt zich op al het andere. Waar komt ze vandaan? Waarom is ze hier? Waarom gaat ze niet weg?

Ik ben boos over mijn bevalling. Over het gevoel dat ik langs het randje van de dood ben gescheerd. Ik ging niet echt bijna dood, denk ik. Er waren dokters bij. Het was meer dat ik me, voor mijn bevalling, helemaal niet gerealiseerd had dat ik dood had kunnen gaan. Ik neem mezelf kwalijk dat ik daar niet over had nagedacht. Hoewel ik weet dat er nu veel minder vrouwen sterven tijdens de bevalling dan vroeger ben ik boos dat ik mezelf in een positie heb gebracht waarin ik kon sterven. Dat ik in de verloskamer stond (wat een grappige naam is, want wie wordt eigenlijk van wie of waarvan verlost?) en mijn zoon zich tussen mij en het leven bevond, en ik om me heen keek en hoopte, vurig hoopte dat ze zouden opletten. Dat ik niet zeker wist of ze het op tijd zouden merken als alles fout zou gaan. Dat mijn leven in handen lag van mensen op wiens goede opleiding en ervaring ik moest en wilde vertrouwen, maar die ik niet kende.

Ik ben boos over de pijn, over dat wat ik heb gevoeld zo moeilijk te omschrijven is,

omdat alles wat ik erover zeggen wil plat of vergezocht lijkt.

De woede voelt alsof er iets heel groots uit me wil, maar vastzit in mijn romp, ze trekt aan mijn huid, wil door mijn vingers en tenen naar buiten groeien en in kreten ontsnappen uit mijn mond. Ze vult mijn borstkas en spant er draden overheen, die snijden in het vlees tussen mijn ribben. Soms is ze een man die mijn enkels vastpakt terwijl ik wil wegrekken. Ze doet pijn aan mijn tanden. Ze trekt met haar vingers aan de hechtingen. Hechtingen die allang zijn opgelost, maar die me achterlieten met het gevoel van een aanwezigheid van iets wat er niet hoort te zijn. De woede voelt alsof ik wakker word, maar heel strak ben ingepakt met plasticfolie, die bij elke beweging strakker om mijn lichaam gaat zitten. Alsof er ook plastic over mijn mond getrokken is en ik stik. Ik wil stiften uitdrukken op de muur, een gat in de deur slaan met een kandelaar, aan iemands haren trekken, maar vooral ook heel hard schreeuwen en grommen. Ik wil zo hard schreeuwen dat mijn keel pijn gaat doen, helemaal rood en geschuurd is door de inzet van mijn spieren. Ik wil een glas tegen de muur gooien, precies zoals ik een man dat eens heb zien doen toen ik nog achter de bar in het café werkte. Soms, als de woede er echt uit moet, sla ik met vlakke handen tegen mijn wangen. Met vuisten tegen mijn hoofd. Zo hard dat ik de dagen daarna hoofdpijn heb of een bult kan voelen onder mijn haren.

De woede huist als een gevangene in mijn lichaam. Alles heeft te maken met ruimte en de begrenzing van die ruimte. Als ik me begrensd voel, dan komt de woede, maar ook de woede zelf is de begrenzing. Soms is de

begrenzing die de woede ontketent klein, maar de woede zelf mateloos groot en niet passend binnen mijn lichaam.

Deze begrenzing hangt samen de afhankelijkheid van anderen die ik ervaar. Met het krijgen van een kind werd er niet alleen iemand heel erg afhankelijk van mij, ook werd ik zelf als individu veel afhankelijker van de mensen om me heen. Van mijn vriend allereerst, maar ook van vreemden. Of ze me helpen met het optillen van de kinderwagen in het openbaar vervoer of bij een trap. (Op sommige dagen lijkt het alsof ik in een tekenfilm zit en iemand voor de grap op elke weg die ik insla een trap tekent. Er zijn grote stenen trappen die ik nog nooit eerder heb gezien op wegen die ik al jaren ken). Ik ben afhankelijk van iedereen die voor mijn kind zorgt op momenten dat ik dat niet doe. Afhankelijk van de kinderopvang waarvan ik hoop dat mijn zoon er niet overstuur uit terug zal komen. Afhankelijk van collega's om de laatste afspraak van de dag niet te laten uitlopen waardoor ik te laat zal komen.

Maar het meest nog voelt het alsof ik voor het eerst in mijn leven afhankelijk ben van andermans voornemen ons geen kwaad te doen. Totdat ik voor het eerst met de baby naar buiten ging, verkeerde ik in de waan dat ik mezelf kon redden op straat, wat er ook gebeurde.

Ik kon hard rennen.

Ik kon mezelf verdedigen.

Ik zou elke man

maar nu zal ik ook de baby moeten beschermen en of ik dat goed genoeg kan, weet ik niet zeker.

Dit boek verschijnt eind maart 2022

Twee luxe jubileumedities van Geert Maks moderne klassiekers

HARO KRAAK

Foto: © Fjodor Buis

Haro Kraak (1986) is socioloog en redacteur van *de Volkskrant*. Zijn debuutroman *Lekhoofd* werd in 2016 genomineerd voor de Bronzen Uil. De Stichting Verhalende Journalistiek riep hem in 2020 uit tot Meesterverteller. Als journalist beschrijft hij de cultuurstrijd van onze tijd. Als romanschrijver plaatst hij zich daar nu middenin.

HET WATER BEWAART ONS

Het water bewaart ons in het kort:

Elsa woont al jaren op Schokland, dat door stijgend water opnieuw een eiland is geworden en waar een trots volk afgesloten van de samenleving leeft. Ze komt oorspronkelijk van buiten en heeft zich omwille van de liefde voor Age aangepast aan de strenge mores van het eiland. Maar daar komt verandering in met de komst van een nieuwkomer, die net als zij gevangenzit in een overgangsfase die eeuwig lijkt te duren. Terwijl Elsa zich afvraagt of ze er ooit echt bij zal horen, toont het eiland zich van een kant die het tot dan toe zorgvuldig verborgen hield. *Het water bewaart ons* is een verontrustende en beklemmende roman over identiteit, traditie en het wankele geloof in het verhaal dat ieder mens en iedere gemeenschap over zichzelf vertelt.

Over Lekhoofd:

‘Het knettert en pulseert van al Noahs zintuiglijke indrukken. Een intrigerende leeservaring.’ ★★★★★ – AD Magazine

‘KRAAK KAN
ONMISKENBAAR
GOED SCHRIJVEN.’
– DE VOLKSKRANT

‘Een bijzondere coming of age-roman met een paar scherpe randen.’

– Peter Buwalda

HARO KRAAK

Na *Lekhoofd* heeft Haro Kraak wederom een intrigerende roman geschreven. *Het water bewaart ons* gaat over het wankele geloof in het verhaal dat ieder mens en iedere gemeenschap over zichzelf vertelt. ‘Toen ik op een dag langs het voormalige eiland Schokland reed en de geschiedenis daarvan leerde kennen, begonnen er een paar kometen op elkaar in te slaan.’

1. Met welke auteur (dood of levend) zou je graag in gesprek willen gaan?

Nadat ik, ergens aan het eind van mijn studietijd, *De eeuwige jachtvelden* van Nanne Tepper had gelezen was ik danig onder de indruk en enigszins jaloers. Zoveel venijn, schwung, zo geestig, zo erudiet, zulke aandoenlijke maar ook wrede personages. Toen ik meer over Tepper ging lezen, kwam ik erachter dat hij al jaren met depressies worstelde en nauwelijks meer schreef. Niet veel later maakte hij een einde aan zijn leven. Uit zijn grote bundel *De kunst is mijn slagveld* lees ik sindsdien soms een brief of twee als ik behoefte heb aan een vileine blik op de literatuur. Ik zou weleens in een bruin café in Groningen met hem aan de bar willen hangen en over schrijvers roddelen en over muziek praten.

2. Wat is de beste openingsscène in een roman?

De beste, tja, dat gaat ver en ik heb geen

zin om mijn hele boekenkast uit te kammen, maar een geweldige eerste scène is die van *Roxy* van Esther Gerritsen. Twee agenten bellen aan en vertellen Roxy dat haar man is overleden. Daar lijkt ze in eerste instantie niet erg van te schrikken. Ze vindt het lastig om vreemden in haar huis te hebben en vraagt zich af wat de agenten van haar vinden. Geweldig hoe het boek zo midden in de actie begint, er wordt niets ingeleid, het is gewoon pats boem: uw man is dood. En hoe zij dan reageert, zet meteen het hele personage neer. Mijn nieuwe roman begint ook, bijna plompverloren, in de actie die het hele boek zal bepalen.

3. Heb je een favoriete boekhandel?

Bij mij in de buurt in Amsterdam-Oost ga ik graag naar Linnaeus Boekhandel, een fijne plek, met personeel dat vriendelijk en deskundig is, verder niets bijzonders eigenlijk, precies goed.

4. Aan welk boek kom je maar niet toe om te lezen?

Op mijn nachtkastje ligt al twee jaar de novelle *The Emissary* van Yoko Tawada, een boekje van niks, 138 pagina's, maar ik ben er al vier keer in begonnen en telkens droom ik weg bij de eerste bladzijden en dwaal ik af. Dat heeft, denk ik, vooral te maken met het feit dat het boek zich in een dystopische toekomst afspeelt in Japan. Het heeft een aantal raakvlakken met mijn boek, dat ook gesitueerd is in een alternatieve toekomst op een eiland, waar een volk zich na een ramp heeft teruggetrokken. Als je diep in het schrijven van een boek zit dan denk je voortdurend aan dat verhaal terwijl je andere boeken leest. Zelfs bij films dwaal ik soms af omdat ik heel technisch aan het nadenken ben over de verhaalstructuur, hoe doet de scenarist dit, hoe zou ik het doen? Bepaald niet plezierverhogend.

5. Wat doe je als je helemaal vastloopt tijdens het schrijven?

Dan stop ik. Forceren levert vaak slecht, krampachtig proza op. Om de blokkade te keren lees ik weleens in boeken met een sterke cadans om weer even te voelen hoe een tekst kan zingen. Soms werkt het, soms verlamt het me ook. Als het intimiderend goed is.

6. Welke zelfbedachte personage laat je nooit meer los?

Geen enkele, ik kan heel goed loslaten. Zelfs zo goed dat ik geen enkele aandrang voel om mijn oude werk te lezen. En de ge-

dachte eraan probeer te onderdrukken. Zodra ik er te goed naar ga kijken, ben ik bang dat ik vooral de gebreken zie.

7. Wat was het moeilijkste moment tijdens het schrijven van je nieuwe roman?

Ik schrijf graag met een lichte toon, onaangedaan zou je kunnen zeggen, ik hou er niet van als personages telkens benadrukken hoe zwaar ze het hebben. Maar dat is misschien ook wel een beetje een vlucht, want zeer emotionele momenten zijn nu eenmaal lastig om goed te schrijven, probeer het maar eens niet pathetisch te laten klinken. Het moeilijkste moment van dit boek vond ik dan ook het moment dat een van de personages doodgaat, en hoe de ander daarop reageert. Dat is waarschijnlijk het stukje dat ik het vaakst heb herschreven.

8. Welk boek zou je opnieuw willen lezen?

Er zijn genoeg boeken die ik opnieuw lees, vaak met een nog groter plezier dan de eerste keer. Recente boeken die ik herlas waren *Jij bent van mij* van Peter Middel-dorp, *De goede zoon* van Rob van Essen en *Birk van Jaap Robben* (over goede eerste scènes gesproken is deze ook memorabel: 'Papa zwom weg', zegt de hoofdpersoon). Ik heb een tijdlang elk jaar *Brightness Falls* van Jay McInerney gelezen, maar nadat ik zijn laatste roman had gelezen was ik even klaar met hem. Ik denk dat ik binnenkort eens *Caribou Island* van David Vann ga herlezen, een boek waarvan ik me herinner dat elke pagina klopte, alsof het verhaal

precies zo moest zijn en alleen nog maar opgeschreven hoefde te worden.

9. Hoe is het idee van je roman ontstaan?

Het was een botsing van meerdere ideeën die al langer in mijn hoofd cirkelden, wachtend totdat ze elkaars baan zouden vinden. Nadat ik een onheilspellend nieuwsbericht in de krant had gelezen overwoog ik een verhaal te schrijven over een stel dat een vreemdeling in huis neemt, waarbij het onduidelijk is wie nou wie gevangen houdt. Tegelijkertijd speelde ik met het idee dat hoe erger de klimaatcrisis wordt, hoe meer sommige mensen een cultureel houvast zullen zoeken – daar zat een verhaal, dacht ik. Toen ik op een dag langs het voormalige eiland Schok-

land reed en de geschiedenis daarvan leerde kennen, begonnen er een paar kometen op elkaar in te slaan.

10. Welk genre boeken lees je het liefst?

Ze zeggen dat de meeste mannen, in zoverre die al boeken lezen, alleen non-fictie lezen. Want dat is nuttig en productief, en mannen willen nuttig en productief bezig zijn. Ik heb altijd een voorkeur gehad voor romans, ik wil meegevoerd worden, vermaakt, uit mijn eigen vissenkom springen, vooral niet nuttig bezig zijn. Die romans gaan het liefst over niet-bekende of niet-belangrijke personages, geen politici, alsjeblieft niet, en ze spelen zich vaak in de hedendaagse werkelijkheid af, al permitteer ik mezelf ook uitstapjes in absurdistische of toekomstige universa.

HET WATER BEWAART ONS

1

De man boog zijn bovenlijf nog wat verder de weg op, de punten van zijn schoenen ruim over de doorgetrokken streep, zijn duim haast halverwege de rijbaan. De gestalte stak donker af tegen de zon die in de velden zonk. Geen gelaatstrekken te ontwaren in het silhouet, geen andere kenmerken dan het postuur: lang, slank, brede schouders.

Een moment overwoog Age om de lifter aan te rijden. Er was maar een kleine ruk aan het stuur voor nodig.

‘Zal ik hem scheppen?’ vroeg hij aan Elsa. ‘Hoeveel punten levert dat op?’

Ze zuchtte en verschoof op de passagiersstoel. ‘Komt hij weer. Ik zeg: bluf.’

Op kraambezoek, wanneer hij de baby even mocht vasthouden, schoot hem wel eens te binnen: als ik het kind laat vallen, is het klaar. En als de trein op station Dronten voorbijraasde, drong de gedachte zich bij hem op dat hij kon springen, dat hij een bestaan van 43 jaar in een fractie van een seconde kon beëindigen. Of dat hij een ander ervoor kon duwen, zo, hup, niemand die het zou zien. Deze opties deden Age niet duizelen, nee, ze stemden hem rustig, tevreden. Hij mocht dan maar een man van het water zijn, hij had nog altijd de controle over zijn leven, en dat van anderen.

Hij drukte het gaspedaal van de Land Cruiser verder in. Had hij het ooit echt overwogen? Om iemand van het leven te beroven, een baby, een lifter, zichzelf? Age wist het niet zeker. Maar het moest toch iets over

hem zeggen dat deze dwang zich telkens aan hem opdrong. Hij was meester over zijn lijfen leden, maar wanneer werd hij zijn gedachten de baas?

Soms zei hij er wat van tegen Elsa, maakte een grapje om de gedachte onschadelijk te maken. Maar vaker hield hij zijn mond en dacht: miljoenen mensen hebben dit soort gedachten, maak jezelf niet zo bijzonder, stel je niet aan, je lijkt op al die mensen die hun binnenleven veel te groot maken, die anderen ermee opzadelen.

Nog een paar seconden tot de lifter, tien hooguit. De wijzer op het dashboard bungelde tussen 80 en 90 kilometer per uur; de jeep was zo oud dat je nooit meer precies wist hoe hard je ging. Repareren kon niet; dit merk werd niet meer gemaakt, de onderdelen nergens te krijgen. Ze hadden de auto geleend van Jan-Theij, meestal stond hij aan wal in de garage.

Age kneep met zijn ogen, probeerde het gezicht van de lifter te ontwaren – was het goed volk?

‘Zullen we hem oppikken?’ vroeg Elsa.

Hij snoof. ‘Hij staat erbij alsof hij de weg wil versperren.’

‘Straks staat hij er in het donker nog.’

Ze zat naast hem met opgetrokken benen en haar voeten op het handschoenvakje. Soms leek ze te denken dat ze nog een tiener was, dat ze de decennia die sindsdien voorbij waren gegaan teniet kon doen met een gebaar, hoe klein ook. Het postuur had ze er nog voor, dun en knokig, maar haar gezicht verraadde de jaren.

Het was vast geen medelijden dat ze voel-

de voor de lifter, het was een hunkering naar verzet, een deining in de dag. En die zou hij haar geven. Anders zou hij de rest van de dag de gevolgen voelen.

‘Het koelt snel af, ja. We kijken wel even waar hij heen wil.’

Hij minderde vaart. De vreemdeling boog voorover terwijl de Land Cruiser langsreed, en tuurde naar binnen, een lange blonde lok viel voor zijn ogen. Age schatte hem eind twintig, in de kracht van zijn leven.

Iets verderop kwam de auto tot stilstand. In de achteruitkijkspiegel zag hij hoe de man, nu vol in het gouden licht van de zons- ondergang, een grote tas over zijn schouder wierp en op hen afkwam gelopen. Zijn donkere trainingspak wapperde in de wind en zijn blonde manen bungelden over een hoekig, symmetrisch gezicht.

Elsa opende haar raam en zei: ‘Hallo.’

‘Goedendag,’ zei de man, een arm leunend tegen de deur.

Een accent, dacht Age, hij was niet van hier. ‘Waar ga je naartoe?’

De man keek naar de horizon en wees in de verte. ‘Met de weg mee. En jullie?’

‘Naar huis,’ zei ze. ‘Een halfuurtje naar het westen. En dan nog een stukje.’

Hij trommelde zachtjes op het dak. Zonder te lachen zei hij: ‘Daar doe ik het voor.’

Zijn huid was glad en zonder oneffenheden, langs zijn jukbeenderen lichtten donshaartjes op door de zon. Zijn accent klonk als een mengeling van plat Amsterdams en Duits. Hij zag er niet uit als een backpacker, eerder een arbeidsmigrant, zoals de Polen die je vroeger veel zag. Age vroeg zich af of hij in de bouw werkte. Hij had er de kracht voor, leek het. Maar hoe was hij dan het land binnengekomen?

‘Oké,’ zei hij. ‘Stap in.’

Het was stil in de auto. Ze was er nooit aan gewend geraakt dat Age tijdens het rijden soms wel een uur niets kon zeggen. Thuis vond ze dat niet zo’n probleem, dan deed ieder wat anders en hielden de taken van de dag je bezig, maar in de auto viel de stilte haar zwaar, alsof hij niet erkende dat zij er ook was, terwijl zij voortdurend bleef denken: we zitten hier samen, we moeten het met elkaar doen.

Wat hem kalmeerde, benauwde haar.

Het was nu eenmaal te confronterend lang stil te staan bij de vaststelling dat ze na zestien jaar nog altijd niet wist wat er in hem omging – het verstandigste wat ze kon doen was het ergste vermoeden.

Ze keek naar achter en lachte vriendelijk naar hun gast, die haar antwoordde met een knikje. Age keek onverstoord in de verte, geconcentreerd op de weg.

Verdomme, wat een ellendige rust. Was ze de enige die voortdurend de gedachten van anderen probeerde te lezen? Een grondtoon van mogelijk gezever, ruis op het signaal.

Ze wilde niet weer degene zijn die te persoonlijke vragen zou stellen. Age zou vast denken dat ze had voorgesteld de lifter op te pikken om hem zijn levensverhaal te ont-futselen, om van dichtbij iemand te kunnen bespieden, even te zwelgen in de nieuwigheid, maar zo zat het niet, ze wilde alleen haar gedachten verzetten, ontsnappen uit de witte kamer met de beige meubelen.

De behandeling was weer niet aangeslagen, had de dokter die middag gezegd. De baarmoeder had het embryo afgestoten, voor de zoveelste keer. Dit was de laatste poging, benadrukte hij. Hadden ze al eens aan adoptie gedacht?

Het erge was: Elsa was opgelucht. De druk op haar borst verdween, waardoor ze weer rustig kon ademen. Hoe graag ze het ook had gewild, of dacht dat ze het wilde, nu was haar eerste gedachte: ik kan niets meer fout doen.

Ze deed alsof ze de dokter niet kon beantwoorden, ontdaan van het nieuws, en dacht aan haar systeem dat binnendringers afweerde. Al het leven dat haar lijf niet kende in de kiem gesmoord. Best een slim mechanisme – ongestuurd, maar veilig.

‘Ja,’ had Age gezegd. ‘We hebben erover nagedacht. Maar we twijfelen of het een goed idee is. Adoptie wordt toch afgeraden?’

De dokter knikte.

‘Corruptie,’ zei Age beslist, alsof hij de deskundige hier was.

‘En een verhoogde kans op psychologische problemen.’

‘Is de biologie dan toch te sterk?’

De arts knikte weer. ‘Vroeger wilden we het niet toegeven, maar onze genen bepalen voor een groot deel ons karakter. Mensen zijn maar tot op zekere hoogte te vormen.’

Daar wist ze alles van – hoe vaak had ze al geprobeerd zich om te vormen tot een ander mens? Veranderingen kon je niet plannen, die overkwamen je geleidelijk en als je doorhad dat je van koers was, was het meestal te laat om bij te sturen.

In de auto terug had Age wat vragen gesteld en haar proberen gerust te stellen. Hoe dacht ze erover? Het was niet haar schuld, dat wist ze toch? Het was een veelvoorkomend probleem, en zij maakten daar nu deel van uit, zei hij. Hij glimlachte zelfs. Alsof het een fijn gevoel was om gereduceerd te worden tot een cijfer, een stipje in een massa. Had ze maar een man die begreep

hoe je een vrouw moest troosten. Of beter: een man die doorhad dat zijn vrouw niet getroost hoefde te worden.

Niet nu. Niet weer dit doemdenken.

De auto bromde, de zon was onder en de lantaarnpalen waren haperend aangesprongen. Wat zou het ook, dacht ze, en ze wendde zich tot de achterbank: ‘Waar kom je vandaan?’

Vanuit haar ooghoeken hield ze de reactie van Age in de gaten. Trok hij nou zijn mondhoek op? Nee, hij gaf geen kik, verborg zijn afkeuring. Ze wist al wat hij dacht: als hun gast had willen vertellen waar hij vandaan kwam, of waar hij heen ging, dan had hij niet afwijkend geantwoord zojuist.

‘Denemarken,’ zei de man op de achterbank.

‘Wow,’ zei Elsa, een nogal onnozele reactie – zo interessant was zijn antwoord ook weer niet. Ze had al gehoord dat er iets was met zijn accent, maar ze had het niet thuis kunnen brengen. Dat was meer iets voor Age, met zijn voorliefde voor accenten en dialecten, hij was ook nogal trots op dat van hemzelf.

‘Ik wist ’t,’ zei hij. ‘Ik dacht al Scandinavisch.’

‘Maar je spreekt zo goed Nederlands.’

‘Voor Denen is de taal makkelijk. Ik ben hier al een paar jaar.’

‘Nou,’ zei ze, ‘ik ken anders niemand die Deens spreekt.’

Hij haalde zijn schouders op. Daarna was de stilte terug.

‘Waar komen jullie vandaan?’ vroeg de lifter opeens.

‘Van hier niet ver vandaan,’ zei Age, iets te trots.

‘Ik niet, hoor. Ik kom uit de stad. Rotterdam.’

De man lachte. 'Nee, ik bedoel: waar komen jullie vandaag vandaan? Nu?'

Een moment stilte. 'O,' zei hij toen. 'We zijn op visite geweest bij haar tante.'

Gelukkig, dat kon hij nog wel: liegen voor haar bestwil. Voor elk bezoek aan de dokter bedachten ze een nieuwe smoes, een reden om aan wal te gaan. Niemand hoefde te weten dat zij zich lieten helpen. Hij had haar vaak genoeg duidelijk gemaakt dat je als christen niet tornde aan het wonder van het leven: je brak het niet af, vanzelfsprekend, maar je liet het ook niet kunstmatig ontkiemen. De natuur moest haar werk doen, al vroeg Elsa zich dan altijd af waar de natuur ophield en de technologie begon. De mens was onderdeel van de natuur dus alles wat hij bedacht zou je als een uitvloeisel van de natuur kunnen zien. Bovendien: als je je niet wilde laten helpen bij de bevruchting, of je niet liet inenten, waarom nam je dan wel een paracetamol bij pijn of liet je je bestralen als je uitzaaiingen had?

'Sommige dingen zijn heilig,' zei hij als ze dit soort inconsistenties aan hem voorlegde. In zijn denkwereld leek het volkomen logisch dat je preventief niet ingreep en accepteerde wat God je gaf, maar bij onheil het lot probeerde te keren. Of hij zei: 'Je kunt niet alles met ratio uitleggen.' Terwijl hij in ruzies vaak de rationaliteit zelve uithing en haar dan beschuldigde van onredelijkheid. Het ergste vond ze het als hij zei: 'We leven hier niet vanuit vragen. We leven vanuit antwoorden.'

Ze had haar eigen antwoorden, soms leefde ze ernaar, vaker niet. Eén antwoord had ze altijd voor hem verborgen gehouden. Hij had de vraag ook nooit gesteld. Ze wist dat het aan hem lag dat het aanvankelijk niet lukte, dat het zijn schuld was. Jarenlang

greep ze niet in, zei ze niets. Daarna doorliepen ze samen alle onderzoeken. Tot de dokter zei wat ze al wist.

Tegen die tijd waren er al zoveel jaren verstreken dat haar eigen lijf ook begon te haperen. Ze hadden heel veel geluk nodig om met hun eigen biologische materiaal een nieuw leven te maken, zei de dokter, zelfs kunstmatig was de kans klein.

Ze gingen er toch voor.

De lifter vroeg of het een fijn bezoek was geweest die middag, of alles goed ging met de tante. Ja, zei ze en daarna stak ze onhandig haar hand uit. 'Ik ben Elsa trouwens.'

'Kasper.'

'En dit is Age.'

'Aangenaam.'

Hij zwaaide in de achteruitkijkspiegel. Ergens was hij ook wel een goeierd.

Via de zijspiegel bekeek ze de schaduwen op Kaspers gezicht. Een brede kaaklijn, hoge jukbeenderen, strakke, scherpe wenkbrauwen, hij was knap op een saaie manier: niets wat afweek, niets wat de aandacht trok.

Wat zou hem naar dit land hebben gebracht? Ze kon het hem onmogelijk vragen. Straks moest hij nog liegen omdat hij illegaal was. 'Wat vind je van Nederland?' vroeg ze.

Hij dacht even na en zei: 'Het is hier goed geregeld.'

Zelf kon ze nauwelijks de kamerplanten in leven houden, maar ze verbaasde zich erover dat in dit verscheurde land een fijnmazig netwerk alle kieren dichtstopte. De grenzen waren afgesloten maar poreus, op het land en aan de kust, maar niemand hoefde om te komen van de honger, dorst of kou. Misschien was het wel beter, dacht ze soms, als die zekerheden wegvielen, an-

ders zou er nooit wat veranderen.

‘Ja,’ zei ze, ‘we hebben het goed, ondanks alles. Ergens is het jammer dat mensen nog altijd doorgaan op dezelfde voet.’

‘Ook dat is typisch Nederlands,’ zei Kasper. ‘Alles wat niet verboden is, moet kunnen. De regels, die zijn voor anderen.’

Ja, wat haatte ze die mentaliteit toen ze nog in de stad woonde, de mensen die overal voorrang eisten, in het verkeer, de supermarkt, het ziekenhuis, op werk, de mensen die altijd leken te denken: pakken wat je pakken kunt. De mensen die het altijd beter wisten, die overal waar ze kwamen zeiden: zal ik de boel anders even regelen hier, mijn ervaring kan van pas komen. De assertieve mens, noemde haar vader dat type vaak met milde spot. Wie niet assertief was, werd onder de voet gelopen. Vandaar dat mensen hun kinderen grootbrachten met de gedachte dat ze uniek en bijzonder waren, slimmer dan wie dan ook, een stem die gehoord diende te worden. Of nog erger: je hebt recht op de hele wereld. Elsa had nooit het idee gehad dat ze ergens recht op had of dat ze gehoord moest worden. Alles wat haar toekwam, was mooi meegenomen.

Ze zuchtte. ‘Breek me de bek niet open.’

De koplampen doorbraken de schemering. ‘In dit deel van het land is er geen straatverlichting meer,’ zei ze. ‘Aan de randen wonen steeds minder mensen.’

‘Maar jullie wonen hier wel.’

Ze keek Age aan. Mocht ze? ‘Wij wonen nog meer afgelegen dan hier zelfs.’

Kasper zei niets.

Ze vroeg: ‘Is het hier beter dan in Denemarken?’

‘Ja. Er is daar veel veranderd de afgelopen jaren. Ik kan niet meer terug. Wil ik ook niet.’

‘Waarom niet?’

‘Het wordt er niet gewaardeerd als je zegt wat je denkt. Geen volk dat zich zo goed anders kan voordoen als de Denen. Alles draait om status. Je wordt snel buitengesloten.’

‘Zo anders zijn mensen hier niet,’ brak Age in.

‘Zou kunnen. Maar hier voel ik me vrijer.’

‘We staan niet bekend als gastvrij volk.’

‘Nee, dat zijn jullie ook niet. Maar wel een vrij volk.’

‘Iets te vrij, als je het mij vraagt.’

‘Nou ja, te vrij,’ zei ze. ‘Eerder te lomp.’

Elsa vroeg zich af wat er van de passagier moest komen. Hij was op zichzelf aangevoelen, maar het leek hem niet te deren. Of misschien speelde hij die houding maar, dat zou goed kunnen. Ze had het zelf ook gedaan, haar halve leven had ze gedaan alsof, alsof ze flink was, precies op haar plek, alsof ze niet hele gesprekken met zichzelf voerde, alsof ze haar beschamende herinneringen niet telkens opnieuw beleefde, niet alle scenario's afliep, alsof ze niet elk pad uitstippelde. Wat als ze Kasper niet afzetten, wat als ze hem meenamen? Ze kon zich wel voorstellen hoe ze zich over hem zou ontfermen, hem een kus op zijn voorhoofd zou geven als hij ging slapen. Wie weet kon ze een beetje oefenen op hem. Adoptie was riskant, maar met hem kon weinig misgaan, hij was al ontheemd, al gevormd, ze hoefde niet bang te zijn dat hij ooit op zoek zou gaan naar zijn biologische ouders, of dat hij een identiteitscrisis zou krijgen. Hij wist waar hij vandaan kwam en wilde nooit meer terug.

‘Kasper,’ vroeg ze, ‘waar slaap je eigenlijk vanavond?’

Dit boek verschijnt in mei

EVA MENASSE

Foto: © Jörg Steinmetz

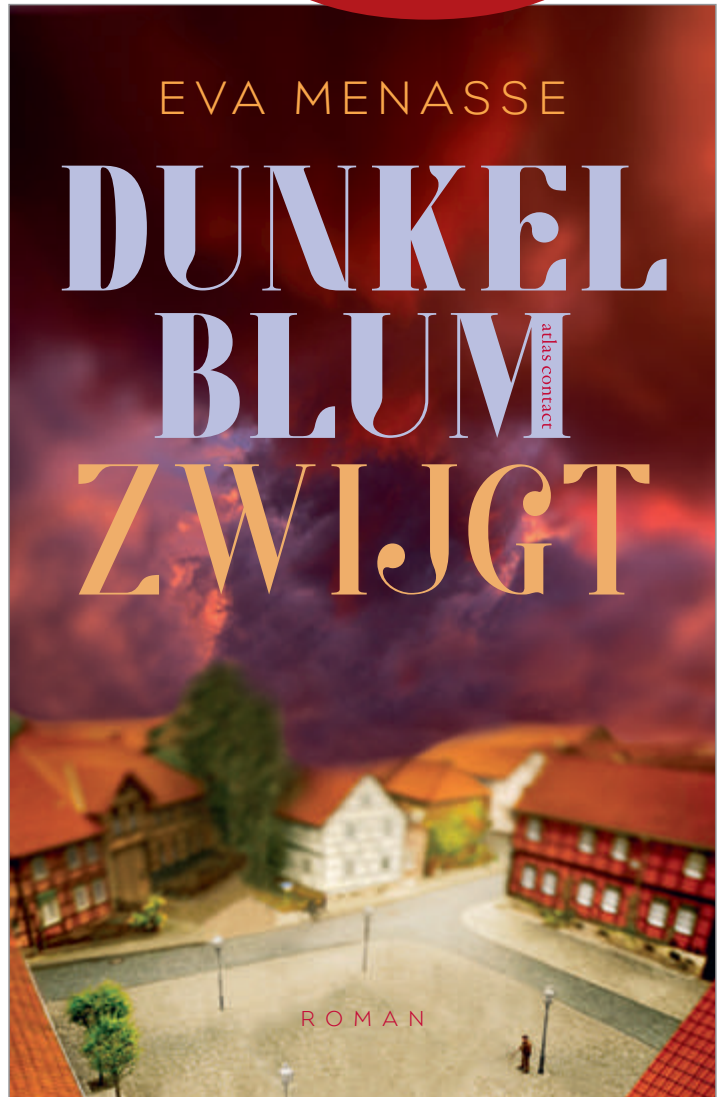
Eva Menasse (Wenen, 1970) begon haar schrijfcarrière als journaliste en debuteerde in 2005 met de familieroman *Vienna*. Ze schreef ook *Dagelijkse zonden*, *Quasikristallen* en *Dieren voor gevorderden*. Haar werk is in vele talen vertaald en veelvuldig bekroond, met onder andere de Heinrich-Böll-Preis, de Friedrich-Hölderlin-Preis, de Österreichischer Buchpreis en, voor haar essayistiek, de Ludwig-Börne-Preis. Menasse woont in Berlijn.

DUNKELBLUM ZWIJGT

Dunkelblum zwijgt in het kort:

Op het eerste gezicht is Dunkelblum een stadje als alle andere. Maar achter de façade van deze Oostenrijkse gemeente gaat het verhaal van een gruwelijke misdaad schuil. Op de hoogte van deze gebeurtenis – en zwijgend over daad en daders – zijn de oudere Dunkelblumers sinds jaar en dag met elkaar verbonden. In de nazomer van het jaar 1989, terwijl aan de andere kant van de nabijgelegen grens met Hongarije al drommen DDR-vluchtelingen zich ophopen, verschijnt er een mysterieuze bezoeker in het stadje. Plotseling komt er van alles in beweging: op een veld aan de rand van de stad wordt een skelet opgegraven en er verdwijnt een jonge vrouw. Op geheimzinnige wijze duiken sporen van het oude misdrijf op, en de Dunkelblumers worden geconfronteerd met een verleden waarvan ze dachten dat het al lang voorbij was.

IEDEREEN ZWIJGT
OVER IETS ANDERS

‘Een meesterwerk, nu al een tijdloze roman.’ – Die Zeit

DUNKELBLUM ZWIJGT

4

De oudere heer die sinds een paar dagen in Hotel Tüffer verbleef was vriendelijk en nieuwsgierig op een manier die de mensen hier niet kenden en waar ze eigenlijk ook niet zo van gediend waren. Aandachtig slenterde hij door het stadje, als de ultieme toerist. Daar werd Dunkelblum tot dan toe bepaald niet mee overspoeld, ondanks alle beloften van de politiek. De fietsers en wandelaars die in mooie weekends voor een paar uur binnendruppelden brachten de Heurigen en cafés nauwelijks extra omzet, en dat Hotel Tüffer niet failliet ging was niet te danken aan de zelden bezette kamers, maar aan de bar die alle dagen open was, de goedkope lunch en de zichzelf afbeulende mevrouw Reschen. Voor mensen met interesse in kunsthistorie had het stadje niets te bieden, afgezien van de pestzuil en een in de oorlog half verbrand en provisorisch gerestaureerd altaarstuk, waarop achter en naast de apostelen verscheidene duivels te zien waren, kleine gevederde en een grote met paardenvoet. De slottoren was bouwvallig en daarom niet toegankelijk, voor de grafelijke grafkelder diende je je vooraf aan te melden.

Er werd weliswaar al langer over plannen voor een heemkundig museum gesproken, maar die konden niet in daden worden omgezet omdat er zich binnen de gemeenteraad twee compromisloze kampen hadden gevormd. Het ene, aangevoerd door de eigenaar van het reisbureau, Rehberg, had een soort grafelijk themapark voor ogen,

waar kwartierstaten, wapenschilden, tapisserieën, pruiken, wapenrustingen en de beroemde gouden Passie van Christus (gehamerd metaal, twee bij drie meter) van de Dunkelblumse graven moesten worden tentoongesteld, hoewel niemand hun nog had gevraagd of ze dat eigenlijk allemaal wel ter beschikking wilden stellen. Het andere wilde zich beperken tot een ode aan de agrarische cultuur, een ambachts- en wijnbouwmuseum, dat op z'n minst met een historische druivenpers moest zijn uitgerust.

Op de oude Joodse begraafplaats was sinds het begin van de zomer een troep langharige studenten aan het werk; ze maaiden en wieden, verbrandden onkruid en zetten omgevallen grafstenen overeind, maar ook daar was natuurlijk niet echt iets om de mensen te laten zien. Bijna was men het bestaan van deze begraafplaats vergeten, achter de hoge muur was hij onzichtbaar geweest. Dat de poorten nu alle dagen behalve zaterdag openstonden raakte de mensen op een vreemde manier. Niemand snapte wat dat nu allemaal moest. Als je geen grafhoefde te onderhouden ging je immers niet vrijwillig op een begraafplaats wandelen, en al had iemand dat gewild, die van de katholieken en protestanten waren al mooi genoeg. Daar had de Sparkasse jaren geleden zelfs bankjes aan gedoneerd, acht op de katholieke, drie op de protestante, bankjes van de bank.

Maar de jonge mensen hadden een document uit de hoofdstad laten zien, dus als ze niets beters te doen hadden moesten ze vooral vlierstruiken gaan snoeien. Dat was

de mening van Dunkelblums onvrijwillige en overspannen burgemeester Koreny. Hij had zichzelf nooit verkiesbaar gesteld. Hij was slechts uit goedmoedigheid viceburgemeester geworden, als trouw aanhanger van de energieke Heinz Balf, maar Balf, makelaar en amateurmarathonloper, was kort geleden door dokter Sterkowitz persoonlijk naar de hoofdstad gebracht, met zwellingen in zijn oksels. Er werd gezegd dat hij voorlopig niet terugkwam, als dat ooit al het geval zou zijn. En zodoende was de mollige, roodblonde Koreny burgemeester geworden, tot zijn eigen schrik.

En Koreny had er nu eenmaal toestemming voor gegeven, en hoe vaker wantrouwende burgers hem er naar vroegen, hoe nadrukkelijker hij zijn standpunt verdedigde. Per slot van rekening was het van bovenaf verordend. Maar zijn mensen hier waren nu eenmaal tegen alles, omdat ze domweg niets van politiek begrepen. De langharigen hadden een officieel document uit de stad bij zich, waarin stond dat de Joodse gemeenschap opdracht had gegeven om de begraafplaats te saneren. Die betalen het ook zelf, en daarmee uit. Nee, dat kost ons helemaal niets. Ja, het is waar dat het gedenkjaar eindelijk voorbij is. Maar onze bondskanselier heeft destijds ook gezegd dat je niet alleen, hoe zeg je dat, op de dag zelf moet gedenken, maar dat de herinnering iets blijvends zou moeten zijn. Ook de kardinaal heeft dat gezegd. Misschien zelfs de bondspresident?

Aan het eind van de laatste gemeenteraadsvergadering voor het zomerreces was er een akkefietje geweest, piepklein, uiteindelijk onbeduidend. De onzinnige opmerking van een jonge vrouw bracht aan het licht hoe

slecht het met de zenuwen van de burgemeester gesteld was. Flocke, de jongste dochter van Malnitz en zijn vrouw Leonore, kwam haar vader ophalen en had kennelijk al een tijdje voor de half openstaande deur staan luisteren. Zojuist had Rehberg van het reisbureau zijn voordracht over het heemkundig museum beëindigd. Rehberg had dominee willen worden, maar was in de reisbranche terechtgekomen. Zonder zich daarvan bewust te zijn verwachtte hij sindsdien dat de wereld een beetje rekening hield met zijn gefnuikte ambities; hij deed zijn best om een baken van ontwikkeling, goede manieren en strategisch overzicht te zijn. Dat lukte hem maar zelden.

Afgezien van Ferbenz konden de meesten in retorisch opzicht niet in zijn schaduw staan, maar dat kon hun niets schelen. Ze luisterden helemaal niet naar hem, ze overstemden hem of schreeuwden door hem heen. Rehberg, wiens stem als een uitgelubberde V-snaar klonk, had nog een keer benadrukt wat voor drommen bezoekers elders tentoonstellingen als *De schatten van de Kuenringers*, *De vrouwen van de Babenbergers* en *De burchten van de Habsburgers* hadden getrokken, omdat adel en aristocratie nu eenmaal de attracties van de toekomst waren. De mensen verlangden naar de goede oude tijd. Op dit specifieke gebied – toerisme, hotelbranche – voelde Rehberg zich nog competent. De wijnboeren en ambachtslieden, die in deze streken om onduidelijke redenen meestal socialistisch stemden, hadden hun ongenoegen geuit door dingen te roepen als *Kerzlschlicker* en onvriendelijkere zaken, maar hem in elk geval laten uitspreken. Burgemeester Koreny wilde de vergadering sluiten en het agendapunt opschorten of omgekeerd en haalde, om zichzelf te kal-

meren en tijd te winnen, nog snel even zijn zakdoek over zijn natte voorhoofd. En toen kraaide dat brutaaltje van Malnitz bij de deur iets over een grensmuseum, iets bijzonders dat niemand anders heeft. Wij, samen met de mensen van de andere kant, alles tweetalig, connecties zijn er al, die hoeft je alleen maar af te stoffen, dat zou een *unique selling point* zijn. Met die moeilijke term leek ze Rehberg na te apen, die het waarschijnlijk net nog had gebruikt. Dat zou echt wat voor hem zijn, zulke woorden, alsof hij gestudeerd had.

Nu is het genoeg! riep Koreny, en alsof die een eigen leven leidde knalde zijn met zomersproeten bedekte vuist op het tafelblad voor hem. Even keek iedereen op, zelfs doctor Ferbenz, die vanwege zijn leeftijd nog slechts de bescheiden rol van secretaris uitoefende; zwijgend, dienend, zich overal buiten houdend maar natuurlijk altijd aanwezig – geen gesproken, laat staan onuitgesproken woord ontging hem. De vergadering is gesloten, bulderde Koreny, en terwijl hij zijn gevoelens eruit gooide voelde hij zich verbazingwekkend opgefrist, ik ben moe, het is heet, de volgende vergadering hangt te zijner tijd op het bord.

En zelfs dat kwam de nieuwsgierige oudere heer ter ore die in Hotel Tüffer logeerde. Hij slenterde door het stadje en maakte een praatje bij tuinkekjes en op opritten. Hij bezocht de Heurigen en proefde wijn. Hij stond net zo lang naar de etalage van Rehbergs Reisen te kijken tot Rehberg naar buiten kwam. Vanwege het seizoen was de etalage gedecoreerd met een hoop zand, een palmboom in een pot en een leren kameel. Omdat de heer zo geïnteresseerd en belangstellend was, vertrouwde Rehberg hem toe dat hij van een reisaanbieder een prach-

tig opblaasbaar stoomschip had gekregen, om reclame te maken voor hun cruises. Maar hij wist niet zeker of hij het wel in de etalage moest zetten. Hij kende zijn clientèle. Cruises raakte je hier aan de straatstenen niet kwijt, zijn stabielste handel zat in de arrangementen naar de Adriatische Kust: postbus naar Kirschenstein, trein naar Graz, alwaar je op de Bäderbus stapte; die stopte in alle Adriatische badplaatsen en laadde de toeristen voor de deur van hun geboekte hotels uit, hoe klein die ook waren. Rehbergs extra service bestond eruit dat hij, heel slim, een student in Graz betaalde om met een namenlijst en de geel-rode vlag van Dunkelblum de gasten van het perron af te halen en naar de vertrekhalte van de Bäderbus te begeleiden. Die lag maar een klein stukje verderop, maar zodra ze hun vertrouwde omgeving verlieten werden de mensen onzeker. Dat soort ideeën vervulden hem met trots. Ze kwamen uit de wijde omgeving, zelfs van voorbij Kirschenstein. Voordat ze naar een van de drukke en chaotische steden vertrokken kwamen ze liever eerst naar hem toe. Daarom bleef Rehberg optimistisch. De reisbranche groeide, overal, ook in Dunkelblum zou dat zo gaan. Aan doctor Alois had hij zelfs al een strandvakantie in Egypte verkocht, ook al was die ontevreden geweest over een paar kleinigheden – het was nu eenmaal een verwend heerschap. Rehberg had hoop, door de bank genomen. Maar dat prachtige stoomschip? Met zijn liefdevol geprinte patrijspooten en de zwaaiende mensjes op het bovendek? Was dat niet – megalomaan?

Nadat de vreemdeling alles had aangehoord gaf hij Rehberg een advies dat hem meteen overtuigde. Persoonlijk was hij van mening, zei de gast, dat in etalages het on-

bereikbare diende te hangen, om de klant te laten dromen. Je gaat een winkel binnen omdat en hoewel daar veel meer te koop is dan je je kunt veroorloven. Je wilt een stukje van het paradijs, niet meteen het paradijs zelf. Zelfs de marktkoopman heeft op zaterdag een truffelsalami naast de bergen vers gesneden boterhamworst liggen, hoe klein ook. Kortom: van Rehberg mag je verwachten dat hij de meest luxueuze cruise op het prachtigste schip kan plannen en organiseren, dus kun je met een gerust hart een eenvoudig tripje bij hem boeken. De mens wil zich uitstrekken en niet ineenkrimpen, zei de vriendelijke heer die in Hotel Tüffer was neergestreken, op dat punt zijn we allemaal gelijk. En Rehberg was hem zo dankbaar dat hij de vreemdeling binnenvroeg, alvorens het stoomschip op te blazen een borrel voor hem inschonk en zich bij die gelegenheid zijn bescheiden mening over de oeroude en bijzonder onfraaie verhalen van Dunkelblum liet ontlokken – daar leek deze heer hem de juiste aanspreekpartner voor. Aan het eind van die memorabele ontmoeting zag je de twee mannen achter het etalageraam rondscharrelen, met behulp van stoffer en blik de zandhoop verplaatsen, de

palm opzijschuiven en het enorme, indrukwekkende, beeldschone witte stoomschip met al die lachende gezichtjes op een lange, golvende strook blauw inpakpapier plaatsen, zodat het leek alsof de Donau rechtstreeks naar de piramides stroomde. Of moest het de Nijl voorstellen? Die zou wel niet zo blauw zijn. De leren kameel stond de rest van de zomer rechts vooraan en wist niet wat hem overkwam.

Na een paar dagen wandelen en bezichtigen had de gast uit Hotel Tüffer een lift weten te bemachtigen. Achter de open raampjes zag je hem goedgeluimd op de bijrijdersstoel van Flockes gebutste, spinaziegroene auto zitten en alle kanten op kijken. Hoe hij Flocke was tegengekomen? Niemand weet het. Misschien dat Rehberg iets over haar geschreeuw in de gemeenteraad had gezegd, maar waarschijnlijk zat het veel simpeler. Niet alles wat in Dunkelblum verkeerd ging was de schuld van Rehberg, ook al vonden Berneck, gelapte Schurl en de tweelingbroers Heuraffl het al jaren erg grappig om hem precies dat aan te praten.

Dit boek verschijnt in mei

BOEKENVERLANGLIJST

IK WIL GRAAG LEZEN:

TORREY PETERS
Detransitie, baby

CARO VERBEEK
**Een kleine cultuurgeschiedenis
van de (grote) neus**

ALAIN DE BOTTON
**Hoe overleef ik de moderne
wereld?**

NIÑA WEIJERS
Zelf doen

SUJET SHAMS
Lijfschrik

RUUD HISGEN &
ADRIAAN VAN DER WEEL
De lezende mens

JOHN CARR
Ontsnapping uit het getto

EMMA VAN HOOFF
Placebomens

MICHIEL COX
**Herinneringen aan het
levenloze**

IAN THE FRANCES MOSSELMAN
Al die liefde en woede

CHLOE SHAW
Een hondenleven

HARO KRAAK
Het water bewaart ons

NELLEKE NOORDERVLIET
Wij kunnen dit

EVA MENASSE
Dunkelblum zwijgt

'Dit is Van Dis: geestig en magistraal.'

– AD

Vijf vrolijke verhalen
nu in de (online) boekhandel

UITGEVERIJ ATLAS CONTACT

MAAND VAN HET NATUURBOEK IN APRIL

KOOP EEN
NATUURBOEK
UIT DEZE ACTIE
EN DONEER ZO
€1,- AAN
TREES FOR
ALL

